ႨႥႤႰႨ

1881

წელიწადი პირველი

№№ VII და VIII, ივლისი და აგვისტო

ტფილისი.
ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე.
1881

ივლისის ჲ აგვისტოს წიგნების შინაარსი:

I. გარდასახლებულები (მოთხრობა ბატონ-ყმობის დროებიდგან) (დასასრული.) — დ. ქართველი-შვილისა 3

II. ჩვენი სახლობის ამბავი (ლექსი)—გ. ჭრელაშვილისა. 41

III. სოფიო (ვოდევილი ერთ მოქმედებათ)—ა. თ-სა. 44

IV. მილიციონერი (ლექსი)—გ. ჭრელაშვილისა . 65

V. შიკრიკი—გობრონ ლიხელისა. 67

VI. საქართველოს მოკლე მატიანე (გაგრძელება) —მოსე ჯანაშვილისა. 75

VII. „იმედის“ კორრესპონდენცია სურამ-ხაშურიდგან—ჯინჭარაძისა 99

VIII. საყვედური (ლექსი)—გ. ზ-ძისა 108

IX. „იმედის“ კორრესპონდენცია ზუგდიდიდგან — შ. მხედარისა 109

X. რა-გინდა-რა—გობრონ ლიხელისა . . . 113

XI. უფ. ი. გოგებაშვილის „უმეცრების ამაყობა“ —გადადმელისა 120

XII. ახალი წიგნები— —ელისა 150

XIII. პოლიტიკა—არადელისა. 161

XIV. განცხადება (ყდაზედ.)

იმედი

ყოველთვიური

სალიტერატურო და საპოლიტიკო

ჟურნალი.

წელიწადი პირველი.

ივლისი და აგვისტო.

6078

სსრ მეცნიერებათა აკადემია
აკად. ი. გრიშაშვილის სახელობის ბიბლიოთეკა-მუზეუმი
Библиотека-Музей имени Акад. И. Гришашвили
Академия наук Г

ტფილისი
ექვთიმე ხელაძის სტამბა.
1881

рою. Тифлисъ, 15 Мая 1881 г.

ᲒᲐᲠᲓᲐᲡᲐᲮᲚᲔᲑᲣᲚᲔᲑᲘ.

მოთხრობა ბატონ-ყმობის დროებიდგან.

თ ა ვ ი V.

(დასასრული.)

ორი დღე აღარ დაყოვნია ალიოვაშას ბადელში. ზაქარია და ალიოვაშა ცდილობდნენ ერთგულობა და უწყენინობა გამოესახათ ერთმანეთისათვის, მარამ ვერა ღონის-ძიება ვერ იშოვნეს: პირველი ძალიან იყო განაწყენებული, რომ სახეზედ არა ჰქონოდა გამოხატული ის ზიზღი, რომელსაც გრძნობდა ალი-ოვაშის დანახვით; მეორე კიდევ კარგად იცოდა და ღრმათ გრძნობდა თავის დანაშაულობას ზაქარიასთან, რომ შესძლებოდა თავი მაგრა შეენახა და პირ-და-პირ შეეხედნა მისთვის თვალებში. სამი დღე ერთ სახლში სცხოვრებდნენ ორივენი და არც ერთს არა სძინებია ერთმანეთის შიშით. საშინელი ზნეობითი თრგუნვა გამოიარა ალიოვაშამ ამ ცოტას ხანში და ველარ შესძლო მეტი. ამისათვის ძალიან დაეჩქარა იქიდგან წასვლასა, თუმცა ზაქარიაცა სთხოვდა დარჩენას და ნინოც ეხვეწებოდა მოცდასა.

ძვირად უღირდა ნინოს ბადელის არე-მარე, სადაც გაატარა მან უკეთესი დრო თავისი ცხოვრებისა და ამისათვის ემძიმებოდა თავის-დანებება იმ არე-მარესი, და წასვლა სულთა მხუთავ არდალანში;—მხოლოდ შიშმა, რომ ალიოვაშა არ დააყრიდა ხელს არც ზაქარიას, არც სოლოს, მხოლოდ ამას გააბედვინა არდალანში დაბრუნება, და ახლა კი მთლად

შესწირა თავი ბედსა. გზაზედ ცხარე ცრემლსა ღვრიდა ნინო და ეთხოვებოდა თავის საყვარელს ადგილებს იმ აზრით, რომ მეორედ აღარ ენახა ისინი, შეიძლება მკვდარსაც.

არდადაგში ჩვეულებრივი უწინდელი, ყოველთაგან განდევნილი ცხოვრება მოელოდა მას და ძველებურათ მიიღო ის მდგომარეობა. ახლა კი, როდესაც დედა არსად ეგულებოდა და სრულებით დაობლდა, ქვეყანაზედ აღარავინ ჰყავდა ნინოს გულის შემატკივარი და თანამგრძნობელი. თითონ გარემში ტყუილათ ეცდებოდა ამისთანა ადამიანის ძებნას, რადგანაც ჰხედავდა და დარწმუნებული იყო, რომ გარემში არც იმ ქალებში იყო ერთობა, რომელნიც ერთ საფეხურზედ იდგნენ სილამაზით და რომელნიც ერთგვარად იყვნენ მიღებულნი ვაჟე-საგან; და ის კი ვინც იმათ სჯობდა და ვაჟეს კარგა ჰყავდა მიღებული და, მაშასადამე, თუმცა უნებურად ამცირებდა სხვებსა, ის ქალი ჭირივით ეჯავრებოდათ და ყველანი ეძებდნენ მიზეზს, თუნდა ტყუილს, რომ როგორმე დაებეზღებინათ ის ვაჟესთან და გაეძევებინათ გარემიდგან;—ამისთვის არავითარ საშუალებას არ დაიწუნებდნენ, არაფრისგან არ დაიწევდნენ უკან, თუნდა კაცის-მკვლელობასაც მოსვლენოდათ.

ასეთ მდგომარეობაში იყო ნინო და ყოველ-დღე მოელოდა იმ შეურაცხ-ყოფილობას, იმ დამცირებას, რომელნიც უნდა მიეყენებინათ მისთვის გარემის ქალებს. მაგრამ, როგორც უპირველესი საყვარელი ვაჟისა, რომელიც პატივის-ცემით ექცეოდა მას, ნინო აუცილებელ ბედათ არ სთვლიდა ამ შემთხვევას.—განა არ იცით რომ მოულოდნელი ჭირი უფრო ძნელია, კიდრე ცნობი, რომლის დახვედრას დიდი ხანია ემზადებოდი. საწყალი ნინოსაც სწორეთ ასრე მოუვიდა.

გარემის ქალებს საშინელი შური ჰქონდათ ჩანერგული

ნინოზედ და ეძებდნენ მარტო შემთხვევას, რომ როგორმე დაემცირებინათ ის ფაშის თვალში, ან სრულებით გაეძევებინათ კიდეც ქარემიდგან. შემთხვევა კარგი იპოვეს. როდესაც ფაშა და ნინო წავიდნენ ბაღელში, მაშინ ქარემის ქალებმა მოიწვიეს უმთავრესი მოლა და გამოუცხადეს საჩივარი. ყელამდისინ აავსეს მოლა საჩუქრებით, და ის დაჰპირდათ, რომ «ცხენის კუდზედ დავაგლეჯინებ ნინოსაო».

ამისთანა იმედ-მიცემული ქარემის ქალები აღარ ეფერებოდნენ ნინოს და პირშიაც დასცინოდნენ, როდესაც ის მობრუნდა ბაღელიდგან. საწყალი ნინო ვეღარ იტანდა იმ მდგომარეობას და დღე-დღეზედ უდნებოდა მას ჯანი. მოლა ეძებდა შემთხვევას, რომ ფაშისათვის გამოეცხადებინა რაიმე მიზეზი და ნინო გაეძევებინა იქიდგან. მალე მოხერხდა ეს საქმე. — ალიფაშა ცოტა უქეიფოთ შეიქნა და ამისათვის მოიწვია მოლა. მოლამ ბევრი ატრიალა, ვითომ ღრმათ ჩაფიქრებულმა, რაღაცა ქაღალდები, შემდეგ წაეგდო პირ-ქვე პირზედ ხელებ-და-ფარებული და პატარა ხნის შემდეგ გამოუცხადა ფაშასა, რომ „მაჰმადი რაღაცა საშინელ დანაშაულობას ჰხედავს შენში და ამისთვის ბევრს უბედურებას გემუქრებაო. თხოვნისამებრ ჩემისა, მე თვითონ მივიღე მისგან განცხადება, რომ იმ დანაშაულობის გულისთვის მთელი შენი სახლობა უნდა ამოწყდეს, სრულებით უნდა დაიღუპოს ქვეყნის პირიდგან შენი ჩამომავლობაო. მაგრამ ეს არის, რომ იმ საშინელ დანაშაულობას ცა ჯერ მეც არ მიცხადებს, მაგრამ ნამაზისა და ბევრი ლოცვის შემდეგ იმედი მაქვს გავიგოვო“.

საშინლად შეშინდა ცრუ-მორწმუნე ფაშა და მისცა ფიცი მაჰმადსაც და მის ნების მცოდნე მოლასაც, რომ „ერთიათად გარდავიხდი ღვთის-ბრძანებას იმ ცოდვის მოსანანიებ-

ლად, რომელზედაც ცასა ჰქონია ნება ამოდენა უბედურების მოყენებისაო. ოღონდ მომაცილოს ეს დამუქრებული უბედურება მაჭმადმა და სულ ყველას ფერს ალუსრულებ, თუნდა დედა-ჩემის სიკვდილი იყოს საჭიროვო“.

როდესაც მოლამ ასრეთი მტკიცე ფიცი ჩამოართო ივაშას, მაშინ პატარა კიდევ ილოცა და შემდეგ გამოუცხადა ივაშასა: „შენი მძიმე დანაშაულობა და მაჭმადისადმი ცოდვა ის არის, რომ გაგიბედნია შენ გარემში ქრისტიანი ქალის შეყვანა და სხვებზედ უფროსობაც მიგიცია“.

— მერე აქ რა დანაშაულება არის? აქამდისინაც ხომ იცოდი, რომ ეს ასრე იყო, რატომ არასფერს არ მეუბნებოდი?

— ჯერ ეს ერთი, რომ მე არ ვიცოდი, თუ გურჯის ქალი მონათლული არ იყო ჩვენ სჯულზედ. მეორე კიდევ ისა, რომ არ ვიცოდი, თუ ასრე განრისხდებოდა ამაზედ მაჭმადი.

— ეჭვი მაქვს ცოტაოდენი, მაგრამ თუნდა ეჭვიც არ ყოფილიყო, მე ჩემი მოცემული ფიცი ისევ უკან მიმაქვს და არ აღვასრულებ ნინოზედ.

— თუ არ აღასრულებ, ამოწყდები.

— რაც უნდა მომივიდეს, მაინც ვერ ვიზამ მაგასა. ეგ საცოდავი და უბედური ქალი მოვაშორე ყველას, რაც კი მაგისათვის საყვარელი იყო ქვეყანაზედ, და ახლა მოვკლა იმისათვის, რომ ჩვენი სარწმუნოებისა არ არის? რათა? აბა შენ გითხრას ვინმემ სარწმუნოების გამოცვლა, თუ დათანხმდე?

— მე ვერვინ გამიბედავს მაგას, რადგანაც ჩემი სარწმუნოება სხვა სარწმუნოებაზედ უმაღლესი და უწმიდესია.

— მაშ ნინოს რაღათ უნდა გაუბედოთ?

— ახლა იმას ვეღარც ის უშველის, თუნდა ჩვენი სარწმუნოება მიიღოს, მაგას სიკვდილის მეტი დახსნა აღარა აქვს-რა,

და შენც იმის სიკვდილის მეტი აღარა გიხსნის-რა იმ საშინელი და საზარელი უბედურებისაგან, რომელიც ასე მტკიცეთ გარდაუწყვეტია ცას შენთვის, თუ ნინოს არ მოჰკლავ.

— ნინოს მე არ მოვაკვლევინებ, თუნდა მთელი ქვეყანა წარღვნამ წალეკოს.

— მარტო შენი ნება რომ იყოს, შეიძლებოდა არ მოგეკლა, მაგრამ რადგანაც შესაძლებელია, რომ შენი დანაშაულობა, შენი გაუგონარი დანაშაულობა მაჭმადმა გარდაახდევინოს, არა მარტო შენ, არამედ მთელს მხარეს, რომელშიაც მოხდა ეს სარწმუნოების დამამცირებელი მაგალითი, — ამისათვის ხალხს შეუძლიან მოგთხოვოს ძალით ნინოს დასჯა და აგასრულებინოს კიდეცა, რათა აიცილოს თავიდგან უმისოთ აუცილებელი უბედურება, ცისაგან მოვლენილი. — მაშინ რაღას იტყვი, რომ მთელი მაზრის მცხოვრებნი აგიჯანყდნენ, მოგადგნენ კარებზედ შეიარაღებულები და გამოგითხოვენ კარზედ თავის გასამართლებლათ, პასუხის საცემლათ? მაშინ, როდესაც ყველანი დარწმუნებულნი იქმნებიან შენს დანაშაულობაში? — მაშინ შენც აუცილებელი სიკვდილი მოგელის და შენ გურჯი ნინოსაც.

— ნეტავი ერთი გამეგებოდეს როგორმე, რა დანაშაულებაა, რომ კაცმა არჩიოს ის ქალი, რომელიც ყოველისფრით სჯობია ყველა დანარჩენებს?!

— ფაშავ! ეგრე მსუბუქათ ნუ უცქერი ამ საქმეს — აღბათ დიდი დანაშაულებაა, რომ მაჭმადი აგრე ძალიან განაწყენებულა და გარდაუწყვეტია შენთვის ასეთი საზარელი, მოსაგონლადაც საზარელი, სასჯელი. — შენ, როგორც გატყობ, ახლა აღელვებული ხარ. მე ხვალამდისინ თავს დაგანებებ, დამშვიდდი, მოიფიქრე ეს საქმე, და ხვალ კი უეჭველად უნდა უბრძანო ნინოს სიკვდილი, თუ გინდა, რომ მაგ ადგილზედ

დარჩე და არ იქმნა ნაჭერ-ნაჭერ აკუწული გაჯავრებული ხალხისაგან.—მშვიდობით!“

ალიივაშა მარტო დარჩა და არ იცოდა, რა მოეხერხებინა. მძიმედ ტრიალებდა იგი ტახტზედ ერთი გვერდიდგან მეორეზედ რამოდენიმე ხანი, და მერე, თითქო რაღაცა მოაგონდაო, სიჩქაროთ დააძახებინა ნინო.

ნინომ არა იცოდა რა სრულებით, თუ რა ამბავი მოხდა იმ საღამოთი, რა მოელოდა მას მეორე დღეს, და ამისათვის ჩვეულებრივი მშვიდი კრძალვით წარსდგა ივაშას წინა. ივაშა შესცქეროდა მას და ემძიმებოდა განეწყვეტინებინა ის მღვთის შვილი, მაგრამ მეტი ჯანი არ იყო—ან თითონ უნდა მომკვდარიყო, ან ნინო უნდა მოეკლა, თუ თათრის სარწმუნოებას არ მიიღებდა, და თუ მიიღებდა კი, მაშინ ისრე საშიში აღარ იყო მოლას მუქარა. ივაშამ შეიკუმშა წარბები და მრისხანებით უთხრა ნინოს:

— „იცი, ნინო, რომ აქამდისინაც რომ მომენდომებინა, აღვასრულებდი ჩემს წადილსა, მაგრამ ამოდენა დრო იმისათვის მოგეცი, რომ შესჩვეულიყავ ახალ, შენთვის უცნობ მდგომარეობას. ახლა კი, ვგონებ, კარგა დრომ გაიარა, აქამდისინ კარგად შეეჩვეოდი და დრო არის, რომ ძველი სარწმუნოება უარ-ჰყო და ჩვენი მიიღო“.

ნინო შეშინდა ამ სიტყვებით და უკან დაიწია. ჯერ ესრე გაჯავრებული სახით არ ენახა ივაშა. მაგრამ შემდეგ მოიკრიბა ძალა, გაიფთხო შიში და უთხრა მას:

— მე აქამდისინაც ვიცოდი, დიდებულო ივაშავ, რომ შენს ხელში ჩემი ბოლო საშინელი სიკვდილი იქმნებოდა და ყოველ-დღეს მოველოდი ამას. ამისათვის სულ ერთი იქმნებოდა, თუნდა წინათ გეთქო, თუნდა შემდეგ — ყოველ-ჟამს ჩემგან

ერთსა და იგივე პასუხს მიიღებდი და ახლაც ბევრს აღარ შეგაწუხებ თხოვნით და იმავე პასუხს გამლევ — არა, არა და არა!

— მაშ შენ ჩემს ბრძანებას გარდასდიხარ?!

— შენსას კი არა, ეგ ბრძანება რომ თვით თქვენი ღმერთისაგან იყოს გამოცემული, მაშინაც ვიტყოდი: „არა, არა და არა“!

— როგორ-თუ არა? მღვთის ბრძანებას გარდასვიდოდი?!

— დიაღ, გარდავიდოდი.

— სიკვდილის მეტი ველარაფერი მოგანანიებს მაგ დაუფიქრებლად წარმოთქმულ სიტყვებს!

— ეს შემთხვევაც რომ არა ყოფილიყო, მე მაინც ბევრს დღე აღარ მომელოდა წინა, განა შენვე ვერ მატყობ, რომ დღე-დღეზედ ვსდნები სანთელივით? განა ასრეთი ვიყავი, როდესაც შენმა დაუნდობელმა მოდარაჯეებმა პირველად მომიყვანეს შენს სასახლეში? წვლილ-წვლილადა მსწოვდით სისხლს აქამდისინ და იმითი უფრო მიმრავლებდით ტანჯვასსა და მიმწარებდით სიცოცხლესა. აქამდისინაც მერჩივნა მე, რომ ერთბაშათ გამეთავებინა ჩემი საბრალო სიცოცხლე, და ახლა ხომ, როდესაც შემთხვევამ მომცა ბედნიერება ქრისტეს მცნებისათვის სიკვდილისა, მე მოხარული ვარ ამისი უზომოდ. — ნუ შესწუხდებით, ფაშავ, ტყუვილათ. სულ უქმი იქმნება ყოველ-ნაირი მუქარა ჩემთვის, მე ისრევე ქრისტიანი მოვკვდები; როგორათაც დავბადებულ-ვარ, იქნება იმითი მაინც გამოვისყიდო ის მრავალნი ცოდვანი, რომელნიც ჩამადენინა შენმა ძალამ, შენმა დაუნდობლობამ, შენმა მურდლობამ!—

ამაყმა ფაშის გულმა ვერ აიტანა ისრეთი გაუგონარი წინააღმდეგობა. იმას სრულებით აღარ გრძნობდა, აღარ ახ-

სოვდა, რომ მის წინ იდგა იმისი საყვარელი მღვთის შვილი ნინო. გამგელებული მივარდა მას ჩიბუხის ტარით და სულ ზედ დაამტვრია ნინოს, შემდეგ სულ ზედ შემოაჭხრიწა მას, რაც ზედ ეცვა, დაუმასა მოსამსახურეებს და უბრძანა ნინოს ციხეში ჩასმა. გარემის ქალებმა სიცილით და ხარხარით გაა-ცილეს ნინო და მით უფრო გაუმრავლეს ვაება, უპარაროდ მიყენებული.

მეორე დღეს შუადღე მოტანებული იყო, როდესაც მტკვრის პირზედ, სიდს ზემოდგან, მთელი არდალანის მცხოვ-რებნი შეკრებილნი იყვნენ. შუაში დაცლილი იყო დიდი მო-ედანი, სადაც იდგა მაღალი ტახტი. ტახტზედ იჯდა მოლა-მკლავებ წაკარწასებული და დიდ სავლავ დანასა ლესავდა; მას წინ ედგა ვერცხლის ლანგარი. ცოტა მოშორებით იყო გა-მართული მეორე ტახტი, ცოტა დაბალი, რომელზედაც ისხდ-ნენ ფაშა და მისი თუთხმეტი ცოლები თეთრი ჩადრებით.

— „მოჰყავთ"!—დაიძახა ხალხში ვიღაცამ და ეს ამოდენა მო-ყაყანე ხალხი ისრე გაჩუმდა, რომ ბუზის ფრენა გაიგებოდა. მთელ ხალხს რაღაცა წყენინება გამოეხატა სახეზედ, და დაღვ-რემილები უცქეროდნენ, როდესაც ნინო თმა გაწეწილი და ხელებ-შეკრული, შემოფხრეწილი კაბით, აიყვანეს იმ ტახტ-ზედ, რომელზედაც მოლა ლესდა დანას.

იმ ერთი ღამის ციხეში ყოფნას სრულებით ჩამოეხმო საწყალი ნინო: სანთლის ფერიღა ედო სახეზედ, მუხლებში სისუსტე ეტყობოდა, თავი ძლივსღა დაემაგრებინა, გული მარდად ასდიოდა და დასდიოდა, თითქო ან ეხლა გაუსქდებაო მკერდი ან ესლაო; მაგრამ ასრეთი მშვენიერი თვალები არას-ოდეს არ ჰქონია: დიდრონი თვალები ელვარებდენ მიხდილ სახეზედ, როგორც ორი მარგალიტის თვალი სანთლის შუქ-

ზედ, და უღიარებდნენ უნანიოდ აუმღვრევლად სიკვდილის ლოდნასა.

ტახტზედ პატარა შეისვენა ნინომ და მოიბრუნა გრძნობანი. მას არ ეშინოდა იმ გულ-ქვა მოლისა და გალესილი დანისა, მას არ ენანებოდა თავისი თავი, ის წინადვე მოელოდა ამ დღესა და შეჩვეულ იყო ამ აზრსა. ნინოს ენანებოდა მარტო თავისი შვილი; დედობრიული სიყვარულის გრძნობამ გადააჭარბა გონებასაც და სხვა გრძნობასაც, და, თუმცა ფაშისა და იმის ცოლების დანახვა გულში დანათ მიაჩნდა, მაგრამ მაინც შეევედრა ფაშასა, რომ ამ უკანასკნელს დღეს, სიკვდილის წინათ ერთი კიდევ ეჩვენებინათ იმისი შვილი. ფაშა არ აძლევდა ნებას, მაგრამ ცოლებმა და მოლამ ურჩიეს, რომ მოეყვანათ შვილიცა და მოეკლათ დედის თვალ-წინ. ფაშის ცოლებისთვის, რასაკვირველია, სასარგებლო იყო, რომ ერთი მეტი მონაწილე მოეშორებინათ თავიანთი შვილებისათვის, ისიც ისეთი საშიში მონაწილე, როგორიც იქმნებოდა ნინოს შვილი: შესაძლებელი იყო, რომ ფაშას მობრუნებოდა გული, მოენანიებინა წამწყმედელი შეცდომა, და ნინოს დაკარგვა დაესაჩუქრებინა იმისი შვილის გაბედნიერებით. ფაშამ ვერა საშუალება ვერ იპოვა უარის თქმისათვის და უნებურად დათანხმდა ნინოს მოთხოვნილებაზედ.

მოიყვანეს ნინოს ყმაწვილი, მშვენიერი ვაჟი. ჯერ უმანკო გულში, რასაკვირველია, არ ჩაეტანებინა არავითარ გრძნობას, გარნა მხედველობისა, და ამისათვის ყველას ტკბილათ უცინოდა ყმაწვილი და თრთოდა ხელში. ყმაწვილი მიიყვანა მოლამ ნინოსთან, რომელიც ხელებ შეკრული იყო. ყმაწვილმა უფრო მარდათ შეითამაშა ხელში და თათები გაუწოდა დედას. მოლას არ მიჰყავდა ახლო და ბევრი

ჩვეწნის შემდეგ არც კი აკოცნინა ნინოს თავისი ღვიძლი შვილისათვის. როცა მოლა დარწმუნდა, რომ ნინო საკმაოდ დაიტანჯა, მაშინ მან დააწვინა ყმაწვილი გულაღმა, და, როდესაც ნინომ დაიჩოქა საკოცნელად, მოლამ დასცა ყმაწვილს გულში ხანჯალი და პირზედ ღიმილ გამოხატული ჰყო იგი უსულოდ. გარდამეტებულ ელვასა და მწუხარებას არ სცოდნია ცრემლი: ნინოს ერთი ცრემლიც არ გადმოვარდნია თვალიდგან ამ შემთხვევაში, მაგრამ საშინლად მოიღრიცა იმ წამში სახე და, თითქო გაშეშდაო, ისრე მოღრეცილი დარჩა იგი, და დარჩებოდა საუკუნოთ, რომ სხეული არა ლპებოდეს.

მოლა წამოდგა ფეხზედ, გაწმინდა დანა უმანკო სისხლისაგან და მიუბრუნდა ნინოს: „აბა ქალო, არ შეშინდე და არ წაიქცე. სინამ თავს მოგჭრიდე“! ამ სიტყვებით მოლამ მოიგრიხა ხელში ნინოს თმები და ასწია მაღლა. ნინოს აღარაფერი აღარ ესმოდა და აღარასაც არა გრძნობდა, ის თითქო გაშეშებული იყო და ამიტომ მან მარტო შეატრიალა თვალები ცასა. ამ დროს ნინო ნამდვილი წმინდანი იყო, და კაცი, თუ გულ-ქვა არ იყო, მოწიწებით გარდაჰკოცნიდა მას მუხლ-მოდრეკილი. მაგრამ მოლა მხეცი იყო: დანამ შეიპკრიალა მზის სხივებზედ, და ნინოს თავი გარდაგორდა სინზედ, რომელიც აღიწითლად შეიღება სისხლით. მოლა ჩამოსტა თავის ტასტიდგან და მიართო ნინოს სისხლიანი თავი ფაშის უფროს ცოლსა, რომელმაც კარგათ გასინჯა თავი და შემდეგ მადლობა უთხრა მოლასა. ამას არ დასჯერდნენ ფაშის განთავისუფლებული ცოლები: მათ მოსყიდულმა და დარიგებულმა თათრებმა ბევრი ხანი ათრიეს ნინოს გაცივებული სხეული და შემდეგ ჩააგდეს წყალში. არც მიწის ზვავი სამარეზედ, არც სიპი ქვეში თავს

და ბოლოს არ დარჩნენ მას სახსოვრათ ქვეყანაზედ, ასრე უკვლოდ დაიღუპა ის მშვენიერი ბუნების შვილი ნინო... ასრედ ექვს სულ გადმოსახლებულთაგან დარჩა მარტო სოლო, რომელთანაც მსურს მივაბრუნო მკითხველი.

თავი VI.

ბადქლის იქით სშირ ტყეში, ზედ გზის პირზედ წყაროს-თან იყვნენ წამოწოლილნი ორი შეიარაღებულნი და ნაბდებში გახვეულნი კაცები. იქვე ახლოვეს ებათ ცხენები, რომლებიც ზარმაცათ ღოღვნიდნენ ბალახსა. მხედართ გაჩაღებულები ჰქონდათ ჩიბუხები, მაგრამ ძალიან ჩუმათ იყვნენ და დროთით თითქო რაღაცას მიუგდებდნენ ხოლმე ყურსა.

— რა ვქნა, ეს გათენებამ მოატანა კიდეცა და რატომ არა-ვინ მოდის; დღეს არ უნდა გამოევლოთ იმ ვაჭრებსა, სოლო? იქნება სხვა გზაზე წავიდნენ?

— რა მოგახსენოთ, შენი ჭირიმე, დღეს კი უნდა გამოევლოთ და... სწორეთ მოგახსენოთ, მე მომწყინდა კიდეცა იმათი ცდა და გულიც ამიცრუვდა აქაურობაზედ.

— განა არა, მე დიდი-ხანია გატყობ, რომ ზოგჯერ თითონ ჩხუბის დროსაც კი რაღაცას შეიფიქრიანდები ხოლმე, თითქო სადღაც სხვაგან მხრეში შენი ფიქრიო. — შენი სამშობლო ადგილ-მამული და მიწა-წყალი ხომ არ გიზიდავს თავისთან? სწორედ მითხარი, ჩემო სოლო, და სიტყვას გაძლევ მტკიცესა, რომ, არამც-თუ ნებას მოგცემ, დაგეხმარო კიდეცა.

— ჩემი სამშობლო მიწა-წყალი მაშინ მიმიზიდავს, შენი

ჭირიმე, როდესაც შიში აღარაფრისა მექნება, როდესაც ეს საოხრო ბატონ-ყმობა გადავარდება და მე ჩემს მამულში თავისუფლება მექმნება; თორემ ახლა რომ მივიდე იქა, ჩემი ბატონი გაჯავრებული ერთ წელსაც არ მაცოცხლებს წკების ზიდვით.

— მაშ რა გაღონებს, რა გაცრუვებინებს გულსა ამ უზრუნველ ცხოვრებაზედ, როდესაც არაფერში არა გაქვს ნაკლულევანება?

— ეს ცხოვრება მე არ მომწყენია, იქაც რომ წავიდე, მაინც ისევ ასეთი ცხოვრება უნდა ვატარო, მეტი გზა არ არის. — მაგრამ განა არ იცი, ბატონო, ვინღა მყავს მე ამ ქვეყანაზედ: ერთი ძმა და ერთი და დამრჩენია საქართველოში, და იმათი ამბის გაუგებლობა მკლავს. დედა ჩემის უკანასკნელი თხოვნაც ეს იყო და მეც მინდა, თუ შეიძლება როგორმე, თავები დავახწევინო იმ შეჩვენებული ბატონისაგან, თუ ისევ ცოცხლები არიან სადმე.

— მაშ მარტო მაგისათვის გინდა საქართველოში წასვლა?

— დიაღ, შენი ჭირიმე, ბატონო, დროებით, მანამ იმათსას გავიგებდე რასმე და მერე ისრევე გიახლები.

— მაგაზედ უარის თქმა არ შემიძლიან მე, თუ გინდა ხვალვე შეუდგე გზასა. მე მოთმინებით მოგელოდები შენა და არც მოსვლაზედ დაგატან ძალას: გიჯობდეს, მოდი, არა და, ისიც შენი ნებაა; რაც აქამდისინ ერთგულება გამიწიე, ისიც საკმაოა ჩემთვის და იმისი გადახდაც არ შემიძლიან.

— შენს იქით სადღა მაქვს, ბატონო, გზა? ვის მივადგები უცხოს კარებზედ?

— მაშ აი, ამაღამ მოვიცადოთ, იქნება იმ ვაჭრებმა გამოია-

რონ, და ხვალვე შეუდგეთ გზასა, თუ გინდა. ღმერთმა სურვილი აღგისრულოს და ნაძებნი გაპოვნინოს.

ამ დროს დაგეშილმა ძაღლმა შორს ყეფა დაიწყო. მხედრები წამოცვივდნენ ფეხზედ, მოიხსნეს მხრებიდგან თოფები და ამოეფარნენ ხეებსა. რამოდენიმე ხნის შემდეგს გამოჩნდნენ ჩარვადრის ცხენები. წინ მოუძღოდათ მდიდარი ვაჭარი. იჭექა თოფმა ერთმა და ვაჭარი უსულოთ გადმოვარდა ცხენიდგან; ზედ მოყოლებით გავარდა მეორე თოფი და შეიწირა მსხვერპლი; შემდეგ გადაერივნენ ხმლებით. ბრძოლამ დიდხანს არ გასტანა, რადგანაც მცველები ცოტა წამოეყვანათ არდადანიდგან. მეორეს დღეს დაბარგებული ჩარვადრის ცხენები შევიდნენ ზაქარიას ეზოში, და ცოტა ხნის შემდეგ ცარიელები-ღა გამოიყვანეს პატრონებმა.

სოლო იმ დღესვე შეუდგა მზადებას, და ორი დღის შემდეგ გაემგზავრა საქართველოში. ბორჯომის ხეობას რომ გავიდა, მტკვარს გადავიდა და მარჯვნივ ტყიან მთაში, „ცხრა მუხის" პირდაპირ ამოირჩივა სადგომი ბინა. იქიდგან ღამღამ ჩამოდიოდა ხოლმე ბარათ და ხშირათ ყაჩაღობდა. ზოგჯერ შუადღისას მიუვარდებოდა რომელსამე ბატონსა, მოსტაცებდა საქონელსა და შეუყენებდა მთასა. ჩქარა გავარდა ხმა სოლოს მარჯვე ბიჭობისა გორისა და ახალციხის მაზრაში. უბედობისაგან თავ-განწირული ამხანაგები თითქმის ყოველ-დღე ემატებოდა სოლოსა და ცოტას ხანში შეიკრიფნენ თუთხმეტნი.

ყველა ახალ მოსულ ამხანაგს სოლო გამოჰკითხავდა ხოლმე თავის ბატონის ამბავს. ჰსურდა ზურაბის ამბავი გაეგო, მაგრამ ვერა ღონის ძიებით ვერა გაიგო-რა; — ახლო-მახლო სოფლებშიაც არავინ იცოდა იმათი ამბავი.

თუთხმეტი ამხანაგები ერთად იყოვნენ ჭირსა და ლხინსა, და კარგი ერთობა და სიყვარული ჰქონდათ. ყველას თავისი ნაშოვარი იმ ერთ ბინაზედ უნდა მოეტანათ. სოლო-სათვის ეწვენებინათ და ყველაფერი ერთად მოეხმარებინათ. როდესაც არავინ იყო საყაჩაღოდ წასული, მაშინ ყაჩაღები ერთად შეიკრიბებოდნენ, შემოუსხდებოდნენ დიდ აგიზგიზებულს ცეცხლს და დაიწყებდნენ თავიანთ გარდასავლის ამბავსა: ყველანი უკმაყოფილონი იყვნენ თავიანთი ბატონებისა; სახლ-კარის მოშორების მიზეზად ყველანი თავიანთ ბატონებსა სთვლიდნენ, ყველანი ემუქრებოდნენ იმ გლეხის მტარვალებსა და ხშირად გარდაუხდიდნენ ხოლმე კიდეცა. ამისთანა ლაპარაკს ზედ მოჰყვებოდნენ ზღაპრები და ანდაზები, და საზოგადოება ხშირად ცოცხალ ხასიათს მიიღებდა ხოლმე. ყველანი ერთმანეთს ანუგეშებდნენ და უმსუბუქებდნენ ერთმანეთის დარდსა. ერთს ამისთანა ღამეს, როდესაც უშიშრად და მოულოდნელად გულ-ღია ისხდა ცეცხლთან ყაჩაღების საზოგადოება, იმათ თავს წაადგა უცნობი შეიარაღებული კაცი და შემაგრებულის ხმით კრძალვით უთხრა:

— გამარჯვება თქვენი, ძმებო!

— გაგიმარჯოს ღმერთმა! — მიუგეს რამდენმამე ხმამ ერთად და ყველანი წამოცვივდნენ ფეხზედ, დასაჭერათ ხომ არ მოსულან და არ გვემალებიან აქ სადმეო.

— ვინა ხარ, კაცო? საით გივლია? ან ამ დროს აქ ვის ეძებ?! — შესჭყივლა მას სოლომ — კეთილი სული ხარ და მართლა ძმობილად მოსულხარ აქა, თუ ბოროტი სული ხარ და დასაზვერად გამოუგზავნიხარ ვისმე?

— არა, შენი ჭირიმე, მე თქვენსავით თავზედ ხე-ალებული

კაცი ვარ, ბატონისაგან გამწარებული და მინდა თქვენთან ვიყვე სიკვდილამდისინ.

ყაჩაღებმა დაჩხრიკეს ახლო-მახლო ადგილები და როცა დარწმუნდნენ, რომ არავინ არისო, ისევ შემოუსხდნენ ცეცხლ-სა.

— დაჯექი მაშ აქა! — პატარა მიუწიეთ, ბიჭებო! — თუ ჩვენი ყალიბის კაცი ხარ, შვილო, მალე შაგეტყობა, და თუ ავი გიდევს რამე გულში, ვაი შენი ბრალიცა.

— აი, შენი ჭირიმე, შამეტყობა" — თქვა უცნობმა და ჩაჯდა დაცლილ ადგილზედ.

— მაშ ამაღამ მოწყენილნი აღარ ვიქნებით, არა, ბიჭებო? — სთქვა სოლომ — აბა ერთი, ახალო ძმობილო, შენი ამბავიც გვითხარი, შენი თავს გარდასავალი. — შენი სახელი?

— მე სახელად ზურაბი მქვიან, შენი ჭირიმე, და ჩემ თავ-გარდასავალს კი, შენც რო არ გეთქვა, მე თითონ გეტყოდით, მე თქვენთან სათხოვნელათ მოველი, რომ მომეშველოთ იმ საქმეში, რაც დამიპირებია.

„ზურაბ" გაიმეორა სოლომ გულში და ჩააკვირდა ახალ მოსულს; თითქო ძალიან ჰგავდა იმის ძმასა, მაგრამ ჯერ არა ჰკითხა რა სხვა და გადაწყვიტა გულში, რომ მოთმინებით ეგდო ყური იმისათვის, და იქიდგან მალე გაიგებდა, ვინც იყო ზურაბი.

მე, შენი ჭირიმე, — დაიწყო ზურაბმა — თითონ ხიდის-თავიდგან ვარ, მაგრამ ახლა ცხრა-მუხიდგან მოვდივარ. — დიდი აშენებული ოჯახობა გვქონდა ჩვენ ხიდის-თავში და აზნაური მ.......ხუცის შვილის ყმები ვიყავით. ღმერთმა მისცეს იმას რისხვა! ერთი რაღაცა ცოფიანი კაცი არის ის შეჩვენებული: შემოგვაწერდა ღალასა, შენი ჭირიმე, იმდენსა, რომ თი-

თოხნაც არ შეეძლო გადასდა, და, თუ ვერ შევიძლებდით მიცემას, მაშინვე დაგვესხმებოდა, ბატონო, თავზედ მოურავებითა და ჩაიერებითა, და, რაც გვებადა, — საქონელი, ქვაბი, კოვზი, გუთანი, წერაქვი, ურმის ღერძებსაც კი — სულ ერთიანათ წაიღებდა. მერე მაგასაც ხომ არ დასჯერდებოდა ის შეჩვენებული: წაგვასხმევინებდა ხარ-კამეჩს და ზამთარ-ზაფხულს ატენის ხეობიდგან ხე გამოჰქონდა და ჰყიდდა; აიმსო ყელამდისინ და ასლა მინდა ვარწყევინო, როცა ხარ-კამეჩს ძალა გაუწყდებოდათ და დაცვივდებოდნენ, მოვარდებოდა ბატონი ცოფიანი მგელივით, დაჰკრავდა და დაგვისხოცდა საქონელსა. მერე ჩვენ შეგვაბავდა უღელში და მათრახით დაგვიწყებდა ცემასა. მეტი რა ჯანი გვქონდა, რომ არ გამოგვეტანა, იქვე დაგვხოცავდა ცემით — მამა, ორი ბიძა და ერთი ძმა იქ დამეხოცნენ, ატენის ტყეში წელ-მოწყვეტილები. ის წყეული ბატონი რაღაცა შეუბრალებელი მხეცია, მგელ-კაცია სწორედ — ვერც სიბერე, ბატონო, ვერც ულონობა, ვერც ცრემლი, ერთი სიტყვით, ვეღარაფერი ვერ გადაათქმევინებდა იმას თავის ნათქვამსა; სიფხიზლეში იტყოდა, თუ სიმთვრალეში არ დასდევდა იმას. გაშორება დედისა და შვილისა, ქმრისა და ცოლისა, ძმისა და დისა სრულებით არაფრად მიაჩნია იმ ულმერთოს, — ძაღლები ურჩევნია თავის ყმებსა, გლეხ-კაცებსა. აი, თუ არა, შენი ჭირიმე: როცა იმან ჩვენი იმოდელა ოჯახი გააწყო და გაანადგურა ერთიანად, მაშინ მოხუცებულმა პაპა-ჩემმა — ღვთის კაცი იყო, მე და ჩემმა ღმერთმა, დალოცვილი — პაპა-ჩემმა, შენი ჭირიმე, წაიყვანა დედა-ჩემი, სამი ჩემი ძმები და ერთი და, ერთიანათ გადაიკარგა სათათრეთში, — იმათი ამბავი აქამდისინ არა ვიცი-რა; ვინ იცის, ცოცხლები არიან, თუ მკვდრები. ჰო, შენი ჭირიმე და, მე და ერთი ჩემი და ბატონთან ვიყავით

მაშინ დამწყვდეულეში და აქ დავრჩით საუბედუროდ. ის ჩემი ძე ცოტა თვალ-ჩინიანი გოგოა. ბატონი ხან რას დამპირდა, ხან რასა, რომ მე ჩემი და დამერიგებინა. ბატონს ენდე და დანებდი მეთქი — აბა სეირიანი კაცი ძმას ეტყვის მაგას დაზედა, ბიჭო?! მერე ამითი რომ ვერაფერი გააწყო-რა, ახლა ადგა, შენი ჭირიმე, და მზად მოწყული გასათხოვარი ქალი „ცხრა-მუხას“ ყ.......შვილს ორ მწევარზედ მიჰყიდა. მურა-ლი ყარანგოზაშვილი ჩემ ბატონზედ უარესი შეჩვენებული და დაუნდობელი კაცია, და, რასაკვირველია, იმას გაესარდა ასრე იაფად ლამაზი ქალის შოვნა. ახლა, შენი ჭირიმე, ხვალ საღამოზედ სიხარულით მოწვეული ჰყავს ყარანგოზაშვილს ჩემი ბატონი ცხრა-მუხას. ხვალ უნდა ამოიყვანოს იმ წყეულ-მა ჩემი და ყარანგოზაშვილთან, და დიდ ქეიფს აპირებენ. — რომ არ დავსწრებოდი ამ დღეს, ის მერჩივნა, ძმაო, მაგრამ რაკი აქნამდისინ მოვასწივე, იმედი მაქვს. რომ მიშველით და დამახსნიენიბთ დასა. აბა, თქვენი ჭირიმე, თქვენ იცით და თქვენმა კაცობამ! შემეწიენით, ღმერთი გადღეგრძელებთ!

სოლო ბეჯითად უგდებდა ყურს ამ ამბავსა და ტანში ჟრიანტელი უვლიდა. გაიგო, რომ ახალი მოსული კაცი იმი-სი ძმა ზურაბი იყო, მაგრამ უფრო დასარწმუნებლად მან კი-დევა ჰკითხა: „რა ჰქვიან შენ დასა, ძმაო, ახლა რომ გაგიყი-და ბატონმა“?

— სალომე — მიუგო ზურაბმა სოლოს და ღრმად ჩასჩე-და თვალებში, მაგრამ ვეღარ მოასწრო კარგად გასინჯვა — სო-ლო ყელზედ ეკიდა მას და ეუბნებოდა: „ჩემი ძმა ყოფილ-ხარ, ზურაბ, ვეღარ მიცნობ სოლოსა“?

— რა უცბათ მოგვივიდა ეს სასიამოვნო სტუმარი, კაცო!

აქამდისინ იტყოდი, შე დალოცვილო, რაღას აცდევინებდი — ეუბნებოდნენ ამხანაგები სოლოს.

დამშვიდების შემდეგ ზურაბი და სოლო ჯერ კიდევ შესცქეროდნენ ერიმანეთს და კარგად შინჯავდნენ. სომ არა გსცდებითო. მაგრამ ორიოდე კითხვის შემდეგ ეჭვი აღარა იყო-რა.

— მაშ კარგ დროს მოგინახვივართ ჩვენა — უთხრა სოლომ ზურაბსა — ჯერ კიდევ დაგვიანებული არ არის. მე, ჩემო ძმაო, აქამდისინ მტკიცედა მაქვს დამარხული გულში შენი უკანასკნელი სიტყვები, და ახლა კი უეჭველად აღუსრულებ დანაქადს იმ ჩემ ძველ ნაბატონარსა, ახლა კი გადაუხდი წესიერად. — ცხრა-მუხასა დგას უ......შვილიო? აი ემ პირდაპირ სოფელში, გაღმა?

— ჰო, ემვე მგონია.

— მაშ, აბა, ბიჭებო! ხვალ-ღამ სულ ყველანი წავალთ, თუ არა? — მიმართა სოლომ ამხანაგებს — ერთი იმათ ჯავრს კი ნუ შემაჭმევთ, და დაჭერის ფიქრი ნურავის გექნებათ. ავიკლოთ სულ იქაურობა და ხვალვე სათათრეთში გადავიდეთ. იქ კი ისრეთი ბატონი მყავს, რომ ეშმაკსაც არ შემოუშვებს თავის მამულში.

— სულ ყველანი! სულ ყველანი! ამოვაშხამოთ ყველაფერი იმ მყრალებს, იმათა! — შესძახეს ყველამ ერთ-ხმად და გარდაწყვიტეს უ.......შვილის სახლობის ამოწყვეტა.

მეორე საღამოს ყარანგოზაშვილის სახლი გაჩაღებული იყო სანთლებით. რამდენიმე მოსამსახურეები მოძრაობაში და დიდ მზადებაში იყვნენ. ეტყობოდა, რომ ისინი იმ ღამეს, იმათთვის ბნელ ღამეს, დიდ ქეიფს აპირობდენ.

შეიკრიბნენ სტუმრები, თავად-აზნაურნი კიდევ სხვები

ჰყავდნენ მოწვეულნი ყ......შვილს იმ ღამესა. გაშალეს ვახშმისთვის სუფრა და დასხდნენ. ყ.....შვილმა და მ.....ხუცესოვმა შუაში ჩაისვეს სალომე. შემდეგ მარჯვნივ იყვნენ ჩამწკრივებულები სხვა სტუმრები და მარცხნივ კი ყ.......შვილის გვერდით ისხდენ იმისი სამი პატარა შვილები.

სოლო და იმის ამხანაგები შემოერტყნენ სახლს გარსა ფანჯრებში, იმიშვლეს თოფები და მოემზადნენ. ყველას თავის პირ-და-პირ მჯდომი ბატონი ჰყავდა დასმული მიზნად, მაგრამ სროლას ჯერ არავინა ჩქარობდა — პირველად სოლოს უნდა გაესროლა თოფი, როცა დრო იქნებოდა, და ამითი მისცემდა სხვებსაც ნიშანსა. მაგრამ არც სოლო ჩქარობდა სროლას, მოთმინებით, დაუჩქარებლად ელოდა ის იმ დროს, როდესაც ბატონები შევიდოდნენ ღვინის სმაში და დაიწყებდნენ ჩვეულებრივ საზიზღარ ლაზღანდარაობას.

საცოდავი სალომე იჯდა თავ-ჩაღუნული სირცხვილისაგან და მომავალი ზნეობითი სიკვდილისაგან გალურჯებული ცხარეს ცრემლით სტიროდა შეუწყვეტელად. მელვინეთ-ხუცის-შვილი რაღაცას ჩასჩურჩულებდა სალომეს, მაგრამ იმას აღარა ფერი აღარ ესმოდა-რა ვაებისაგან წაღებულსა და ყურსაც არ ათხოვებდა.—

— ზურაბ! — უთხრა სოლომ — მოდი შენ ყარანგოზიშვილს ესროლე, და მე კი ჩემს ნაბატონარზედ უნდა აღვასრულო წმინდა ფიცი. ადგილები გამოიცვალეს.

სუფრაზედ შემოიტანეს ბადია, და დაიწყო „ალავერდი". ყ.......შვილმა დაცალა ბადია და მ.......ხუცისშვილს შესძახა: ალავერდი შენთანა, არჩილ! შენ კიდევ სალომესთან გადაღი ალავერდი პრომპტითა.— ჯერ შენ შეაჩვიე, შვილო, თორემ გარეული მშველივით რაღაცასა უცხოვობს ეს გასაქრობი".

არჩილმა ჩამოართვა ბადია, დალია ღვინო და მიუბრუნდა სალომეს: „ქალო, ალავერდი, ქალო"!—და ამ სიტყვებით მო-იწოდა სალომე საკოცნელად.

— ჰა...აა შე მურდალო, შენა!—დაიძახა სოლომ ფანჯრიდ-გან, და, როდესაც არჩილმა მიიხედა იქითკენ და შეაყენა ტა-ნი, მაშინ სოლომ დაუშო დიდიხნიდ შეყენებული თოფის ჩახ-მახი და მისმა ტყვიამ ააგდებინა არჩილს თავის ქალა. ეს იყო ნი-შანი აჯანყებისა და ამისათვის, ვინემ სხვები მიიხედავდნენ არჩი-ლისაკენ, რამდენიმე თოფებმა ერთად იჭექეს, და სუფრა შეიღება წითელი სისხლითა. შესცვივდნენ ყაჩაღები სახლში და ყმაწვილებ-საც კი თავები კედლებზედ დაუხეთქეს: „ესენიც იმათთანა ცოდვიანები გაიზრდებიან, ესლავე რომ აჩვევენ, ჰხედავთ, ჯერ მიწას არ ასცილებიან"! —იძახდნენ იმათ დამხოცავები.

ერთ წამში სრულიად აიკლეს უ......შვილის არე-მარე და გაჰკვარდნენ ჯარით თავიანთ ბინისაკენ. სალომემ არ იცოდა ჯერ, ვინ იყვნენ იმისი დამხსნელები. — ან დამხსნელები კი არიან? თუ ესენი უფრო უმეტეს ცეცხლში ჩამაგდებენ — ჰკითხავდა იგი თავის თავსა და შესტიროდა მომტაცებლებს, „სად მი-მყავხართო"? მაგრამ ყაჩაღები იმის ლაპარაკს აღარ დაუდევ-დნენ და მიეჩქარებოდნენ. მალე ავიდნენ ისინი თავიანთ ბინა-ზედ, და, როცა დარწმუნდნენ რომ არავინ აკლდათ, სოლომ უთხრა ამხანაგებს: „აბა, ბიჭებო! ჩვენ აქ ერთი საათიც აღარ გვედგომება: ახლავე დაგვადევნებენ მდევარსა და, თუ არ და-ვემალენით, მალე მოგვეწევიან".—ერთს წამში ცხენები მზად იყვნენ, ყაჩაღები შესხდნენ და გაემგზავრნენ ახალ-ციხისაკენ. წინ ბელადად სოლო მიუძღოდათ, უკან ცხენზედ ჰყავდა შე-მოსმული სალომე, მაგრამ ერთგულსა და გამოცდილს ცხენს არ ემძიმებოდა ისინი; ის კარგად იცნობდა მხედარსა და,

თითქო, გრძნობს, რომ ეჩქარებაო, გამგელებული მიდიოდა.

ცამ ჩაყრაყი დაიწყო, როდესაც სოლო თავისი ამხანაგებით მივიდა ბადელში. ზაქარიას დიდი ხანი მოელოდა სოლოს და მარტოობით გამოურყვებულს ძილი ჰქონდა დაკარგული. ამისათვის თუმცა ძალიან ადრე იყო, ხმაურობა რომ გაიგონა, მაშინვე ჩაიცვა და გამოვიდა გარედ.

— ჰხედავთ, ბატონო! რა ბიჭები მოვიყვანე! — უთხრა ღიმილით სოლომ ზაქარიას — ცეცხლში რო გვიბრძანოთ, ცეცხლში ჩავცვივდებით—წყალში რო გვიბრძანო, წყალში ჩავცვივდებით.

— ეგ სულ კარგი, სოლო, მაგრამ რისთვისაც წახველი, იმისი გაიგე რამე?

— აი ღვთის წყალობა გქონდეს, რომ მე გავიგე: ძმაც ვიპოვნე და დაცა და ორივენი აქ მოვიყვანე. აი, შენი ჭირიმე, ჩემი ძმა, და კი მელანიასთან არის.—ის ჩემი ძველი ნაბატონარი მგონია მწვადად გამოდგეს! — მაგრამ, დასწყევლოს ღმერთმა, თავის ქალა ვეღარსად ვიპოვნე, არ ვიცი დაბადებითვე არა ჰქონდა, თუ ჩემი თოფის გულმა საგლიჯა ისე მთლად; ჰაი, შენი ჭირიმე, შენი, ჩემო ყირიმო!

— როგორ, სოლო! შენი ბატონიც მოჰკალი?

— ჩემი ბატონიც მოვკალი, შენი ჭირიმე, და სხვებისაც ბევრის ბატონები—აი, რამდენსაცა გვხედავ აქა, უფრო ბევრი დავხოცეთ.

— სულ ერთად?

— ერთად, ერთ ღამეს და ერთ სახლში.

— კარგ ხიფათს გადარჩენილხართ, ღმერთმანი, რომ ვერავის გაუგია და ვერავის დაუჭერიხართ.

— ჭაი მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე ჩვენ მოუღეთ იმათ ბოლო. ისრეთი მარდათ, ჩუმად და ერთბაშათ მოვასხდინეთ ეს საქმე, რომ მდევარიც რომ იქვე ყოფილიყო და ეცქირა ჩვენთვის, მაინც, მანამდის გაკვირვებიდგან გამოვიდოდა და მობრუნდებოდა, ჩვენ კარგა გზა გვექნებოდა გამოვლილი.

— გიშველა ღმერთმა, რომ გამსიარულებულხარ მაინცა, თორემ სულ დაშვებული გქონდა სოლმე ცხვირი.—ახლა ხომ ხალისიანად მოვინადირებთ ხოლმე ჩვენ სანადიროს, ხოლო?

— ღვთის წყალობა გაქვს, რომ არავინ დავერიდებით, — არა ბიჭებო?

— ახლაი ხომ არ უნდა მივეჩვივნეთ ნადირობას, მე დალოცვილო, რა გაგვიჭირდება, რა ვიცი!—შესძახეს ერთ-ხმად ყველამ.

— არა მგონია, ბატონო, რომ გაგვიმაგრდეს რამე. ისრეთი ბიჭები არიან, ღმერთმანი, რომ ლომს შესჭამენ.

— ღმერთმა თქვენი იმედი ნუ მომიშალოს! — თუ ერთგულები იქმნებით, სარჩო არ მოგაკლდებათ არასოდეს, და ამოდენა მამული ხომ სულ თქვენ ხელში იქნება.

— ღმერთმა გადღეგრძელოს, ბატონო! — ჩვენზედ ფიქრი ნუ გაქვს.

— თუ აგრე და აი ამალამვე გველის კარგი საშოვარი. დაღალულები კი იქნებით, მაგრამ შორს არა ვართ წასასვლელელები, აქვე ახლო მოგვინდება დარაჯობა. იქ გამოგაჩნდებათ თქვენი მარჯვე ბიჭობა.

— ბატონი ბრძანდები, შენი ჭირიმე; თუ გნებავთ ახლავე დაუსვენებლივ წამოვალთ, მაგრამ ეს მიბრძანეთ საწყალი კაცი ხომ არ ვინ უნდა გავაიფუჭოთ?

— საწყალ კაცს მე არ ვაიფუჭებ — არდაღანიდგან მალიან

მდიდარი თათრის ვაჭრები მოდიან ახალციხეში დიდის მდიდარი საქონლითა და ვითომ ჩუმად უნდა გადაიპარონ, მაგრამ ვერ მოახერხებენ, მგონია.

— ჰაი, მალე მტერი და დუშმანი მოგიკვდეს შენცა და შენ კეთილის მყოფელსაც, მალე იმათ დავანანიოთ წუთის სოფელი!

— ნათქვამია, შვილო, „მკვეხარა ხარს აღმართში გაუჭირდებაო“;— აი ამაღამ გამოგაჩნდებათ, ყველას გაგიცნობთ.

— კარგი; შენი ჭირიმე, ე „ამაღამ“ შორს არ არის.

საღამო მართლა ჯერ შორს იყო. ბიჭებმა დაბინავეს ცხენები და დასხდნენ სამხარზედ.

სალომემ შეისვენა კარგად და გულ-ღია შეიქმნა. ის განუწყვეტლივ ეალერსებოდა სოლოს, რომელიც სამუდამოდ დაკარგული ეგონა და ახლა კი იმისი დამხსნელი შეიქმნა მწარე უბედურებისაგან.

თავი VII.

შუა ზაფხულის მზე მთებს იქით იყო გარდაწვერილი და მკვდრების მზის მკრთალი ნათელიღა ჰქონდა მოფენილი ქვეყანას, როდესაც ბატონი ზაქარია თექვსმეტი კაცით, თავით ფეხებამდისინ შეიარაღებულებით, გამოვიდა თავის ეზოდგან და გაემგზავრა სოფელ ომარალისაკენ. ომარალის წინ რამდენიმე ვერსზედ აღმართი მიდის; იმ აღმართის დასაწყის ღელეში თავდება ხშირი ტყე, შემდეგ დაიწყობა მოშიშვლებული ქვიანი და ქვიშიანი ადგილები, სადაც ერთ ხესაც ვერ დაინახავ, და გასტანს თვით არდალანამდისინ. მაგრამ თითონ ღე-

ლე კი მდიდრათ არის შემკობილი ბუნებისაგან. საშინელი დიდ-ფურცლიანი ხეები სულ ერთმანეთზედ არიან გადაბმულები ტოტებით, და დღისითაც მკრთლად უშვებენ თავიანთ საბრძანებელში მზის სხივებსა, რომლებიც მრავალ-ფრად დასთამაშებენ სხვა-და-სხვა ფოთლებსა, და ღამე ხომ თვალში თითი ჩაიცემა. იმ ჩაბნელებულს ტყეში თითქმის ყოველ ნაბიჯზედ გამოჩახჩახებს ყინულსავით ცივი წყარო; ნადირს წამ-და-უწუმ ზედ წააწყდება მოგზაური; ფრინველის წივწივი გამოულეველია.

ხშირი ბინდი იყო, როდესაც ყაჩაღებმა მიაწყიეს ომარაღის ალმართსა, და იქვე ტყის პირში ჩამოსდნენ ცხენებიდგან. ზაქარიამ და სოლომ დაწვლილებით იცოდნენ ყველა ბილიკები და ამისათვის ახლებს გაუძღვნენ საჩვენებლად. ყველა ბილიკზედ დადგნენ მოდარაჯეები, რომლებსაც ცოტა რამე შრიალიც კი უნდა შეეტყობინებინათ ბატონისათვის და სოლოსთვის, რომლებიც დანარჩენი ხალხით იქნებოდნენ დაბინავებულები დიდი გზის პირზედ. ცეცხლის ანთება აკრძალული იყო, რადგანაც ვაჭრებს ბევრი ხალხი მოსდევდა, — ჩიბუხსაც არავინა სწევდა. საშინელი სიჩუმე არსებდა იმ უფსკრულ ღელეში; ყველანი სმენად იყვნენ გარდაქცეულნი, ჩურჩულით თუ ეტყოდნენ რასმე ერთმანეთს.

— „სუ“! — სთქვა ზაქარიამ და ყური მიადო დედა-მიწას. — რაღაცა შაშა-შუში ისმოდა, და პატარა ხანის შემდეგ დაგეშილი ძაღლი წკმუტუნით მივარდა პატრონთან. ყაჩაღები მოემზადნენ.

— ვინა ხართ მანდ ამ დროსა, თუ თქვენ კეთილი სულები ხართ? — დაიძახა შორიდგან ვაჭრების ბელადმა.

ყაჩაღებმა ჩააჩუმეს ძაღლი და სულ განაბულები, თოფ

მოზიდულები ელოდნენ, რომ ვაჭრები გამოჩენილიყვნენ გზის მოსახვევში. ვაჭრების ბელადმა ერთი კიდევ გაიმეორა კითხვა, და პასუხი რომ ვერავისგან მიიღო, ისევ წამოვიდა გულ-დადინჯებული. იქვე ახლო მისდევდნენ რამდენიმე ცხენოსანი ვაჭრები და შემდეგ დაბარგებული ჩარვადრის ცხენები. მგზავრებმა შემოუხვიეს კუთხეს და გამოჩნდენ.

ყაჩაღები ჩამწკრივებულნი იყვნენ რიგზედ და ყველას რიგზედ მიმავალი თავისი მიზანი უნდა ამოერჩია. ყველაზედ თავს იდგა ზაქარია და იმისი თოფის ტყვია უნდა რგებიყო ვაჭრების ბელადს. ვაჭრები დაუპირდაპირდნენ საფარავსა. რამდენიმე თოფებმა ერთად იჭექეს, და ბელადი პირველი გადმოვარდა ცხენიდგან. დარიგებული და გამოცდილი ყაჩაღები პირველი თოფის ხმაზედვე მოცვივდნენ სულ ერთად და დაერივნენ ვაჭრებსა. სულ ნახევარი საათი არ გასტანა სრულებით ჩუმმა ბრძოლამ — ყოველი მონაგონი დარჩათ ყაჩაღებს. მხიარულად შეიკრიბნენ ამხანაგები, მაგრამ თვალში ვიღაცა აკლდათ. ზურაბი აღარა სჩანდა იმათში.

— „მიშველეთ, ძმებო“! — დაიძახა სოლომ — ზურაბი არსადა სჩანს, ხომ არ დაგვიჭრეს იმ შეჩვენებულებმა?! ყაჩაღები წამოცვივდნენ და დაიწყეს ძახილი, მაგრამ ხმა არსაიდგან არ მოსდიოდათ. დაიწყეს ძებნა, და ზურაბი იპოვნეს დაჭრილობისაგან შეწუხებული, უგრძნობლად. სისხლში იყო აცურებული ზურაბი და რაღაცა გაურკვეველს სიტყვებს ბუტბუტებდა, როდესაც ამხანაგები წაადგნენ თავზედ. მობანეს იარა და შეუხვიეს, დაალევინეს წყალი და მოასულიერეს, მაგრამ სიკვდილის სიახლოვე გამოსახული ჰქონდა მას სახეზედ. „ვაი, რა ცუდ ალაგას მომარტყეს მაგ წყეულებმა“!... — იყვნენ იმისი პირველი სიტყვები — „გულში თითქო ცეცხლი მეკიდება და

მქვე ვგრძნობ, წამით სუსტდება ჩემი ჯანი და მიმოკლდება
გაუხარელი სიცოცხლე».
საცოდავი სოლო პირ დაღვრემილი ადგა ზურაბს თავ-
ზედ და ვერასფერს ეუბნებოდა. ეს თავის-თავის დაუნანებელი
კაცი სრულებით შესწუხდებოდა, სოლომე როცა სხვის ტანჯვას
ნახავდა, და ვერა ჰპოვებდა ნანუგეშო სიტყვებსა. დას-
ცქეროდა სოლო მომაკვდავ ზურაბს და ეზიზღებოდა მას ეს
დაუნდობელი და დაუნანებელი წუთის სოფელი. „რისთვის
სცოცხლობდა“ — ჰფიქრობდა იგი — „ეს საცოდავი? იმისათვის,
რომ ოცდა თორმეტი წლის წვალებისა და ტანჯვის შემდეგ
ერთი თავისუფალი სასიამოვნო დღე ენახა, მარტო ერთი და
ისიც სრული არა?! მაშ სულ ესრეთი ყოფილა ყველა სულ-
დგმულის ბოლო იმ ბოროტი და მოსისხლე ღვთისაგანა, და
იქნება, მეც უკეთესი მომავალი არ მომელოდეს! ჩემს სიცოცხ-
ლეში არ მინახავს ბედნიერი დღე, ახლა ვაპირობდი დატკბო-
ბას, როცა ერთი თავისიანი მაინც ვიპოვნე, და აი რა მომი-
ვიდა. ღმერთო! რაზედ მაყენებ ამოდენა განსაცდელს? რა
დაგიშავე საიმისო?!... „რაზედ“! — სთქვა რამოდენიმე ფიქრის
შემდეგ სოლომ — „აი რაზედ, შე თვალ-დამდგარო სოლო! —
და გადახედა დახოცილ ვაჭრებს, რომლებიც ერთად იყვნენ
შეგროვილნი დასამარხავად: ვინ იცის, ეგენიც არ იყვნენ მი-
ნაურობით დამტკბარნი, იქნება, არც მაგათ ჰყავთ ვინმე
ერთი მოხუცებული დედის მეტი, რომელიც მაგათ გარდა
იმედს არავისგან მოელის. მგონია, დედა-ჩემსაც არ მიელო-
სასიამოვნოდ, რომ მე ცოცხლის მაგივრად მკვდარი მივეტა-
ნეთ შინა, სისხლით მოსვრილი და ჭკუე შეშლილი დავეგო-
რებინეთ დედის წინა. — კურთხეულია შენი განგება, უფალო! —
მაგრამ რატომ ერთი თვე მაინც არ გაგვახარე ჩვენ ერთმანეთით?

რა პასუხი უნდა მიუტანო ახლა სალომეს? სწორედ კარგი მახარობელი ვიქნები, რომ ძმის გაცივებული სხეული მიუტანო და ტახტზედ დაუგორო!... ოხ, ღმერთო! ღმერთო! — შემდეგ მიუბრუნდა ზურაბს:

— ნუ გეშინიან, ზურაბ! შენი იარა ისრე საშიში არ არის, გული მოიბრუნე და დადინჯდი, სხვა არა გიჭირს-რა.

— არა, სოლო, რაღას მატყუვილებ, დილამდისინ ან გავატან, ან ვერა, ერთი დღის სიცოცხლე აღარ დამრჩენია. — თუ შინამდისინ ვეღარ მიმიტანოთ ცოცხალი და მე ვეღარ ვეღირსო ჩემთან ტანჯვა-გამოვლილ სალომეს ნახვასა, ჩემო სოლო, ჩემ მაგივრად უთხარი უკანასკნელი „მშვიდობით“ და შეეხვეწე, ნუ ინაღვლის ბევრსა.

— ზურაბ! რა გიჭირს სამისო, რომ ცოცხალი ვეღარ მისვიდე შინა? აი, ახლავე წაგიყვან, თუ გინდა, და ორი საათის შემდეგ სალომესთან ვიქნებით.

— ჰო, შენი ჭირიმე, აბა ჩქარა, თორემ ბევრი სიცოცხლე აღარა მაქვს... ჩქარა!..

ზაქარია და სოლო შესხდნენ ცხენებზედ, შემოიკრეს უკან ზურაბი და ორი საათის შემდეგ მივიდნენ ბაღელში. ზურაბი გაცივებულიყო კიდეცა. სალომე ღიმილით მოეგება კარებში ძმებსა, მაგრამ როდესაც დაინახა თავ-გადაგდებული და ფერმიხდილი ზურაბი, რომელიც ხელით მოჰქონდათ ზაქარიას და სოლოს, სალომეს მოეჭრა ფეხებში ძალა და შეწუხებული დაეცა კარებში. იმ წამსვე იქ გაჩნდა მელანია; სალომე ძლივს მოიყვანეს გრძნობაზე.

მეორეს დღეს ყაჩაღები მოვიდნენ ბაღელში და თან მოიტანეს ნაშოვნი ძვირ-ფასი ფარჩები, თვალ-მარგალიტი და

ოქრო. როდესაც საწყალი ზურაბი დასაფლავეს და ყველანი მობრუნდნენ შინა, ზაქარიამ შეატანინა ყოველი ნაშოვარი სალომესთან და სთხოვა ამოერჩივა, რაც უნდოდა. საჩუქრებისათვის არავისა სცალოდა, მაგრამ ჰსურდათ სალომე დაეტკბოთ რითმე. არ გაუტეხა სალომემ ბატონს თხოვნა და აიღო რამოდენიმე სარჩო.

სოლოს სრულებით გამოუცვალა ხასიათი ამ შემთხვევამ. ამოდენა უბედურებისაგან ის სულ ყველაფერზე შეიქმნა უხალისო, და მარტო იმასა ცდილობდა, რომ როგორმე გაემხნევებინა და ესიამოვნებინა სალომე. ამისგამო ის სულ შინ იჯდა და ართობდა სალომესა. თითონ კი დღე-დღეზედ ატყობდა თავის-თავსა, რომ გული რაღაცას უკვნესოდა. არაფერი აღარ აკმაყოფილებდა იმის სურვილსა და მარტო ერთი იმედიღა ჰქონდა ცოცხალი — „იქნება კიდევ გვეღირსოს როდისმე საქართველოში გადასვლაო“? — ჰკითხავდა იგი ხშირად სალომეს.

— იქნება, შენი ჭირიმე, რა ვიცი. თითქო იძახდნენ ბატონ-ყმობა უნდა გადავარდეს, და სად არის, რით ვერ გადააგდეს აქამდისინ?

— ერთი ნეტავი მალე გადავარდებოდეს, რომ კიდევ მეღირსოს ჩემი სამშობლოის ნახვა, და მერე, იქ თუნდა მოვკვდე, ბევრს არ ვინაღვლი.

— სიკვდილი შორს იყოს შენზედ, გენაცვალე, რად უნდა მოჰკვდე, ქა!

ხშირადა ჰქონდათ ხოლმე ამისთანა ლაპარაკი სოლოსა და სალომესა, და ერთმანეთს ენაცვალებოდნენ. ზაქარია ატყობდა სოლოს ყველაფერზედ გულ-აყრილობასა და აი რამდენი ხანი გავიდა, ვერ უბედავდა გეეწვია სადმე საყაჩაღოდ.

სხვები ხშირად დადიოდნენ და მოჰქონდათ საშოვარი; ზაქარია კი ეგრე ხშირად აღარ დადიოდა, უფრო ხშირად რჩებოდა შინა და სოლოს გამოჰკითხავდა გულის პასუხსა.

— ჰნახოთ, სოლო, რა ამბავს მოგვიტანენ საქართველოდგან ჩვენი ამხანაგები? მე როგორღაც გული მეუბნება, რომ დღევანდელი დღე ბედნიერი დღე უნდა იყოს ჩვენთვის.

— უბედურება რომ გეთქვა, შემფეროდა, ბატონო, და ბედნიერებას კი ხელი აღებული აქვს ჩემზედ დაბადებიდგანვე.

— რათა! მოთმინება იქონიე და იქნება ბედნიერებასაც მოეწიოთ როდისმე. ან კი რა გაკლია, რა უფრო გსურს, ჩემო სოლო? თავი ნუ მოგიკვდება, სწორედ მითხარი.

— ხომ იცი, ბატონო, რომ ღვთის მოწყალება ყველაფერი მაქვს, და სამშობლო ქვეყნის მეტი არა მაკლია-რა. მეტი სურვილი მე არა მაქვს-რა, რომ პატრონ-ყმობა გადავარდეს, მე ჩემ სამშობლოში გარდავსახლდე და იქ მამა-პაპეულთ სალოცავთან, დავლიო სული. იმედი მაქვს, ჩემო პატრონო, რომ არ დამიშლი გარდასახლებას.

— სწორედ იმედი გქონდეს, რომ ხელს არ დაგიშლი, თუმცა დიდად სამწუხარო იქნება ჩემთვის.

— შენი ხელების ჭირიმე, ბატონო, ნუ დამაკარგვინებ უგანსაზღვრელ იმედსა! მე ყველაფერზედ აცრუებული მაქვს გული და ისრე ვეღარ გამოგადგები, როგორც აქამდისინ. მარტოკალა დავრჩი გვარში და ერთი საცოდავი და დამრჩა, არა მინდა, რომ უბრალოდ წავხდეთ სადმე. სამარესაც ვეძებ ახლა მე, და მინდა, რომ ის სამარე ჩვენ სამშობლოში ვიპოვნო, სხვაგან არსადა.

კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა სოლოს, მაგრამ ამ დროს ეზოში შემოვარდა ცხენოსანი და შესძახა: „კარგი ამბავი მო-

მაქვს ყველასათვის, სამახარობლო მერგება, ბატონო“!—მხედარი გადმოხდა ცხენიდგან და ავარდა ბალკონზედ—„სამახარობლო! სამახარობლო“!, იმეორებდა მხედარი.

— თქვი ჩქარა, რა ამბავია, — აჰა სამახარობლო — და ყელზედ შემოახვია აბრეშუმის ქალაღაის.

— ძალიან კარგი ამბავია, რომ მეტი აღარ შეიძლება, ჩვენი ამხანაგები დიდი სარჩოთი დაბარგულები მოდიან, მაგრამ ეს სული არ არის, სოლოსთვის უფრო გასახარი ამბავი ვიცი.

— სთქვი რაღა, კაცო, რაღას გვალოდინებ!... ჩემი გასახარელი მე ვიცი, ბატონ-ყმობა გადავარდებოდა!— დაუმატა სოლომ მწარე ღიმილით.

— რა, არა გჯერა თუ? ჰო და სწორედ ბატონ-ყმობა გადავარდა.

— არა, შენი ჭირიმე, ხუმრობ თუ?

— ვხუმრობ კი არა, ღმერთს გეფიცები, გადავარდა. ისეთი ყოფაა საქართველოში, რომ მხიარულებას ბოლო აღარ აქვს. —ღვთის წყალობა გქონდეთ, რომ კუდ ამოძუებულები დადიან უწინდელი ბატონები!

დიდი ხნის შინ ყოფნით ცოტა მოლბობილი ჰქონდა სოლოს გული. იმდენი ჭირ-გამოცდილმა, რომლისათვისაც ბედნიერება დახატული იყო ისეთი ფერით, რომ არასოდეს არ შეეძლო იმის მოწევნა,—იმოდენა ტანჯვა გამოვლილმა ვეღარ გაუძლო ამ მომეტებულ სიხარულს: გაშმაგებულმა ჩამოირბინა სალომესთან, მოეხვია ყელზედ და უნდა ეხარებინა მისთვის განთავისუფლება, მაგრამ ვეღარას ახერხებდა — დიდ ხანს ეხვია სალომეს და უსიტყვოდ სტიროდა. მერე მოიბრუნა გული და ახარა:

— სალომე! ბატონ-ყმობა გადავარდნილა!

— შენ გენაცვალე, მართლა?

— შენ არ მომიკვდე, არ გეხუმრები. აი, ეს არის, მოვიდა წინა—კაცი და ამბავი მოგვიტანა. მეტი ხანი აღარა დაგვრჩომია-რა და უნდა მალე გადავსახლდეთ. იქნება ჩვენი ადგილ-მამული სულ გაყიდული იყვეს. მაგრამ აქედგან ხელ-სავსეები მივსდივართ—მამულიც ვიყიდოთ, საქონელიც გავიჩინოთ, სახლ-კარიც ავიშენოთ და დავსახლდეთ.

— ჰო, შენი ჭირიმე, კი არა დაგვაკლდება-რა, ვიცი, თუ კი აქ გული აღარ გიდგება და მოითმენ იქ ყოფნას. მაგრამ ვაი თუ ყაჩაღობას შეჩვეულს გული არ დაგიდგეს ერთ ბინაზედ და კიდევ გადმოიკარგო აქეთ? — მაშინ მე რაღამ მაცოცხლოს და გამაძლებინოს?!

— დიდი ხანია, სალომე, რაც მე დავკარგე ყაჩაღობის ხალისი: ზურაბმა საფლავში ჩაიყოლა ჩემი ხალისი და მამაცობა, და ახლა ორი პატარა ქალ-ვაჟი მირჩევნია მთელ ჩემ ქონებას, თუნდა სახლის ბოძებიც ოქროდ გარდაიქცენ.

სოლო!—შემოესმა სოლოს ზაქარიას ხმა და გამოვიდა. ამხანაგები მოსულიყვნენ და მდიდარი სარჩო მოეტანათ. ბიჭებმა დაიწყეს ბოხჩების დახსნა, მაგრამ ზაქარიამ დააყენა:

— ჯერ ნუ დახსნით ბოხჩებსა! სოლო თავის სამშობლოში აპირებს გარდასახლებას და თავისი დაც თან მიჰყავს. ამოდენა ხალხს ერთი და გვყავს, და წასვლის დროს, რასაკვირველია, საკმაოდ უნდა დავასაჩუქროთ. არა, ბიჭებო, რას იტყვით?

— დიახ კარგი იქნება, შენი ჭირიმე, — შვიდმეტს ძმას რომ ერთი და ჰყავდეს, რასაკვირველია, პატივი უნდა სცენ!

— მაშ აბა წამოიღეთ სულ აქა! სთქვა ზაქარიამ და შეუ-

ძღვა სალომესთან. რაც იმ დღეს მოტანილი სარჩო ჰყვათ, სულ წინ გაუშალეს მას.

— სალომე! — უთხრა ზაქარიამ — აი რასაც აქ ხალხს გვხედავ, შვიდმეტი კაცი სულ ძმები ვართ, და გაყოფილი არა გვქონია-რა. ჩვენ სულ ყველანი დად გთვლით შენა, ახლა, როცა შენ სამშობლოში წასვლას აპირებ, ჩვენ ვალი გვაქვს და გვინდა, რომ კარგი მზითევი გაგატანოთ, რამდენიც შეგვეძლება შვიდმეტს კაცსა. აი ეს ამოდენა საქონელი, და რაც გინდოდეს, ამოირჩიე, ნუ დაგვერიდები.

სალომე ვერ ჰბედავდა, ამოერჩია რამე და მარტო მადლობას ბუტბუტებდა კრძალვით.

— მაშ მე ამოგირჩევ, რაკი შენ ვერა ჰბედავ, ყაბული გაქვს, თუ არა? — ამ სიტყვებზედ სუყველა ბოხჩიდგან ამოალაგა უკეთესი ფარჩა და სალომეს დაუწყო წინა.

— დღევანდელი ოქრო სუ მაგას მივცეთ! — წამოიძახა ვიღაცამ — ჩვენ კიდევ ბევრს ვიშოვნით!

სულ მაგას მივცეთ დაიძახეს ყველამ ერთ-ხმად, და ერთმა მათგანმა მოუტანა სალომეს პატარა კალის ყუთი გასაღებით.

— ეს სარჩო საბადებელი სულ გეყოფა შენ სიცოცხლეში — უთხრა სალომეს ზაქარიამ, — მაგრამ შესაფერი ჯილდო მაინც ვერ მოგეცით, ჩვენო დაო! შენი ძმა სოლო ჩვენი სული იყო, და თუ ბევრი გვიშოვნია როდისმე, მაგისი მადლიერები ვართ.

— ოღონდ კი რომ ჭეშმარიტია! — დაიძახეს ყველამ.

— დიაღ, ჩვენო დაო. ახლა ღმერთმა შავი დღე ნუღარ განახვენოს, და რაც აქამდისინ ჭირი გამოგივლია, ლხინად

გარდაგიცვალოს უფალმა, ის იყოს თქვენი შემწე და გფარავდეთ თავის კალთის ქვეშ.

სალომემ ბევრი მადლობა მოახსენა ძმებსა და გულით დალოცა სამ-ას სამ-ოცდა-სამი წმიდა გიორგით.

თავი VIII.

გარეთუბნიდგან მთელ ხიდისთავს დასცქეროდა პატარა, მაგრამ სუფთად აშენებული სახლი, რომელსაც წინ ეგერდოზედ ჰქონდა მოზმული პატარა ვენახი, „ტანა" ზედ კარ წინ ჩამოუდიოდა სახლსა და გვერდზედ მისდევდა ვენახსა. სახლის კარებზედ იჯდა ჭაღარა შერეული და დასნეულებული კაცი და თბებოდა გაზაფხულის მზეზედ, რომელიც უხვად უგზავნიდა თავის სხივებს ახლად გაღვიძებულ ქვეყანას. კვირა დღე იყო. ხიდისთავის ორივე ეკკლესიაში წირვის ზარსა რეკავდნენ, როდესაც მოხუცებული, წელში მოხრილი კაცი, ხელში ჯოხით და წელზე პატარა გუდით მიადგა იმ პატარა სახლის კარებს. „მოწყალება მოიღეთ, ღმერთი გადღეგრძელებსთ, მოხუცებული სნეული კაცი ვარ და პატარა შვილის-შვილები შიმშილით მეხოცებიან". მჯდომიარე ავადმყოფმა რომ გაიგო თხოვნა, დაუძახა შინა: „სალომე"!

— რა გინდა, გენაცვალე?—მოისმა ხმა შიგნიდგან.

— აქ გამოდი პატარა ხანს, მათხოვარია!

სალომე გამოვიდა გარედ და, როდესაც გლახამ განიმეორა თხოვნა, მან უთხრა: „პატარა ხანს აქ ჩამოჯექი, მამაო! ძმა არ მომივიდება, ხმელი პური გვაქვს, ახლავე მოგირბევინებ მეზობლებიდგან რბილსა. მე ვიცი, დაღალული იქნები, პა-

ტარა შენაყრდი კიდეცა". ამ სიტყვებით სალომე გაიქცა მეზობლებში, და პატარა ხნის შემდეგ მათხოვარი ნაყრდებოდა.

— დამაცალე პატარა, შვილო! — უთხრა მოხუცმა, როდესაც სალომემ აალაგა ხელ-სახოცი და დააპირა შინ შესვლა,— ნუ ეჩქარები, პატარა სათქმელი მაქვს რამე შენთან. — ეს ვინ არის შენი?—უჩვენა სოლომზედ.

— ჩემი ძმა არის.—საცოდავმა ძალიან ავად-მყოფობა დაიწყო და რა ეშველება.

— ამ ერთის წელიწადს ნურაფრისა ნუ გეშინიანთ — შენც კარგად იქმნები და ეგეც. მაგას ღმერთი მკელი შეცოდებისათვისა სცდის და ამჟამ ანანიებს ცოდვას, თორე საიქიოს დაგვიანებული-და იქნება. მერმის ამ დღეს კი—ჩასჩურჩულა ყურში—ორივენი ერთად „განისვენებთ წიაღთა შინა აბრამისათა". —მოხუცი წავიდა გაჩქარებული, და განცვიფრებულმა სალომემ ვეღარ დაინახა, საით. „დიდება შენთვის ღმერთო"! — იძახდა სალომე და იწერდა პირ-ჯვარსა.

ძალა-მიხდილი სოლო თავ-ჩაღუნული იჯდა კუნძზედა, და, რაღაცა ფიქრებში წასრულს, არ ესმოდა, რასა ლაპარაკობდენ მათხოვარი და სალომე. სოლომ მარტო მაშინ აიღო თავი, როდესაც სალომემ დაუძახა: „ჰა, გაიგე. სოლო, რა გვითხრა მათხოვარმა ბერიკაცმა?!—სალომეს სულ უნდა ეთქვა მათხოვრის ნათქვამი, მაგრამ მალე მოიფიქრა, რომ საცოდავ სოლოს უფრო მოუმატებდა ტანჯვას ყოველი დღის თვით სიკვდილის ლოდინში, და ამისათვის შესცვალა ლაპარაკი: „ნახე, სოლო, რა საწყალი მოხდა? ის მათხოვარი წინ მედგა, მელაპარაკებოდა და ერთბაშად უხილველი შეიქმნა".

— როგორ თუ უხილავი?

— გაჰქრა, შენი ჭირიმე, გაჰქრა!

— აი დიდება შენდა, უფალო!—ეს სასწაული მუქთად არ ჩაგვივლის ჩვენა.

— რა ვიცი, შენი ჭირიმე, ასრე კი მოხდა და.—მე მგონია, საკვირველი უნდა იყვეს, თორემ უბედურება რაც გამოვიარეთ, არ გვეყოფა?—დაუმატა სალომემ და შევიდა შინა.

სახლში საკერავს მოჰკიდა ხელი, მაგრამ მათხოვარი მოხუცი აღარ გასდიოდა თავიდგან; იმისი ტანი, სახე, ჯოხი და გუდა სულ თვალ-წინ ედგა, თითქო ცხადათ ჰხედავდა და ელაპარაკებოდა.—ზოგჯერ, როდესაც ძალიან მიეცემოდა ამ ფიქრსა და მოხუცი მათხოვარი ცოცხლად მოეჩვენებოდა თვალ-წინ, ძალიან შეშინდებოდა სალომე და მოიგონებდა რასმე მიზეზსა, რომ პატარა ხანი ელაპარაკებინა სოლომ. ამისთანა მდგომარეობაში, რასაკვირველია, ძალიან მალე შეეპარა სალომეს გულში ეჭვნეულება; დაუწყო დღეებს თვლა. სამი თვე აკლდა დანიშნულს ვადას, როდესაც სალომე დარდისაგან გახდა ავად და ჩაწვა ლოგინად. ამ ავადმყოფობაშიაც არ აძლევდა მოსვენებას მათხოვარი ბერიკაცი და უფრო ხშირად აშინებდა უიმისოდაც შეშინებულს სალომესა, უიმისოდ შეწუხებულს მის გვამსა. ერთხელ სალომემ ნახა სიზმარი, რომ ის მოხუცი მოსულიყო იმასთან, ჩაევლო მისთვის მკლავში ხელი და ძალად მიათრევდა საცალა საშინელ მაღალს კლდის გამოქვაბულში, რომელიც თეთრ-კაბიანი ქალებით იყო სავსე. სალომე ძალიან შეშინდა სიზმარში და დაიყვირა. სოლომ გამოაღვიძა სალომე და ჰკითხა მიზეზი. სალომემ უთხრა: „ჩემო სოლომ, მეცოდვა შენცა დღეები დათვლილები გვაქვს, და ჩვენი ბედი გარდაწყვეტილია. აქამდისინ ვიმალავდი, უფრო ძლიერ არ შეგაწუხო, მეთქი, მაგრამ ახლა სულ მკვსი გვი-

რაღა დარჩა ვადამდინ და დამალვა საჭირო აღარ არის.—თუ გახსოვს, სოლო, შარშან რომ მათხოვარი მოხუცი მოვიდა ჩვენსა და უხილავი შეიქნა, იმან მითხრა, რომ ქმრის ამ დროს ორივენი დაიხოცებითო.

სალომემ და სოლომ გარდაიწერეს პირ-ჯვარი და ცოტას ხანს ორივენი ჩუმად იყვნენ. სალომემ დაარღვია სიჩუმე: „ახლა, შენი ჭირიმე, სოლო, ჩვენ ხომ აღარავინ გვყავს ქვე-ყანაზედ, ხვალვე დავაძახებინოთ ვინც აქ სუყველაზედ ღარი-ბია, რაც გვაქვს, სუყველაფერი იმას მივცეთ, ოღონდ სიკვდი-ლამდისინ მოგვიაროს და მერე წესიერად დაგვმარხოს.

თავი IX.

ექვსი კვირის შემდეგ ორ-უღელ ხარიანი ურემი შეუდგა გორიჯვრის აღმართსა. ურემში იყვნენ ჩაწოლილნი სოლო და სალომე და ყოველს წამს ელოდნენ საუკუნოდ განსვენებას. ურემს უკან მისდევდნენ მღვდელი და ერთი დედა-კაცი, რომ-ლებიც ანუგეშებდნენ შეწუხებულებს.

— მღვდელო!—ახლო იარე სათქმელი მაქვს რამე უკანასკ-ნელად, თორემ იქნება ისე მოვკვდე, რომ ვეღ მომასწრო—ხშირად ეუბნებოდა სალომე.

როდესაც მზე ამოვიდა და იმისი ბრწყინვალე სხივებით ელვა დაიწყო გორიჯვრის გუმბათმა, სალომემ აჩქარებულად მოუწოდა მღვდელსა და ჩასჩურჩულა. შემდეგ ისევე მიწვა ბალიშზედ იმ მიზნით, რომ აღარ ამდგარიყო კვლავ. თვალ-ცრემლიანმა მღვდელმა გადასწერა ჯვარი მას, და უთხრა მე-ურმესა: ორივენი დაიხოცნენ, ტელიკო, საცოდავები; მაგრამ

ღვთის რისხვა არა მაქვს, ორივენი წმინდანები არიან—ამათი სურვილი იყო აქ დამარხვა და აქაც დაისოცნენ!— აი ნახავთ, თუ მაგათ საფლავზედ სასწაული არ მოხდეს ხოლმე. ნამდვილი წმინდანები არიან — ბატონო, ერთ გლახას არ გაუშვებს მაგათ კარებზედ უმოწყალოდ, ერთი ღარიბი არა ყოფილა ამ პრიხოდში, რომ მაგათი ამაგი არ ახსოვდეს, და მღვთისა და ეკლესიის პატივის მცემლები ხომ, მაგათზედ მეტი აღარავინ მინახავს“.

— ჰო! კარგი ხალხნი იყვნენ ბარემ, მაგრამ რა გაეწყობა, ვინ გადაუდგება ღვთის ბრძანებას! — სთქვა მეურმემ და გადახედა ურემში. „აი მამაო“! — განაგრძელა მეურმემ — „ასრე უნაყოფოდ მოელო ბოლო იმ მრავალს და შემლებულს ოჯახს, რომელშიაც შვიდი აკვანი ირწეოდა ერთად. — სამი ალაბი მიწა ყოფილა ყველა კაცის სვედრი ამ დაუნდობელ და დაუნანებელს წუთის სოფელში, — ვაი ჩვენი ბრალიცა“!

დიალ მიწა ხარ და მიწად იქცევი, კაცო ამაყო, როგორც სხვა ყოველ-გვარი ცხოველი! ძალიან დიდათ მიგაჩნია, შენგნითვე ქვეყნის ღვთაებად დასმული, თავი შენი, ამაყობ შენი ადგილით სხვათა ცხოველთა შორის, ირქმევ თავს ქმნილების გვირგვინად! მაგრამ მართლა, თუ არა? რასაკვირველია, გვიკვირს შენი გონების წარმატება, მეხანიკის განვითარება, და, ჰაერ-ოსტატით ასული ღრუბლებამდისინ, ზიზღით უყურებ შენ ქვეშევრდომ ქვეყანას; მოგიგონია ტელესკოპი და ჰკვირობ, რომ მთვარეზედ არჩევ მთებს; მაგრამ ივიწყებ, რომ იმ ღრუბლების სიმაღლეზედ არწივი და ძერა თავისუფლად ჰფრინავენ, და იმ სიშორიდგან, — საიდგანაც კაცი კამეჩსაც ვე-

რა ჰხედავს, არწივი და მერა ჰხედავენ ღობესთან მიმალულს წიწილს და ისარივით დაეშვებიან მას. შენ გიკვირს შენგნით მოგონილი იარაღის ძალა, რომლითაც ჰხოცავ ყოველ-გვარ ცხოველსა, და ამისათვის სთვლი შენს თავს ცხოველთა მეფედ; მაგრამ გრძნობენ შენნი ქვეშევრდომნი შენს უფლებას? გარე-ული კატა ეპარება არწივის ბუდეს, დამყარებულ საშინელ მა-ღალ კლდეზედ, სადაც შენ შეხედვაც გემძიმება, და იქიდგან იპარავს მის ბარტყებს—მაშინ შენ ისრეთივე მეფე ხარ არ-წივის ბარტყებისა, როგორც კატა და არა მეტი. — გიკვირს შენი ცხოვრება და თაყვანსა სცემ საზოგადობრივ კანონებსა, ტრაბახობ წარმატებასა, მაგრამ მოიფიქრებულად და მოსაზრე-ბულად მიდიხარ წარმატებაში, თუ მიიფრატუნებ ბნელში და იფაცურებ ხელებსა? სულ-შეგუბებული იყურები ისევ უკან წარსულ გზაზედ, ვერა ჰხედავ შენ წინამორბედსა, და მხო-ლოდ წინად ქმნილი, წინად გამოცდილი არის შენი მასწავ-ლებელი, შენ არავისი არა ხარ.—ბედნიერი ხარ თუ იმ ფრა-ტუნში წააწყდი ნათელ კუნძულსა და შეეხეთქე ჭეშმარიტება-სა, მხოლოდ თუ წააწყდი, თორემ შენ კი არ მოელოდებო-დი მაგას. მაგრამ, თუ ბედმა გიმუხთლა შთაინთქები უნაყოფოდ იმ უფსკრულში, ვერ შეგიძლიან აიცილო ვერც ერთი მეხი, ბედისაგან მოვლენილი, — დიახ, სწორედ შთაინთქები, საწყა-ლო, დიახ „მიწა ხარ და მიწად იქცევი“, ვითარცა ძაღლი, ვითარცა კატა, ვითარცა მტრედი, ვითარცა მურწა თევზი, ვითარცა ჭიანჭველა მიწისა!

დ. ქართველიშვილი

1879 წელსა, მაისის 7-სა

ჩვენი სახლობის ამბავი.

დედა არა გვყავს, მამა-ჩვენი კი
ძველი ტასტისა თავადი არი,
მთები დიდი გვაქვს, კარგი ქონება,
გვყავს ლალის კაცი, გვაქვს დიდი გვარი.

—

ამ ქონებასთან მამა-ჩემს ჰყავდით
თავით ბოლომდის ოთხი ხიზანი,
მაგრამ მერწმუნეთ, თითქმის დავლიეთ
ტანჯვა-ბოროტში ჩვენ ჩვენი დღენი.

—

მიზეზი მინდა გითხრათ სიმწრისა,
თუმცა მამისთვის საწყენი არი:
ანიკო იყო ჩვენში უფროსი,
ლიზიკო, შალო, მე კოყანდარი,

—

რაკი შეიქნა თექვსმეტის წლისა
ჩვენი ლამაზი და ანიკო,
დაუწყო ჯეელთ ფანჯრით ყურება,
შესტრფოდა, გულით სულ მათთან იყო.

იმ ყოფა-ქცევით ჩვენმა დაყამ
გააბა მასხეს ვიღაც დათიკო,
მოვიდა სიძე, გავშინჯეთ ყველამ,
ვაჟი თვალ-ტანათ კარგი რამ იყო;

—

სიმდიდრე ჰქონდა, ქალს შეუყვარდა,
სახლ-კარი ვნახეთ, სულ მოგვეწონა,
გაკეთდა საქმე, შევსტრფოდით ყველა,
დახე, მამამ კი რა მოიგონა:

—

გლეხი ყოფილა შვილს როგორ მივცემ!
თავადის სისხლი, შვილო, სხვა არის,
მე ტახტზედ ვზივარ, ღვთის მოცემულზე,
ეგ კი ყმა არის ყოველ ჩვენ გვარის.

—

დავლონდით ყველა, რადა გვეთქმოდა,
ანიკომ შექნა ჩუმი ტირილი:
გახდა შეუძლოთ — ჩავარდა ლოგინს,
ზედ მალეც იგრძნო გულის ტკივილი;

—

დიდ ხანს იტანჯა, სულ ძვლებად იქცა,
ბოლოს ცოდვილმა დალია სული;
დაგვნანდა სწორედ საყვარელი ჭ —
კარგი რამ იყო ის ცხონებული.

—

არ გაგვეხადა ჯერეთ შავები,
ველოს სასიძო მოგვადგა კარზე —

თავადი იყო, წუნი არ ჰქონდა,
მასთანაც ეკრა პაგონი მხარზე.

—

ვუთხარით მამას, ჯერე სთქვა: „ჰოოო",
მაგრამ შემდეგ კი შედგა უარზე, —
ამბობდა: „ჯერეთ ლიზა გათხოვდეს
ის უფროსია შობით ჰელოზე".

—

წავიდა სიძე—ეხლა უყურებთ,
ვნახოთ, ვინ მოვა ლიზას მთხოვნელი;
მაგრამ წყეული არ-ვინ შეირთო:
გონჯია მეტად, პირის მკაწვრელი.

ამ გვართ მიგვცა მშობელმა ტანჯვას,
ჩვამდურებს დებსა ორივ თვალებით,
ეგები ვინმე იცნობდეს მამას—
ჩააგონევით, არ გებრალებით?!

გ. ქრელაშვილი.

ႱႭႴႨႭ

ვოდევილი ერთ მოქმედებად.

მოქმედნი პირნი.

სოფიო მორთულაძისა, ახალ-გაზდა ქვრივი, 35 წლისა.

ილიკო კაკაბაძე, სოფიოს სიძე, ახალ-გაზდა ჩინოვნიკი, ქართულად აცვიან; კოკარდიანი ქუდი ხურავს და სერი პალტო ზემოდგან აცვია.

თალიკო ილიკოს ცოლი, სოფიოს ქალი, ლამაზია

თომა ჯანაბაძე, სოფიოს ბიძი, ყულვაშო, მოხუცი ტანისა-

არუთინ სომხიქვი, მაღალი კაცი, მომსხო ტანისა, თავ-მოპარსული, თმა-თეთრი, ქართული ტანისამოსით, კაბა შეკრული ზემოდგან გლასის ანუ ბერსის სარტყლით, ყოშებიანი ახალუხით.

ევგენ დადიანიძე, ნათლი-მამა ილიკო მორთულაძისა, ეს კულისის უკან იქმნება, რაც უნდა ეცვას.

მოქმედება პირველი.

(სცენა წარმოადგენს შპალიერ-გაკრულ ოთახს, რომელსაცა აქვს ორი ფანჯარა და ორი კარები, ფანჯრებს აფარია თეთრი მიტკალის ფარდები, იმათ საკეტები არა აქვთ; ოთახში არის ერთ მხარეს ტახტი, მეორე მხარეს უბრალო სტოლი, სტოლზედ აწყვია შანდნები და საწერ-კალამი; სოფიოს აცვია შავი კაბა, თეთრი ხელსახოცი ახვევია ისე, რომ პირის სახესაც უმალავს, ვარცლით ფქვილი უდგია და ცომსა ზელავს. ვარცლის თავზედ უწყვია მეზარა ცომისა, აგგარდნით წყალი და ასტამი).

გამოსვლა 1.

სოფიო და თალიკო.

თალიკო. (თავ-დაუხურავი სუფთა კაბით) დედა, თავი მამაბეზრა უსამართლო ჩემმა ქმარმა, ნეტავი შენი სიცოცხლით კვირაში ერთ ღამეს შემოვიდეს სახლში თავის დროზედ; სულ გათენებისას მოდის მთვრალი. წუხელის (წუწუნით) იმის ლოდინში მდივანზედ დაუძურავად მომინებოდა, დღეს სულ ნაცემივით ვარ. ვის არ ჰყავს ქმარი, მაგრამ ასრე სახლზედ ჯიგარ აყრილი არ არიან. რა უშველო ჩემ თავს, რა წამალი დავადო? არ ვიცი, ღმერთმანი! ოჰ, დედა, ღმერთმა უნდა გკითხოს ჩემის ცოდვით! მეუბნებოდი ჩინოვნიკიაო, თუ იმას ამ მიგეცი,

არ იქნებაო. ქვრივი დედა-კაცი იყავ, შენ ტოლს მოს-
მებნიდი; რაც გებადა, ისიც ხელში ჩაუყარე; შენ კი
წვრილი ობლები მშიერი გიყრია და ვალიც გადაუხდე-
ლი გაქვს, აბა შეხე იმას უსინდისობას! იცის, რომ
აქა ვარ და ამაღამაც ვერ მოახერხა ადრე მოსვლა, გო-
ლა არ მომიკვდება, თუ კიდევ დაიგვიანა, კარს არ გავუ-
ღებ.

სოფიო. რას ვქნავ შვილო! ავი დედა-კაცობა ხომ არ გამი-
წყვია? მართალია, შვილებს მოვაკლე და შენ მოგეცი,
მაგრამ რა ვიცოდით, თუ ეგრე უბედური იქმნებოდა.
რა ვქნათ, შვილო, სხვა არა იყოს-რა, თავს ხომ გადე-
გია, ნამუსს ხომ გიცავს; მე ვარ უბედური, რომ არუ-
თინ სომხიევი ჩემ ქერქში არ მაყენებს......

თალიკო. მერე იცი, რომ იცავს ჩემს ნამუსს?!.... სჯობიან
მაგაზედ ლაპარაკი გავათაოთ, არუთინაზედ მელაპარაკე-
ბოდი. როგორ? გირაოთ ბაღი რომ აქვს მამი-ჩემისა-
გან მიცემული, იმის ფულისათვის გაწუხებს?

სოფიო. არა, ფულს ვინ სჩივის, თუ არ მივცემთ, ბაღი გა-
უვარდოს და თავში იხეთქოს, მაგრამ სხვა მწუხარებაში
ვარ იმისგან.

თალიკო. რატომ არ ამბობ?

სოფიო. ის გაზლექილი არ მასვენებს: დღე ერთია და აქეთ
ამოვლა ათასი; ამოივლის, უკან ხელები უწყვია და ზედ
პალტო აქვს შეგდებული; დადგება ამ ფანჯრის წინ,
(აჩვენებს ფანჯარას) ერთს რომ იქით მიიხედავს, ათ-ასს
ჩემსკენ; ვისაც კი დაინახავს, ცანგებ დაელაპარაკება, რა
არის, დიდი ხანი იცქირის; ნეტა ადამიანს მაინც ჰგავ-
დეს: თავი ნიორა კამბეჩივით გასთეთრებია, კისერი

ჩამქრალი, თვალებს აბრიალებს გაგიჟებული კამბეჩივით, სწორედ დარბაზის დედა ბოძსა ჰგავს, დადგება ამ ხნის კაცი და შემომჩერებია!! ეს კიდევ ისე სანაღვლელი არ არის, როგორც ის, რომ ორჯელ მამლის ყივილის დროს ფანჯარას დამირახუნა და ჩუმათ შემომძახა: „ფული არ გინდაო? შენი ნაკლადნის ქალდიო"!.. გადაირია ქვეყანა; ჩემოდენა ქალები უსხედან სახლში; ქარი გაუდგეს იმასა, იმ პირ გასაშავებელსა.

თალიკო. (გაოცებით) შეხედე იმ ქოფაკსა! ქოთი ის ამაღლებული კარგი გალეწილი და ლაფი დასხი თავზედ.

სოფიო. მეტი ღონე არა მაქვს, ლეჩაქი ნუღარა მხურავს სოფიოს, თუ ოინი არ ვუყო (ქუჩაში მოისმის სიმღერის ხმა, ილიკომ უნდა სთქვას გამოტირებული ვაჭრის სიმღერა ერთი რიგით და უნდა გაჩერდეს).

თალიკო. მოიცა, დედა, ბატონი, ჩემი ქმრის სიმღერასა ჰგავს. მგონი, რომ ახლათ გამოთქმულ მდიდარ ვაჭრის სიმღერას მღერობს (აქ სიჩუმეა, წამოვარდება სოფიო ცოფიანი ხელებით და ფარდიდგან იყურება).

სოფიო. შენი ქმარია, შვილო! ფანჯაში არ დაუსვტრებოდეს ის ურჩხვნია მაგასა; ვერ გაიგო მაგან, რომ ეხლა რაზბოინიკების დრო არის, სიმღერით კი ჩრდილ ოცი რომ დაარჩინო დღეში, მაინც არ გამლებს სვეტი ვაჭრების მეცელი, ეს მეორე ვილი ბრძანდება? (და ისევ ცოფს დაუწყებს ხელას)

თალიკო. ეგზენ დადიანობისა ჰგავს; ეგ მარლეტანი იმ თავიდგან ბოლომდინ მაგის მეგობრობაზედ ხელს არ იღებს, ნეტა რა სწადიან? (ისევ მოჰყვება ილიკო გარეთ სიმღერის თქმასა, თან დაირას უკრავს. თუ აქტიორმა

სიმღერა არ იცის, სხვასაც შეუძლია სიმღერას სთქვას კუთხისაში, თავიკო გასცქერის) ერთი ყურს **დაუგდებ** (თავისთვის იტყვის).

ილიკო (მღერის დილის ხმაზედ).

რით შევიძინე ურიცხვი ფული,
აი გიამბობთ, დამიგდეთ ყური:
ჩემ სიცოცხლეში საწონ-საზომი
არა მქონია არც ერთხელ სწორე,
ჩემი ვაჭრობა სულ ქურდობითა,
დღევანდლამდინაც ასრე ვივაჭრე.
    რით შევიძინე ურიცხვი ფული,
    აი გიამბობთ დამიგდეთ ყური.
ძმის მოღალატე და მეგობრისა
დღისით და ღამით მზათა ვყოფილვარ;
პირათ კი ისრე ვეჩვენებოდი,
ვითამც იმათთვის ვარგის მდომი ვარ.
    რით შევიძინე ურიცხვი ფული,
    აი გიამბობთ, დამიგდეთ ყური.
ბევრის ღარიბის და ქვრივ-ობლისა
მე მმართებია ურიცხვი ფული;
ხან სარგებელი კი მიძლევია —
თავნი კი მე მაქვს სულ ჩაყლაპული.
    რით შევიძინე ურიცხვი ფული,
    აი გიამბობთ, დამიგდეთ ყური.
ჩემის ენითა კაციც მომიკლავს
და ქალნიც ბევრნი სულ უმანკონი;
დღესაც ის კაცნი ულუკმოთ ვლიან
და ქალნი სხედან გასათხოვარნი.

რით შევიძინე ურიცხვი ფული,
აი გიამბობთ, დამიგდეთ ყური:
ხალხის გონებაც ისრე დაბნელდა,
ჩემს სიმდიდრესა თაყვანსსა სცემდა;
რომ მეთქვა მზეზე, ესა მთვარეა,
ყველა მმოწმობდა დიახ აგრეა.
რით შევიძინე ურიცხვი ფული,
აი გიამბობთ, დამიგდეთ ყური.
ამ ცუდ-კაცობით, კარგათ გავმდიდრდი,
ცოლიც ვითხოვე დიდ-მზითვიანი; —
აქ კი მე ღმერთმა საკმაოდ მკითხა:
ქალი გამოდგა სხვის ნასვევარი.
რით შევიძინე ურიცხვი ფული,
აი გიამბობთ, დამიგდეთ ყური.

სოფიო. ნახვევარი შენა და შენ თავსა (თავისთვის იტყვის).

თალიკო. რაც გინდა სთქვი, — გარყვნილია და გარყვნილი; ამაღამ რომ კარი არ გაუღო და ძაღლისავით გარეთ ვაკაჭკავო ახი არ იქნება?

სოფიო. აქ კი თავი დაანებე და შენ სახლში რაც გინდა უყავ. ახლა მაგის ღრიალის თავი მაქვს სწორეთ; ფავათ ათასი ვარმებისაგან გული გაწვრილებული მაქვს.

თალიკო. ეგ მე ვიცი, შენი საქმე არ არის.

სოფიო. რაც გინდა ჰქენი, ეხლა განა უფროსს გაგიგონებს ადამიანი?! მანდ არიან, თუ წავირდნენ სადმე?

თალიკო. აქა ბრძანდება (ეთხოვება თავის ევგენას და აგერ მოვიდა კარებთან).

ილიკო. (აწვება კარებს, უძახის) თალიკო!

თალიკო. (განგებ) ვინა ხარ?

ილიკო. მე.

თალიკო. ვინ შენა?

ილიკო. შენი ილიკო. (ფანჯარასთან მოვა, გააღებს ფარდას გარეთ გასწევს და თავს გადმოჰყობს).

თალიკო. (შეუტევს, ჩასაკრავათ მიიწევს, ილიკო უკან თავს წაიღებს და ფანჯარას მიუხურავს) გასწი, გასწი, ვისთანაც აქნამდის შეექცეოდი, ისევ იქ მიბრძანდი; სულიც რომ ამოგძვრეს, ვერ გაგიღებ (გააჯავრებს). შენი ილიკო! თუ ჩემი იყო, ჩემთან ქშავები და ჩემთან ქბნელები.

ილიკო. გამიღე მეთქი, სამსახურში ვიყავ, იმ მამა-ოხერმა (ასლოკინებს) ნაჩალნიკმა საწერი მომცა (თან ფანჯარას აცოდილებს, გააღებს და თავს გამოჰყოფს).

თალიკო. (თავისთვის) კიდევ გააღო ფანჯარა, ჩუმათ, ჩუმათ. (ხელს აქანებს პირთან) ცრუ-პენტელავ, რა დროს სამსახურია! აგერ მამლების ყივილის დროა, ვის ატყუებ, შე უსვინიდისო, (აჯავრებს) ლამაზათაც კი დასწერდი, ენას ძლივს იგნებ; ლამის ჯღოყინით დაიხრჩო. სამსახურში ყოფილა უმაწვილი! დაირა და ამფსონებიც გიმტკიცებენ, შენმა თვალის ხეთქამ! მამატყუვილე, მოვტყუვდები კია; პირში ენა არა აქვს... უპრავლენიის კედლები მოგართმევდნენ ღვინოსა, არა? თუ კარგია ლოდინი და მარტოობა, იყავ ეგრე და მაშინ შემიბრალებ.

ილიკო. (ეალერსება) არ გამიღებ და ხომ გაიგე, სიმღერაში რაები ვთქვი, ეხლავე თავს მოვიკლავ.

თალიკო. ეხლავე რომ ჩაწვე კუბოში, არ გაგიღებ კარსა, არა და არა, ეგ სიმღერები და დაირა აგიხვევენ თვალებს.

ევგენ. (ფანჯარას აფარია, მაღლა უნდა თქვას რომ ხალხმა გაიგონოს) რას ეხვეწები, ილიკო! წამოდი, კატოს ასეთი ქალები ჰყავს, რო ვინ გინდა, იქ არ იყოს: კაზაჩკა, ნემკა; თითო ბოთლა ღვინო დავლიოთ, მანამ კიდეც გათენდება, იქიდგან ავდგეთ და სამსახურში წავიდეთ.

ილიკო. ეგ კარგი მოიგონე, წავიდეთ, მართლა, კატოსთან.

სოფიო. (წამოვარდება, ფანჯარასთან მივა) მე მეგონა, წელანვე მოშორდი მეთქი, დაანებე ამის მეგობრობას თავი, თორემ არ ვიცი, რა გიყო; ვინ კატუა და ვინ ნემკუა? წაეთრიე, შენისთანა სალახანაებმა უნდა იარონ იქა.

თალიკო. (დადის გაჯავრებული შეტევით) ვაიმე ევგენ! ნათელ-მირონობას რა ვუყო, თორემ ცეცხლს გადმოგაყრი თავზედ, შე უსამართლო! დარიგების მაგიერად მირევნი ქმარსა; შენ წადი, შენ მოგიხდება იქ სიარული.

ილიკო. (განცვიფრებით) სად ვინ არის? ვინ ევგენა? (ევგენა გაშორდება) რომ არ მიღებ კარსა, მაშ რა ვქნა? (თან კანკალებს) მცივა, გამიღეთ კარი, საქმეზედ ვიყავ.

თალიკო. ვისთან იყავ, ვისთან? (ხელს აქანებს პირთან) არ გამოგელია შენ ტყუილ-ტყუილები; სულ იმასხი, თუ საქმეზედ ვიყავ და მე შენი გაკეთებული საქმე ვერა ვნახე, ერთთავად დაკარგული ხარ პატიოსან ევგენიასთანა მეგობრებში, კატოსთან რომ გიპატიჟებდა, ჩასქდით — გეკადრება ორ-ორი შვილის პატრონს! მესამეც, დაგიდგა თვალი, სვალე დაგებადება. ალბათ კვლავაც გდებულხარ, რომ ეხლაც მოგაგონდათ, რა გწადიან? მითხარ? ხომ იცოდი, რომ დედასთან ვიყავ? ამას მაინც მოეხათრებოდი და ადრე მოხვიდოდი; ეგდე მანდ, თენდება; გამვ-

ლელ-გამომვლელმა გნახოს, პირში ჩაგაფურთხონ. საქმეს აკეთებს, ყმაწვილი! რაში გეტყობა?

ილიკო. ეტყობოდეს რომელია? რქ....ები ხომ არ გამომებმის და არ იყვირებს. საქმეზედ ვიყავი! გააღე და რომ საქმეზედ ვიყავი დაგიმტკიცებ.

თალიკო. ეგ არის, დაგიმტკიცებ! რითი დამიმტკიცებ? იმითი რომ მთვრალი შემოხვალ და ფარფატით მიეგდები უგონოთ? ჩაგქოლე!! (ქოქოლას მიაყრის).

ილიკო. არა, ღმერთმანი, მთვრალი არა ვარ; მაგრამ ქეიფიანათ კი ვარ; არ შეიძლებოდა უიმისობა, თალიკო-ჯან, დღეს, მეთქი (ასლოკინებს), ასეთი არზა დავწერე, რომ რაღა ვთქვა, დიახ! რომ ერთი თუმანი გავაგდებინე, ერთ მდიდარს გლეხს; ერთიც დამათრო, არა, დამაზარხოშა.

თალიკო. ოჰ, ოჰ! როდის მთვრალი. (გააჯავრებს ხალხისკენ) ფული მოიგონა, რა არის, კარები გაუღო; მერმე, უბედურო, ფული რომ ჰქონდე, თან მოიტანე, თუ შენ-ბურათ გზაზედ საზანდრებს დაურიგე?

ილიკო. მოგი...ტანე, მე...თქი, ღმერთიმანი, თალიკო-ჯან! საზანდარი არა მყოლია, აი ხელში მიჭირავს; გააღე, (ასლოკინებს) პირ-და-პირ ხელში მოგცემ.

თალიკო. აი, შე გაუგებელო, ფული მოიგონა, უჯიშო! ხელში მოგცემ?! ლაპარაკის შნოც დაგიკარგა ღმერთმა?! (წუწუნით) იმდენს იზამს, კარებს გამაღებინებს.—დავიფიცე, ვერ გაგიღებ.

ილიკო (სიმღერით).

თალიკო-ჯან, ნუ ჯავრობ,
რათ გწყინს ჩემი ქეიფი?
რატომ შენსასთარ ამბობ,

უკან რომ გითრევს შლეიფი.
მამლის ყივილამდინა
შენც დადიხარ ფართა,
ხან ჩემ ნაჩალნიკთანა
ლეიბს ხეხავ მწარეთა.

მცივა (კანკალებს), გაალე, შეთქი, მოვკვდი.

სოფიო. შე გაგლეჯილო, გაუღე, მოკვდა! ეგ გინდა გეთქმევინებინა, არა, ვერ ატყობ, რა შეუხედავც არის? არა, როგორ კანკალებს? ვერ უყურებ ამ ყინვას? მერე დაარიგე, თუ გინდა.

თალიკო. სულ შენგან მოსდის (ტირილით მოჰყვება; უღებს კარსა). ახია რაც მითხრას; ნაჩალნიკზედ დასაყრდნებელი არა აქვს-რა; თავის-თავისგან მოუკიდა ყველა; თავის უბედურებას ლექსებითაც რომ მელაპარაკება არც კი სცხვენიან; არ უნდა გავმხდარვიყავ თანახმა და ნასამდე, თუ უადგილო არ ივლიდა.

გამოსვლა 2.

ივანიკე და ილიკო.

ილიკო. (შემოდის მთვრალი, პალტო აცვია, ქუდი ხურავს, ერთ ხელში დაირა უჭირავს, მეორე ხელში თუმნიანი, ხან აქეთ მიეხეთქება და ხან იქით) აჰა, თალიკოჯან, ყელში გენაცვალე (აძლევს თუმნიანს).

თალიკო. კარგი ღმერთმა მისცეს შენ გვარსა და ჯილაგსა, კარგად შენა ხარ. დაირა სადღა აუთრევია? (დასცინის) მთვრალი არა ვარ, დავჩარხოშდი!? ეგ არის შენი ქეიფი,

უბედურო, რომ ფეხი ფეხთან ვერ მიგიტანია? გრცხვენოდეს, რომ კინტოსაებრ ღაირით დადიხარ ქუჩაში, კარგი, გაიხადე, დაწექ, აი დაგიდგეს ეგ თვალები! (ხალხისკენ) რა ქმარია?! ნეტავი ერთჯერ მაინც ვნახო რა სახე აქვს ოჯახიშვილს, ეჰ, მეც უნდა ვთქვა, (ტირის) ქმარი მყავს მეთქი, ვაი ჩემი ბრალი! ითმინე, ითმინე!! როდემდინ? მეც ადამიანი ვარ, თუ არა? (ილიკო ტახტზედ ჩამოჯდება) ჩემო ცოდო გედოს, ჩემო დედავ! ნეტავი ის დღე სამუდამოდ დაბნელებულიყო და ამას არ გადავკიდებოდი. (ქმარს) მიკვირს, კაცო, არ მოგბეზრდა მაგდენი ღოთობა, დაისკდე მაგ შენ უბედურ თავზედ, როცა თვრები, რა ნაირათ გაქვს სახე გადმობრუნებული. სირცხვილია, დაიმალე, დაიმალე, კაცი ხარ, განა პირუტყვი!

ილიკო. კარგი, თალ...იკოჯან! (ეჭიდება) მოდი, ახლო დაჯექ, ნუ ჯავრობ; არ გინდა ფული? (აძლევს).

თალიკო. არა მინდა-რა, ვერ გაიგე? გაიხადე, დაწექ, დასწყევლოს ღმერთმა, რათ გაგიჟდება ხოლმე, ეს გამამთვრალია და მე ჯერაც არ მძინებია.

ილიკო. დაიძინე, გენა...ცვალე (შორიდგან ესაყვარლება ადგება და ფართფატებს)

სოფიო. არ შეგფერობს, შვილო, ორ-ორი შვილი თავს გახვევია, მესამეც დღე-დღეზედ მოგეცემა; პატრონობა უნდათ, თუ არა? რა არის, სულ ღვინო და ღვინო, რა ნახეთ ამ ოხერ ღვინოში?

ილიკო. (წამოდგება და ისევ დაეცემა) ნუ გეწყინება, ჩემო სი...დედ...რო, გენა...ცვალე. (თალიკოს) შევრიგდეთ, ჰა! (გადაუგდებს თუმნიანს და ტახტზედ მიწვება).

თალიკო. (აიღებს ფულს) ეგდე მანდა; ქალობა გამიფუჭდეს, თუ დავხურო; მოკვდი, მაგრამ ეშმაკს რა მოჰკლავს, თვალები მეწვის უძილოთ... მინდა დავიძინო, მაგრამ გახუთქილია, აღარ მამასვენებს; ჭიდილი და ბღლაძუნი ეხლა მოუნდება.

სოფიო. კარგი, ჯიბრობის დრო არ არის, გადი, ლოგინი დაშლე.

თალიკო. შენი თავი არა მაქვს (და გადის)

ილიკო. (წამოდგება) ცოტა არ იყოს გამომნელდა. (გააფურთხებს) ერთი შქრივის ფანჯარასთან ვი..მღერე, ეჰ დედი ჩემის ღმერთსა, ხმა კი არ მამდევს, ერთიც უნდა ვიმღერო ლოგინში თალიკოსთან (გადის, თან დაირას გაიტანს და მოჰყვება სიმღერას. აქაც შეუძლიან კულისში სხვამ იმღეროს. მღერის).

მიყვარს, მიყვარს, მიყვარს მე
ქალი ნაზის სახისა.
ბროლის ღაბაბი ჰქონდეს,
იყოს ლერწამ ტანისა;
შავი გიშრის თვალები
ფართო კილოებითა
ჩუმათ იმედს მაძლევდნენ,
დამატკბობდნენ ამითა.
აი მაშინ ვიქმნები
უბადლო ქვეყანაზედ;
თალიკო-ჯან, გენაცვალე,
არ გაჯავრდე ამაზედ.
მიყვარს, მიყვარს, მიყვარს მე

ქალი ნაზის სახისა!
ბროლის ღაბაბი ჰქონდეს,
იყოს ლერწამ-ტანისა!

სოფიო. (თავისთვის და ხალხსაც აგონებს) მაგ ქალებმა ჩაგაყარეს თვალში ნაცარი! ჭირის ღაბაბი უნდა ჰქონდეს, რომ შეგეყაროს და თან გაგიტანოს; დასწყევლოთ ღმერთმა, კი ვერ მოვრჩი ამ ლოთებს და, ქმარი იყო და ლოთი მყავდა, ამას რაღა მომაგონებდა, თუ სიძეც ლოთი და გარყვნილი შემხვდებოდა.

გამოსვლა 3.

იგივე და თალიკო

თალიკო. დავამინე ეს პირი, გასაშავებელი, მე მინდა აქ წამოვწვე, თორემ იმის თავი არა მაქვს, გახეთქილია.

სოფიო. მიწექ, შვილო, მიიხურე, არ გაცივდე, (აქ კარების კაკუნი მოისმის) ეს ვინ აკაკუნებს, შვილო, კარებს, ამოვსონები ხომ არ უცდიან გარეთ.

თალიკო. აბა ვკითხავ. (მიბრუნდება კარებთან) ვინა ხარ?

არუთინა. მე გახლავარ (თან აწველებს და ფანჯარასთან მივა და აცოდილებს)

სოფიო. (წამოდგება ჩქარა თალიკო) ჩუმათ! (და ხალხს გააგებინებს სცენაზედ) ამაღლებული არუთინ სომხიევია, გადი, ბიჭო გააღვიძე, იქნება ჩემი სიძეც გამოაღვიძო,

ლაპარაკში გაართო, ეხლა თუ ამოვიყვირით მაგის ჯავრს. (თალიკო გადის, შემდეგ არუთინას) ჩოი, შე აძაღლე-ბულო არ მეშვები?! (ადგება ცომიანი ხელებით) არუ-თინა, შენ ქუდს დავისვრავ, მაგ შენ უნამუსო შლაპკას, თუ რა გიყო, თუ საქვეყნოთ არ გამოგიყვანო და მე ამ დროს აქ მოსვლა დაგითმო.

არუთინა. (ფანჯარას აწევა, საკეტი არა აქვს და გააღებს, გარედგან ფარდას ასწევს და თავს გამოჰყოფს) ნუ იცი გეთაყვანე ეგ ჯავრობა, ღამე არა სჯობია, ამისთა-ნა საქმე? მე ვარ, შენი არუთინა, რაღას კითხულობ, თუ ვინა ვარ? ასეთი საქმე მაქვს, რომ ჭკა!!

სოფიო. გეუბნები თუ გასწი! თავ პატივი დაიდე, თორემ, შვილები არ დამეხოცება, ლაფ დაგასხამ მაგ თავზედ მე...ქოფაკო!!

არუთინა (დაბალის ხმით) ნუ იცი მეთქი ჯავრობა, ეს სი-ღარიბეც ხომ სწვნიე: შენა ზელ ცომსა; შენ პატიოს-ნებას ვერავინ შეეხება, ერთი შენი ლაპარაკით გამაძღე; მამაწყუწვნე შენი ცომიანი ხელები, სხვა კი არა მინდა-რა შენი! შეიბრალე შენსავით ქვრივი არუთინა, ხომ გამოსცადე, ქმრის სიკვდილის შემდეგ, რა ძნე-ლია სიქვრივე; რა დაგაკლდება, ორივემ ვისიამოვნებთ; შეგირთამდი, მაგრამ (აჩვენებს) ამ თმას შეხედე; მაღ-ლივით გამთეთრებია; იტყვიან: ამ ქოფაკს ცოლი რათ უნდოდაო... იცი, შენზედ დიდი ქალები მყავს. შენი ვენახის ქაღალდს მოგცემ და ისე შემოვალ, ვიმუსაიფოთ, შენი გულისა, შენი სულისა. ჩემო სოფიო, ვა! რას იბღვირები, ჩემი ოჯახის ჯაცს სწყუნობ: შენ არ იცი, რომ მე აქ პწრვილ გაცათ ვითვლები?

სოფიო. გასწი მეთქი! გაჰყავ თავი ფანჯრიდგან, თორემ არ ვიცი რა გიყო. თვალი კი გამოგვარდეთ აქაურებს, თუ მართლა შენ პირველ კაცათ გთვლიან? ქვეყნის აკლებულის ფულებით შვილებს მამულები შესძინეთ, ის მამაოხერი, ვინ გიშვებს სახლში? ნეტავი როგორ დადიან შენთან!.. ეს ჩემი ღარიბი ქოხი ნამუსის სადგურია, შენისთანა წუწკს უნამუსოსა, ჩემი ბალკონის კიბესაც არ გავასვრევინებ (ახლო მიიწევს სოფიო ფანჯარასთან და ცომიანი ხელებით თავში ჩაჰკრავს) წაშავდი მეთქი, არავინ გამოიაროს, არ დაგინახონ, რომ ფანჯარაში თავი გადმოგიყვია და მელაპარაკები, დიდი ნამუსიანი კაცი ხარ!? არავინ არას იფიქრებს, შენმა თვალის ვარდნამა.

არუთინა. (ისევ გადაჰყოფს თავს ფანჯარაში, ყელს იწევს თან პირს და თავს იწმენდს ხელ-ცახოცით) შემოვალ სოფიო-ჯან! ვა, შენი ვენახის ქაღალდი მაინც არ გინდა? ხათაბალაა სწორეთ ეს დედა-კაცი.

სოფიო. ოჰ, რა აძაღლებული ხარ! (შეტევით) ახლა მითომ შემოხვედი, რა გინდა?

არუთინა. არაფერი, ვა! შენი სიცოცხლე, ჩემი მეგობარის, შენი ქმრის სამძიმარი არ მითქვამს, სამძიმარს, გეტყვი, ვა, ჩვენი შვილების მზემა და წავალ.

სოფიო. ჰაი, უსულო არამია ეგ შენი თეთრი თმა შენთვის, მითომ გითქვამს სამძიმარი, მადლობელი გახლავარ, ახლა რა გინდა? არ მამშორდები?

არუთინ. არა, ჩემო სოფიო, შენი ქმარი კარგი მეგობარი იყო ჩემი, ეგრე გულ-გრილად ვერ გაგიბედავ სამძიმარსა. უნდა შემოვიდე, უნდა ხელები დაგიჭირო ტირილში

უნდა დავრწმუნდე, რომ შენ იმას გლოვობ და მეც გული უნდა მოვიოხო შენთან (ხელსახოცს იღებს, თან თავს იქნევს, ვითომ ტირის) ეჰ კაი ჩვენი ბრალი! (ტირილს მოუმატებს) ეს არ არის ჩვენი სიცოცხლე?!

სოფიო. რაო, ხელები დამიჭირო?! მესი კი დაეცა მაგ ქოფაკ თავში! წადი თავს პატივი დაიდე, თორემ წეღანაც გითხარ, ლაფს დაგასხამ, მაგისთანა სამძიმარი შინ წაიღე: კიდეც რომ ტირის! რა მეგობარი იყო ჩემი ქმარი? ის მოქეიფე, პატიოსანი, სამეგობრო იყო, შენ აყროლებული ხარ, ვისაც მიეკარები, გაისვრება; კარგათ გაიგე, ქუდის მოხდის მეტი არა იცოდა რა ჩემმა ქმარმა შენთან; დაიკარგე მეთქი, ლაპარაკი ნუ გააბი, ცომი გამიფუჭდება.

არუთინა. (მწუხარებით) მაშ ჩემ დიდებას, ჩემ დოვლათს, ჩემ მოხუცებულობას, ჩემ გვარიშვილობას არაფერი მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონდეს?! კარებში ხომ ვერ გაგითავებ საქმეს ამ ქაღალდისას, ვა?! სიკეთეს გიშვრები, შენი ობლების ცოდო გულზედ ცეცხლს მიკიდებს, ჩემი შვილების მზემ. საწერ-კალამი დამიმზადე, ხელათ წავწერო და გავაბათილო ზაკლადნოის ქაღალდი.

სოფიო. წაშავდი მეთქი, თორე კბილებით დაგგლეჯ. თავს მოვიგლეჯ, უბანს გავაღვიძებ, თავზედ მოგახვევ, ჩაგაქოლვინებ.

არუთინა. კაი ერთი, მამა გიცხონდა; მაგით უფრო სახელს გაიტეხ, ეხლა ასეთი დიდ ოჯახებშია ამ ნაირი ქცევა და სიყვარული, რომ გაჰკვირდება კაცი, მაგრამ ჩუმათ არიან. ე ქაღალდი გამომართვი, არ გინდა? (პირ-ჯვარს იწერს) ეს დედა-კაცი თავის-თავის მტერია, სწორეთ!

სოფიო. თავში იხლე ეგ ქაღალდი! წაიღე და ზიდე ჩემი ობლების ცოდო.

არუთინა. მაგას ჰკივი, რომ არ უნდა ვზიდო შენი ობლების ცოდო. (ყელს უწევს) ერთ მინუტს გადმოვალ, შენი ჭირიმე! (თან კანკალებს) გაგიბათილებ (აჩვენებს ზაკლადნოი ქაღალდს).

სოფიო. უკან დადექ მეთქი, (ასტამით მიიწევს დასაკრავათ; არუთინა უკან წაიღებს თავსა, ფანჯარას მიხურავს და ფარდას ჩამოაფარებს) ამ ამაღლებულს არ ვიცი, რა ვუყო.

გამოსვლა 4.

იგივე თალიკო და თომა.

თალიკო. (შემოვა და ყურში ეუბნება, ხალხსაც ესმის) დედა! შენ გადი ოთახში, თომამ დაუწყოს ცომს ზელა. მაგის ყოფას გაჩვენებ!

სოფიო. კარგათ მოგიფიქრნია, შვილო. (გადის).

თომა. (დაჯდება. ქალურათ აცვია, ცომსა ზელს; ესენი დამალულნი არიან).

არუთინა. (მიაწევება ფანჯარას, გაალებს, ფარდას მისწევს გადმოჰყოფს თავსა) სოფიო, იწამე ღმერთი, გადმოვალ.

თომა. (ზელას მოუმატებს ცომსა, ხმას არ სცემს, გვერდ-გვერდ გახედავს).

არუთინა. (თავისთვის) ხმას არ მცემს, რუსულათ ნათქვამია:

малчаніе есть знакъ согласія, მოდი გადავალ; მოვდივარ, სოფიო? (გადაჰყოფს თავსა)

თომა. (ხმას არა სცემს. უფრო ზელას მოუმატებს ცომისას)

არუთინა. გადავა ფრთხილათ, მივარდება და მოეხვევა) შენი ჭირიმე, ჩემო სოფიო! ამისათვის რაღას მაწვალებდი?

თომა (წამოვარდება, წაავლებს კისერში ხელს) ჩავარდი მახეში?! (ხელ-ცახცახი ჩამოვარდება პირიდან, შეხედავს და დააშტერდება არუთინა)

არუთინა. შენ ვინა ხარ?

თომა. შენი თვალის მთხრელი, შენი სულთა მხუთავი. ეხლავე მოგახსენებთ (მაგრა უჭირავს საყელო. არუთინა იწევს, ყვირის: გამიშვი)!

გამოსვლა 5.

იგინივე, სოფიო და თალიკო.

სოფიო. ჰაი, შე ქოფაკო, (ხელს აქანებს პირთან) რა შემამჩნიე, რომ აღარ მასვენებდი? ღარიბი რო ვიყავ, უთუოთ ნამუსს გამიწყვეტდი? ნამუს გაწყვეტილნი თქვენისთანა ხალხნი არიან, რომ არც შინაურს და არც გარეულს ინდობთ.

თალიკო. აშალდებულო! დედა-ჩემი რა შენი ხელ-წამოსაკრავი და დასაჩაგრი იყო, რომ აღარ ასვენებდი. (წაჰკრავს კისერში) დასახრჩობი ხარ ჩვენის ხელით.

გამოსვლა 6.

იგინივე და ილიკო.

ილიკო. (გამოვარდება ნამძინარევი, განიერი შარვლით, წინდებით. შარვალს უნდა უთუოთ წითელი ყანაოზის სათაური ჰქონდეს; ახალუხით, გულ-გახსნილი, თავი-შიშველა, თმა აწეწილი) რა ამბავია? (ფარფატებს) ამას აქ რა უნდა? შემატყობინეთ! ოო, შენი სული არ იყოს, შენი სისხლი მწყურის და ჩაგიგდე ხელში!

არუთინა. (კანკალებს) არა...ფერი, აქ სი...ნათლე და..ვი....ნახე და პაპეროზი უნდა მა...მე...კიდებინა...

სოფიო. შენმა სიცოცხლემ, პაპიროზი მოიგონე; ორი საათი ველარ მოგიშორე, ხან ზაკლადნოის ქაღალდი მაძლიე, ხან რა მითხარ და ხან რა, თუ არა შე, აძაღლებულო, მამლის ყივილისას ოჯახებში უსდებიან პაპეროზის მოსაკიდებლად? ეგ წესები იქნება შენმა სინიდისმა შეთხზა?

ილიკო. აგრეა შენი საქმე? (შეაბანჯღალებს და ტახტზედ დააგდებს) ამოიღე ზაკლადნოის ქაღალდი, თორემ დაგახრჩე, შე უსინიდისო!

არუთინა. (ქვეშიდგან) ვა, ჯამიშვი, ნუ დამახრჩე, მერე ფული?

ილიკო. ფულიც და ფული (ჩასცხებს), ამოიღე!... თუ არა და ამ საათში პოლიციას დაუძახებ, თომა! გაისადე ტანისამოსი და წადი პოლიციაში, ქვემე დადიანიძეა იქა დეჟურნათ, უთხარი, ამ საათში მოვიდეს და თან დესეტნიკები მოიყვანოს, ერთი ამის უსინიდისობა გავაგებინო ქვეყანას.

არუთინა. არა, ილიკო, მაგას ნუ მიზამ, მაგას, გეთაყვა (ამოილებს ზაკლადნოის ქაღალდს და აძლევს), ახლაც არ ამიშვებ? (ხალხისკენ გამოიძახის ქვეშიდგან) ხვალ გამოვაცხადებ, რომ ვითომ დავკარგე; მივცემ რა იქნება ამითი.

ილიკო. (ართმევს, გაშინჯავს, აუშვებს) თაღიკო საწერ-კალამი მოიტანე, ამაზედ ხელი მოაწეროს, რომ სრულებით ფული მიიღო ჩვენგან.

არუთინა. კა, ხელი მოწერა რაღათ გინდათ, გამძღევთ, გამიშვით.

ილიკო. (წაჰკრავს) მოაწერე, მეთქი, თორემ, ეს არის სული ამოგართვი. (თომას) წადი მოიყვა მეზენია.

თომა. (სცენაზედ გაიხდის კაბას, დარჩება ჩოხით) ემ საათში (გადის).

არუთინა. მოიცა, მამა გიცხონდეს, სხვა ოინებიც გეყოფათ, ვირი რომ დასვით ქალის მაგივრათ, პალაჩი ნუ გახდი, მობრუნდე ეგ კაცი, მოიტა მოვაწერო.

ილიკო (გასძახებს) მოიცა, თომა, მოიცა, (შემოდის).

ათუთინა. რა მოვაწერო?

ქალები. (ერთათ) დაგიდგა თვალი, ოინებათ გეჩვენა გონივრული მოსაზრება, ახია შენზედ, კიდევ დაიწყებ მაგისთანა მიქარვასა?

ილიკო. ის მოაწერე, რომ ამ ზაკლადნოიში მოხსენებული ფული სრულებით მივიღე ქვრივი სოფიო მორთულაძისაგან და მოვალე ვარ ზაპრეშჩენია ხვალ-ვე ავხსნა-თქო და რიცხვი დასვი.

არუთინ. ჩამიგდეთ ხელში, ქართველებო?! ეგ გინდოდათ, არა? (აწერს ხელს. ხალხისკენ) ეს ხომ ესრე და ერთი მი-

ყურეთ რა ნაირ გამოვააშკარაო ეს საქმე სვალვე ახალ-გაზეთ „ფალანგაში“. ფითუაშვილს მივწერავ ამ ამბებსა, და ასე გავლანძღოთ, რომ მტკვარმა ველარ გაგრეცხოთ.

ილიკო. კიდეც მემუქრები? ჰა, ფითუაშვილი? აი შენსავით მეწვრილმანე და ახლა რედაქტორი!... (ქაღალდს გამოართმევს) მიჩვენე აქა. ახლა წადი და საცა გინდა გამოაცხადე, გინდა ყირამალა დაიხატე იმის გაზეთში და, არამც თუ ფითუაშვილი, თანამშრომელი რომ ჰყავს, აი ცუღლუტი სტუდენტი, ბარისთაველი—ისიც მიიშველიოს (პანლურს ამოჰკრავს, დანარჩენები სიცილს დააყრიან) ხა, ხა, ხა... დაუჯდა ფარათ სოფიოს დეგნა ამ ოსერსა.....

ა. თ.

(ფარდა დაეშვება)

მილიციონერი.

მე რომ ჩემს ამბავს მოგიყვეთ,
იტყვით: „კაი იმ საწყალსა“.
გავბრიყვდი და დავეწერე
პირველ მილიციის ჯარსა.
ცოლი მყავნდა მეტათ კარგი,
შევცქეროდით ერთმანეთსა,
შვილიც ერთი წლისა გვყავნდა,
კიდეც მიძახდა „მამასა“.
წამიყვანეს მილიციათ,
გუდა წამომკიდეს ზურგსა,
თოფი მხარზე გადამიდვეს,
დამძახოდნენ „ნუ, ნუ, ნუსა“.
რათ მინდოდა მე „ნაპლეჩო“.
არ სცოდნიათ ჩვენს მამებსა,
თუ რომ თოფის სროლას იტყვით,
კარგად ვსროდი შინ სოსზებსა.
ოთხი კვირა სულ გაგვტანჯეს —
ვერ შევხვდეთ ერთმანეთსა;
მერმე ომში წაგვიყვანეს
დაქანცულნი, ოსმალეთსა.
ვერ ვიმშვნიეთ ცუდი ჭავა,
ბევრი გაჭყვა სატკივარსა;

ბევრმა თავი მოიხიბლა,
ბევრიც დაეგო სანჯალსა.
ვინც კი დავრჩით, ვიომევით,
როგორც შვენის ქართველ კაცსა,
მაგრამ შრომას ვინ გვიფასებს,

. . . .

თავადები სმაში იყვნენ,
იქ უძღვნიდნენ ტემლაკ-ჯვრებსა,
ჩვენ კი, სისხლში გაბასრულებს
გვიბრაგუნებდნენ ფეხებსა.
გათავდა ომი, დავბრუნდით,
მიხაროდა—ვნახავ ცოლსა,
შვილიც ისევ „მამა„ს მეტყვის,
გაიხსენებს ადრინდელსა.
ჩავეკონვი, გამახარებს
მაშვრალსა და მეომარსა,
მაგრამ ვაი ისე თქვენ მტერს,
როგორც ელდა მეცა გულსა!
სახლი დამხვდა დაკეტილი,
ეზო ჰგვანდა ნასახლარსა;
ცოლსა, დარდით გაგიჟებულს,
ველარაფერის გამგებარსა,
„გიგო“ გულში ჩაეხუტნა,
მისცემოდა ოხერ მტკვარსა!

გ. ჭრელაშვილი.

შიკრიკი.

ისეთ დროს და ისეთ გარემოებებში დაიბადა ეს ჩვენი ახალ-თაობის ჟურნალი „იმედი“, რომ საზოგადოებაში აღიძრა ეჭვი შესახებ მის სიცოცხლისა და ნამეტნავათ კეთილ-დღეობისა. ზოგნი ამბობდნენ: ყინვების დროს დაიბადაო და მალე გაიყინებაო; ზოგნი კიდევ გვითითებდნენ ამ გვარივე ჟურნალი „მიმოხილვის“ ბედის-წერაზედ და გვაგონებდნენ, რომ ეგ ჟურნალიც ისე ჩაკვდებაო. ადგილობრივმა ლიტერატურამ ხომ, როგორც მოგეხსენებათ, ჯორივით ტლინკები მოგვაყარა ჩვენცა და ჩვენ ჟურნალსაც. აირია მთლათ ჩოჩეთი, მტრები აყვნენ ენის ქავილს და დაიწყეს მათ სხვა-და-სხვა ცუდი ხმების გავრცელება ჩვენზედ და ჩვენ „იმედზედ“. ჩვენი საზოგადოება, როგორც ჯერეთ ისევ ჭორიკანაობის მოყვარული, დაემყარა მათ სიტყვებზედ და უ. კლ. მიქელაძესთან ერთათ იმედ-გადაწყვეტილი შეიქნა... შეგვაწრწუნეს, რასაკვირველია, ამ გარემოებებმა ჩვენ, მაგრამ უიმედობას იმედი ვარჩიეთ და არ შევდექით ვაი-ვაგლახით დაწყებულ საქმეში, მუდამ აზრში გვქონდა გონივრული რუსული ანდაზა „терпѣніе и трудъ все перетрутъ“—და არც მოვტყუვდით. „იმედმა“ თან-და-თან მოიპოვა მკითხველები თითქმის საქართველოს ყოველ კუთხეში: ამ გარემოებას თან მოჰყვა გამამხნევებელი ხმაც თუ ქართლიდგან, თუ კახეთიდგან, თუ იმერეთიდგან, თუ

აფხაზეთიდგან და, ასე გაშინჯეთ, განჯიდგანაც კი. ჩვენს მდგომარეობაში ეს გარემოებები შეიქმნენ ჩვენთვის სულის ძალის მომცემელებათ და ჩაგვინერგეს გულში ჟურნალის გაუმჯობესობის მეცადინეობა ყოვლის ღონის-მიებით. ამის ჩვენგან გარდაწყვეტისა-თანავე, ამ ცოტა ხანში, მივიღეთ ვიღაცა ჩვენი თანამგრძნობლებისაგან შემდეგი ლექსი:

გამაგრდა ბოლოს, ხედავთ, „იმედი“,
რომელსაც ეშკით ჩვენ ვუყურებდით!
ახლა კი, ვიცით, გაგვეხსნა ბედი
და მისთვის ტკბილათ მივესალმებით...

* *
*

გასწიე წინა, ჩვენო იმედო!
არც დღე, არც ღამე არ დაიძინო;
მტრის ტკბილსა ენას, ღმობას არ ენდო,
თუ გსურს გავლენა რამ შაიძინო.

* *
*

მართლად იამბე, ნურვის დაზოგავ, —
მოითხოვს ამას ჭეშმარიტება, —
თუ რომ გსტყუვოდეთ ნურც ჩვენ დაგვზოგავ,
დასთრგუნე ჩვენი თავ-მოყვარეებს.

* *
*

პასუხი გაეც სიმართლის მტერსა,
უჩლუნგე პირი ხმალსა, ჩვენს მკვლელსა;
ჩვენის ცხოვრების გამღალველებსა
ნურსად დასტოვებ დაუსჯელებსა...

* *
*

შენგნით მოგვეცა დღეს ჩვენ სიცოცხლე
და გავიხარეთ ყველამ პატარა:
მრავალ-ჟამიერ, დიდ-ხანს იცოცხლე,
იცოცხლოს მანცა, ვინც დაგამყარა!...

იმედნეულნი.

ლექსათ მოწერილ ბარათს, რაღა თქმა უნდა, ლექსათვე უნდა მისცემოდა პასუხი; ჩვენ კი, სამწუხაროდ ჩვენდა, ცოტა არ არის, სუსტათ გახლავართ ამ პოეზიის ნაწილში და არ ვიცოდით, რა გვექნა. ბოლოს, რაღაცა შემთხვევით, მე, თქვენს მორჩილს მოსამსახურეს, მხვდა წილად ამ გვარი მძიმე საპალნის აკიდება. „ძალა აღმართსა ხნამსო", ამბობენ ხოლმე ქართველები, და, რადგანაც მეტი ღონე აღარ იყო, დავემორჩილე ჩემს ბედის-წერას და ხელი მივყავ ლექსების წერას. როგორც ადვილათ ითქმის, კარგათ მოგეხსენებათ, ისე ადვილათ არასდროს საქმე არა კეთდება და, უნდა მართალი ვსთქვა, ძალიან გამიძნელდა სულ მცირე პასუხის ლექსათ დაწერა. შაველ ცალკე ოთახში, ჩავკეტე კარი მაგრათ, რომ არავის ენახა ჩემი წვალება და ოფლის ღვრა, გავაღე ფანჯარა, რადგანაც სიცხე გახლდათ, მივჯექი სტოლ თან, დავიდე წინ ქაღალდი და ავიღე ხელში კალამი; ბევრი ვეცადე, ბევრი ოფლი ვიწურე, მაგრამ ლექსი ვერ შევადგინე. უცებ მომესმა რაღაც შრიალი; მივიხედ-მოვიხედე, მაგრამ არსად რა იყო. თურმე, ნუ იტყვით და,

სად იყო და სად არ იყო,
მუზა ჩემთან მოსულიყო,
ავიხედე — აღარ იყო,
ჩჩვილ ა. ც—თან წასულიყო.

კარგი მუზაც კი იქნებოდა! მაგრამ „სულ არა-რაობასაო“, ამბობენ ხოლმე ქართველები, „ცალ-უღელი ხარი სჯობიანო“ და ვნატრობდი — ნეტავი ერთი კიდევ შემოვრინდეს, რომ დავიჭირო და, როგორიც უნდა იყოს, ლექსის დაწერა მოვახერხო მეთქი. ამ ნატვრაში და ფიქრში რომ ვარ, ხელ-ახლად შემომესმა რაღაც შრიალი; ავიხედე მაღლა — არაფერია, დავიხედე ოტაკჩედ — აგერ როგორიღაც ფრინველი დაქუჩქებულა და მობუზულა. წავეტანე დასაჭერათ, დაიწყო კუტ-კუტი და ამ კუტ-კუტში შამომესმა:

ამბობდნენ, რომ ბაქი-ბუქი —
პოეზიის არის შუქი,
დააყენა რაღაც ბუქი,
მერმე ქუქი, ქუქი, ქუქი.

სწორეთ ი. ბაქრაძის მუზა უნდა იყოს მეთქი, ვიფიქრე, და მაგრა წავავლე ხელი, ეგები იტალიის ლექსი მაინც მასწავლოს მეთქი. მაგრამ, არ გაგიწყრესთ ღმერთი! ხმა აღარ ამოიღო. გაჯავრებულმა ავიყვანე და გარეთ გაუშვე. იმის ფანჯარაში გამოსვლისათანავე შემომესმა ფეთხრიალი და დავინახე უფრო დიდი ფრინველი, რომელიც ბოხის ხმით რაღასაც კუტ-კუტებდა. დაუგდე ყური და ეს ლექსი გავიგონე:

პოეტობაში ცდილია,
მაგრამ ხმა ჩაკმენდილია,
ჭარმაცობისა შვილია —
ეს არის მისი გილია.

მივხვდი მაშინვე, თუ ვისი მუზა იყო ეს ფრინველი და გავექანე მის დასაჭერათ, მაგრამ, ჩემდა საუბედუროთ, სწორეთ იმ დროს დიდუბეში ცეცხლით მატარებელმა დაიყვირა და მიიზიდა მისი ყურადღება; აღარ გაჩერდა აღარც ერთს წამს და გაიფრინდა ავჭალისაკენ. დავრჩი პირ-ღია და ხელებ გატოტინებული. დიდ-ხანს ვიყავ ამ მდგომარეობაში, თუ ცოტა ხანს — აღარ მახსოვს; მახსოვს მხოლოდ, რომ მივედი ფანჯარასთან და დავიწყე ჰაერში ყურება; თუმცა თვალთ მაკლდია, მაგრამ, რადგანაც სათვალეები ცხვირზედ შევეხნე, შევნიშნე, რომ ორი მოზრდილი ფრინველი ეშვებოდა ჩემის ფანჯრისკენ. ცოტა ხნის შემდეგ შემოიფრინდნენ კიდეც ოთახში. ერთი სულ მაღლა ფრინავდა და კიოდა: კი, კი, კი, კი, მეორე კი უფრო დაბლა და უსტვენდა:

თუ რომ გინდა სიყვარული,
მე გასწავლი, მე — ბედ-კრული:
თუ ვისთვისმე გიძგერს გული,
უნდა ექმნა ჩახვეული.

ეს კი, კი, კი — კი აკაკის მუზაა, ვიფიქრე, მაგრამ ეს სიყვარულის მასწავლებელი ვიღას მუზა უნდა იყვეს? ვკითხე ჩემ თავს. აზრით ჩამოვთვალე ყველა ჩვენი ძველი და ახალი პოეტები, მოვიგონე იმათი ნაწერები და ძლივს მივხვდი, რომ, თუმცა ყველა უმეტეს ნაწილათ სიყვარულს ემსახურებოდნენ, მაგრამ მხოლოდ ერთი, ისიც ჩვენი თანამედროვე, პოეტი განგვმარტებს სიყვარულს რეალურად. უცნობი მუზა თითქო მიხვდა ჩემს ფიქრს და დაიწყო მტვენა:

აქვს დიდს ტანზედ მცირე თავი,
იცის ყველა — კარგი-ავი;
მის ნათქვამსა არ აქვს ხვავი,
თუმც შემწე ჰყავს გერისთავი *)

ფიქრებში გართულმა მე ვერაფერი გავიგე და ორივე გამიფრინდნენ; ფანჯარიდგან მოვკარ თვალი, რომ ერთი ტოროლასავით ხარისხოვნად იწევდა მაღლა-მაღლა, მეორე კი მოსეირნე ქალებს დასტრიალებდა თავს, ხან კოპს უშინჯავდა და ხან კიდევ თავ-საკრავს. ამ სათაბალაში შემომაღამდა კიდეც, სანთლის ანთების დრო მოვიდა და ჯერ ერთი სტრიქონი, ლექსიც არ მქონდა დაწერილი. გადავეყუდე ფანჯარას და დავუწყე რაღაც ნაირათ გაუგებლათ ადგილს ცქერა. უცებ დავინახე ეზოში მოკინკილე იმათივე გვარის ფრინველი; საწყალს ფრთა ჰქონდა მოტეხილი და ვერ ფრინდებოდა მაღლა, თუმცა კი სცდილობდა აფრენას. მანამ ეზოში გავიდოდი, მალზედ დაბნელდა და ვეღარ ვიპოვე, თუმცა მის ხმა კი მესმოდა. აი რასა გალობდა შეწუხებულის ხმით:

ისტორიის პოეზიათ
ვცდილობ გადაკეყიებასა,
რაც კი სიფათი შემემთხვა,
ვცდილობ მოვახვიო სხვასა.

შეჭველია, ეს ფრთა-მოტეხილი ფრინველიც ვისიმე მუზა უნდა იყოს, მაგრამ სახელდობრივ ვისი, — რა მოგახსენოთ ამისი!

---

*) სალოცავის სახელია გორის მაზრაში.

ავჭ.

ძალიან საკვირველი არსებები კი ყოფილან ეს რაღაც მუზები, თუ ბუზები არიან, ღმერთმანი! მე ლექსის წერას ვაპირებდი და იმათ კი მიიზიდეს ჩემი ყურადღება, სულ თავი და ბოლო ამირიეს... გამოვერკვიე, შევედ ოთახში, ავანთე სანთელი და დაფიქრებული დავიწყე სიარული. ფეხ-ქვეშ რაღაც მამყვა და ტკაცუნი გაიღო; დავაკვირდი — ფრთა იყო. ავიღე, გავშინჯე, შევატყე რომ ერთ-ერთს იმ ფრინველთაგანს ეკუთვნის, რომლებიც დღეს მე მეწვივნენ, და, ძველებური კანცელარიის მწერალივით, ყურს უკან გავიდე.....

უყურევით ჩემს იღბალსა,
რა ღონე ჰქონია ფრთასსა?!
ამიტოკდა ენა, ხელი,
შევიქენი ლექსის მთხზველი.
კარგია, თუ ცუდი არის,
წაიკითხეთ, აგერ არის:

,,იმედი‘‘ მქვიან, იცით, სახელად,
ცხადია ჩემი დანიშნულება: —
მოველ სიმართლის მე დასაცველად,
არ სუფევს ჩემში პიროვანება.

* * *

არ დავძველდები, როგორც იმედი,
რა დავესწიე მე დაბრკოლებას;
რაკი გამეხსნა მე ერთხელ ბედი,
ველირსე ქვეყნად გამოცხადებას.

* * *

იმედი.

ჩემს დევნის საგანს იგი შეადგენს,
ვისაც წინ უძღვის რამ ბოროტება,
ვინც სიმართლესა გულს არ გაუღებს,
მიზნათ აქვს მხოლოდ კარგი ცხოვრება.

* *
*

მაშ გაუფრთხილდით ყველა თქვენ თავსა, —
ბუნებაც ითხოვს თქვენგან ამასა, —
არ შემასხვედროთ უხებურ ავსა
და მით არ მიმცეთ მტრისა ენასა...

* *
*

მოხარული ვარ თანაგრძნობისთვის,
რომელიც სიტყვით გამომიცხადეთ, —
მადლობას გწირავთ დღე-გრძელობისთვის, —
აბა საქმითაც იგივე სცადეთ!...

გობრონ ლიხელი.

ႱႠႵႠႰႧႭႤႪႭႱ ႫႭႩႪႤ ႫႠႲႨႠႬႤ.

(გაგრძელება)

რომაელების ომიანობის დრო საქართველოში.

I

არტაგი, არშაკის შვილი.—მითრიდატის გაძლიერება.—არტაგის მითრიდატთან და ტიგრანთან (სომხის მეფე) შეერთება.—საქართველოს ჯარის რიცხვი, მათი მოწყობილობა.—სომხეთის და მითრიდატის დამარცხება.—რომაელები საქართველოში.—ზავი ქართველთა და რომაელთა.—ლუკულლის დაბრუნება.—მნიშვნელობა საქართველოს ხალხოსნობისა ისტორიაში.

არშაკი I გარდაიცვალა 81 წ. ქ. დაბადებამდე. ამავე წელს გამეფდა ამისი შვილი არტაგი. ამ დროებში დასუსტებული იყო სპარსეთის სამეფო. ამით სარგებლობდა სომხეთის მეფე არტაშესი, რომელიც სცდილობდა დაეპყრა აზია. ამან ზავი შეჰკრა მითრიდატთან თავის წადილის აღსასრულებლად და მართლაც თითქმის მთელი აზია დაიპყრო. მაგრამ ერთმა მის ჯარის კაცმა მოჰკლა. — გამეფდა სომხეთში მისი შვილი ტიგრანი.—რომიდგან გამოგზავნეს დიდ-ძალი ჯარი სილლას წინამძღოლობით; მაგრამ მითრიდატმა, მინამ მივიდოდა ეს ჯარი, დაიპყრო მცირე აზია, მერე ევქსინის ზღვა, ათინა, თრაკია და დაჰხოცა 80,000 რომაელნი. სამი წლის განმავლობაში ბრძოლის შემდეგ სილლამ გაანთავისუფლა საბერძნეთი და განდევნა მითრიდატი, მაგრამ მითრიდატი კიდევ იმედს არ ჰკარგავდა, მის დამარცხება უნდოდა. ამისათვის ბეჯითად ემზადებოდა. რომაელებმა გამოგზავნეს ლუკულლი 73 წ.

ქ. დ-დე დიდ-ძალი ჯარით. ლუკულლმა ჯერ სომხეთი გააოხრა, მერე მოვიდა იქიდგან კოლხიდაში, სადაც იმალებოდა მიტრიდატი და რაც დახვდა დასავლეთ საქართველოში ყველა გააოხრა.

არტაგი ამ დრომდის არ იღებდა მონაწილეობას ამ ომში. ლუკულლის კოლხიდაში შემოსვლამ შეაშინა ესეც. არტაგი შეეზავა მიტრიდატს და ტიგრანს წინააღმდეგ საზოგადო მტრისა. მოიწვიეს აგრეთვე დასახმარებლად მეფე ალბანიისა, ორეზი.

მეისტორიკის პლუტარხის სიტყვით ქართველებს ჰყვანდათ მაშინ 40,000 ჯარის კაცი; აპპიანის ჩვენებით კი 70,000 კაცი. ქართველთა ჯარები ყოველთვის ცნობილნი იყვნენ სიმარდით, გულადობით და კარგი მოწყობილებით. ამ დროს ქართველთა ჯარს ეცვა წითელი ჯუბა და განყოფილი იყო ცხენოსან ჯარათ და ქვეითად. გარდა ამისა ამათ შინაურობა გამაგრებული ჰქონდათ ციხეებით და სხვაფრივ.

ლუკულლი კოლხიდიდგან რომში გაიწვიეს. მიტრიდატი კი დაიმედებული ახალ მოხავეებით კიდევ გახდა მოუსვენარი მტერი რომაელებისა. 67 წ. ქ. დ-მდე მიტრიდატმა ზელესთან დაამარცხა რომაელების ჯარი.—რომაელებმა გამოგზავნეს კიდევ სხვა ჯარები პომპეის წინამძღოლობით. 66 წ. ქ. დ-მდე პომპეიმა საშინლად დაამარცხა მიტრიდატი, რომელიც სამეგრელოდგან გაიქცა ჩრდილოეთ კავკასიაში. ლუკულლმა პონტის მეფეთ დასვა შვილი მიტრიდატისა ფარნაკი, თვითონ კი გამოუდევნა ტიგრანს და დაიპყრო სომხეთი. აქედგან წამოვიდა ჩრდილოეთისკენ, დაიპყრო ალბანია, შეურიგდა ორეზს და მძევლათ გამოართვა მას შვილები. აქედგან გასწია საქართველოს შუა გულში. რამდენიმე ომის შემდეგ არტაგსაც შეუ-

რიგდა. აქედგან წავიდა სამხრეთ საქართველოში. დაიპყრო აქა-ურობაც. სამეგრელოს მმართველი ოლტაკი, მითრიდატის დაყენებული, ტყვეთ წაიყვანა; მის ადგილას დასვა არისტარხი, თავის მეგობარი. სამეგრელოდგან გაილაშქრა აფხაზეთში. მაგრამ აქედგან დაბრუნდა აჯანყებულ ალბანიელთა დასამშვიდებლად. დაამშვიდა ესენი; მერე ლეკები დაიპყრო, დაბრუნდა სომხეთში, აქედგან სირიაში წავიდა.

საქართველოს ხალხისა ყოველთვის ეშინოდათ რომაელებს, ბერძნებს, სპარსელებს, ამიტომ რომ ამათზედ იყო დამოკიდებული მათი მიჯნების სიმშვიდე. თვით ჩვენი ხალხები იცავდნენ მათ მიწებს ჩრდილოეთის ველურების შემოსევისაგან. გარდა ამისა მაგარი ადგილ-მდებარეობა საქართველოში, ქართველების სიმამაცე ომში რომაელებს, ბერძნებს, სპარსელებს არწმუნებდნენ, რომ ან მეგობრული განწყობილობა უნდა ჰქონოდათ ქართველებთან და ან დაეპყროთ საქართველო. ეს ორი რამ იყო ურიცხვთ მტერთათვის მიზეზად განუწყვეტელი ომებისა და ბრძოლისა ქართველებთან.

II

ბარტომი.—ომი მირვანთან.—მირვანი II.—არშაკი.—დასავლეთი საქართველო ამ დროს.

არტაგის სიკვდილის შემდეგ (65 წ. ქ. დ. წინ) გამეფდა ბარტომი იმავე წელში. ამ მეფემ მთელი თავის მეფობა შესწირა საქართველოს კეთილ-დღეობას და განწყობილებას. განაახლა ქალაქები, ციხეები; გაამაგრა მცხეთა; მაგრამ ბოლოს მშვიდობიანობა დაარღვია მირვანმა (ფარნაჯომის შვილმა), რო-

მელმაც 33 წ. დაამარცხა ბარტომი, მოჰკლა და თვითონ გამეფდა.

მირვან II-ის ათი წლის მეფობის განმავალობაში არაფერი შესანიშნავი არ მომხდარა. ეს მოკვდა 23 წ. ქ. დ-მდე. ამ წელში გამეფდა მისი შვილი არშაკი. ამ მეფემაც ბარტომივით მთელი დრო გაატარა საქართველოს შენებაში და მისი ქალაქების გამშვენიერებაში. გაჩნდა საქართველოში მდიდარი ქალაქები, მშვენიერის შენობებით. სახლებს აშენებდნენ აგურით, თლილი ქვით, კირით და ჰხურავდნენ მათ კრამიტით.

3 წ. წინ ქ. დ-მდე მოვიდა საქართველოში დიდ-ძალი ჯარით ბარტომის ნათესავი ფარსმანი, გამოითხოვა არშაკი საბრძოლველად, მოჰკლა და თითონ გამეფდა.

ამ არეულობის დროს დასავლეთი საქართველო უფრო-უარეს მდგომარეობაში იყო. 48 წ. მიტრიდატის შვილი ვარნაკი შამოვიდა კოლხიდაში, განაძევა არისტარხი, და კოლხიდა შეუერთა თავის სამეფოს, ამის შემდეგ მიტრიდათი, შვილი მიტრიდათ დიდისა გახდა მმართველად, მერე ასსანდრი; 14 წ. ქ. დ-მდე პონტის სამეფო და კოლხიდა დაიპყრო პოლემონმა, ზენონ ლაოდიკიელის შვილმა.

III

ფარსმანის მეფობა (3 წ. ქ. დ-მდე, ვიდრე 60 წამდე ქ. აქეთ)

შემოერთება დასავლეთ საქართველოსი.—ფარსმანის ძმა, მიტრიდატი სომხეთის მეფეთ ხდება.—რადამისტი.—მისი მოკვლა.—ანდრია პირველწოდებული და სიმონ კანანიტელი საქართველოში.—საქართველო ფარსმანის დროს.—60 წ. საქართველო ორად იყოფება.

გამეფობის შემდეგ, ფარსმანმა დაიპყრო სამეგრელო და კლარჯეთი. 3. წ. ქრ. დ. წინ რომის იმპერატორმა ტიბერიმ პართიის მეფედ დასვა ტრიდატი და სთხოვა ფარსმანს, რომ შემწეობა მიეცა მისთვის; თავის მხრით დაჰპირდა, რომ მის ძმას მიტრიდატს მისცემს სომხეთის სამეფოს. ფარსმანმა შეასრულა ეს თხოვნა იმპერატორისა, მოჰკლა სომხების მეფე არშაკი და თავს ზარი დასცა სომხეთს. პართიის მეფე არტაშანი განრისხდა, შეაგროვა დიდ-ძალი ჯარი და თავის შვილის ოროდის წინამძღოლობით გამოგზავნა ფარსმანზე. მაგრამ ოროდი, მძიმეთ დაჭრილი ფარსმანისგან, მოკვდა და მთელი მისი ჯარი დამარცხდა. თვით არტაშანიც დამარცხდა რომაელებისაგან. ამ ნაირად პართიის სამეფო ერგო ტრიდატს და სომხეთი მიტრიდატს; რომლებიც იყვნენ ფარსმანის მფარველობის ქვეშ.

მაგრამ მალე ტიბერი მოკვდა და გამეფდა კალიგულა. ამ დროს არტაშანმა კიდევ დაიბრუნა პართიის სამეფო და მიტრიდატი, არტაშანის თხოვნით, გალიაში ჩასმული რომში

წაიყვანეს. მაგრამ ფარსმანის სიძლიერემ იმდენათ იმოქმედა რომ ის იმპერატორზე კლავდიუზე, რომელიც გამეფდა კაიკალი-გულის შემდეგ, რომ ამან ფარსმანის თხოვნით აპატია მიტ-რიდატს და დაუბრუნა მას სომხეთის სამეფო ტახტი.

საუბედუროთ მალე ამათ შორის ჩამოვარდა უკმაყოფი-ლება და ფარსმანმა განიზრახა მის მოკვლა. ამ დროს ფარს-მანის შვილი რადამისტი სცდილობდა აებუნტა ხალხი, რომ გამეფებულიყო მამის ადგილას. ფარსმანმა, რომ შვილის გუ-ლი მოეგო, მისცა ჯარი და გაგზავნა მიტრიდატზე იმ პი-რობით, რომ სომხეთის სამეფო დაეპყრო და გამეფებულიყო. რადამისტმა მოტყუვილებით და ცბიერებით მოჰკლა მიტრიდა-ტი და დაჰხოცა მისი ცოლ-შვილი. თვითონ კი გამეფდა სომხეთში. მაგრამ მალე პართიის მეფისაგან, ვოლოგეზისა-გან განდევნილ იქმნა და, რომის იმპერატორის ნერონის თხოვ-ნით, ფარსმანისაგან მოკლული. 58 წ. ქ. დ. აქეთ სომხეთში გამეფდა ტირიდატი. ფარსმანს ნერონმა აჩუქა სომხეთის ერ-თი ნაწილი ერთგულებისათვის.

40 წ. ქ. დ-ბის შემდეგ ანდრია მოციქული და სიმონ კანანიტელი მარიამ ღვდისგან გამოგზავნილი იქმნენ საქართ-ველოში, რომელიც ღვთის-მშობელს წილად ხვდა გასაქრისტი-ანებლათ და გასანათლებლად. ეს მოციქულები ტრაპიზონიდგან მოვიდნენ აჭარაში და ხალხი გააქრისტიანეს. აქედგან წავიდ-ნენ მესხეთში, ტაოს-კარში, სამეგრელოში, აბხაზეთში და ყველგან შეასრულეს თავის ვალი. ხალხი ინათლებოდა, ანგ-რევდა უწინდელ სალოცავებს, ამსხობდა კერპებს. ეს არ მოე-წონა ფარსმანს და დევნა დაუწყო მოციქულებს. მაგრამ ანდ-რია წავიდა ბასფორში, სიმონი კი მოკლეს ნიკოპსში.

ისეთ ნაირათ დევნიდნენ ქრისტიანებს, რომ მალე კიდევ ყვე-ლამ დაივიწყა ეს რჯული.

ფარსმანი თავის დიდი ხნის მეფობის განმავლობაში უფრო მეტ ყურადღებას აქცევდა შინაურს საქმეებს და ხალხის კეთილ-დღეობას. იმის დროს მცხეთა გაიზარდა, აშენდა. ფარსმან მოკვდა 60 წ. ქ. დ. აქეთ. მისი სიკვდილის წინ მთელი საქართველო ორად გაიყო. მტკვრის მარჯვენა მხარე ერთს თავის შვილს მისცა, მარცხენა მეორეს.

V

ორ-გამგეობა საქართველოში.

(60 წლიდგან 129 წლამდე)

ბარტომი და კარტაში. — ფარსმან I შვილები. — ფარსმან II. — აზორკი და არმაზელი. — ფარსმან III. — ომები სომხეთთან. — უთანხმობა ფარსმან IIა და მირდატისა. — სიკვდილი ორივესი.

ორ-გამგეობა მდგომარეობდა იმაში, რომ საქართველოს მართავდნენ ერთ-და იგივე დროს ორი მეფე. ერთი ამათგანი სცხოვრებდა მცხეთაში და მართავდა ყველა ადგილებს მტკვრის მარცხენა მხრისას. მეორე იჯდა არმაზში და მართავდა მტკვრის მარჯვენა მხარეს. თუ რომელიმე ამათგან მოკვდებოდა, მაშინ მის ადგილას შვილი გამეფდებოდა. საზოგადო საქმეების განსასილველად და განკარგულების მოსასდენათ ორივე ერთათ უნდა შეყრილიყვნენ, და ომიანობის დროს ერთი სამხედრო საქმეს განაგებდა, მეორე შინაგანს. კარტამი მოკვდა 60 წ. ესეივე სამი წლის მეფობის შემდეგ. ამის მაგიერ ამავე წელს

გამეფდა შვილი მისი, ფარსმანი II. ბარტომი მოკვდა 72 წ. და ამათ მოადგილე გახდა კაოსი, შვილი ბარტომისა. ესენი დაიხოცნენ 87 წ. და ამათ ადგილას გამეფდნენ აზორკი და არმაზელი. ამ ორის სიკვდილის დრო ცნობილი არ არის. 103 წ. აზორკის და არმაზელის მაგიერ მეფობდნენ დერკი და ამზასპი. აგრეთვე არ არის ცნობაში მოყვანილი ამათი სიკვდილის დრო. 113 წ. ამათ მაგიერ მეფობდნენ ფარსმან III და მირდატი.

ამ დროს მოხდა შესანიშნავი მოვლენა საქართველოში: ეს იყო ომი სომხეთთან. განდევნილი სომხების მეფე არტაშენი დიდ-ძალი სპარსეთის ჯარით მოადგა სემბატის წინამძღოლობით სომხეთის მეფეს ერვანდს. ამას მიეშველა ფარსმან II. სემბატმა სძლია და დაამარცხა. ერვანდი მოჰკლეს ერთ შეტაკებაში. გამეფდა არტაშენი. 87 წ. სემბატი გაემგზავრა ფარსმანის ჯავრის ამოსაყრელათ — მოტყუებით აიღო ციხეები არტანისი და წუნდა. ამ დროს გარდაიცვალა კაოსი. ფარსმანმა მოიწვია არმაზელი და აზორკი, გადასცა მათ მეფობა და ცოტა ხნის განმავალობაში მოკვდა.

ახალ მეფეებმა მოიწვიეს ოსები და მთიული ხალხები და 88 წ. შეესივნენ სომხეთს და მთლათ მოსწვეს და ააქოთეს. მდიდარის განძეულით დაბრუნდნენ და დადგნენ იორის პირაზედ. დაეწია მათ სემბატი. ასტყდა ბრძოლა და ქართველები დამარცხდნენ. სემბატმა განვლო მთელი საქართველო ქიზიყიდგან მოკიდებული ვიდრე მესხეთამდე და გაოხრა ყველა, რაც წინ დაუხვდა; მერე დაბრუნდა შინ. ქართველები კიდე გამაგრდნენ, ააშენეს დანგრეული ქალაქები. ციხეები და ბოლოს შეერივნენ სომხეთსა. სომხეთის მეფემ, არტაშანმა დაახვედრა ჯარი თავის შვილის ზარენის წინამძღვარობით, რომელიც

დაამარცხეს ქართველებმა, ტყვეთ წამოიყვანეს და დაამწყვდიეს დარიალში. ბოლოს შერიგდნენ ქართველები სომხებთან იმ პირობით, რომ პირველებმა დაუბრუნეს სომხებს ზარენი და მეორეებმა მესხეთის ციხეები. ფარსმანი III და მირდატი სხვა-და-სხვა ხასიათისანი იყვნენ. რამდენათაც პირველი ჭკვიანი და კეთილი იყო, იმდენათ მეორე უჭკუო და ცბიერი. მირდატმა მოინდომა ფარსმანის მოკვლა, მაგრამ გაუგეს და განაძევეს საქართველოდგან.

მირდატმა ორ-ჯერ სცადა სპარსელების ჯარით შემოსევა საქართველოში, მაგრამ ქართველებმა ორივე-ჯერ განდევნეს და დაამარცხეს. პირ-იქით ფარსმანი დიდის ჯარით შეესია სპარსეთს, მაგრამ იქვე მოკვდა. ქართველები დაბრუნდნენ, ამათ გამოუდგნენ სპარსეთის ჯარები, რომლებმაც დაიპყრეს საქართველო და მეფედ დასვეს მირდატი. მაგრამ მალე ფარსმან მესამის შვილმა ადამმა შეაგროვა ჯარები და ლიახვზე, რუხში დაამარცხა მტრები და მირდატი მოჰკლა. ეს მოხდა 129 წ-ში. გამეფდა ადამი, ამით გათავდა ორ-გამგეობა საქართველოში.

VI

ადამიდგან მოკიდებული ასფაგურამდე.

(129 წლიდგან 265 წლამდე).

მეფენი ამ დროისა.—მთიულების შემოსევა და ამზასპის გაძლიერება.—ამზასპს აღუდგნენ.—რევი.—გოტფების შემოსევა სამეგრელოში,—სიკვდილი ასფაგურისა.

ადამმა იმეფა სამ წელიწადს (129—132). ამის სიკვდი-

ლის შემდეგ მისი შვილის ფარსმანის მცირე წლოვანების გამო 14 წელიწადს ჰმართავდა ქვეყანას ადამის დედა გადდანი. 146 წ. გამეფდა ფარსმან IV. ამის შემდეგ ამზასპი II 184 წლიდგან 188 წლამდე. ამის შემდეგ სომხეთის მეფის შვილი რევი. რევის შემდეგ ვაჩე 213 — 231 წლამდე. ამის შემდეგ ბაკური; მერე 246 წლიდგან მირდატი II. მირდატის შემდეგ 262 წ. ავიდა ტახტზედ ასფაგური.

ადამის და ფარსმან IV მეფობა იყო მშვიდობიანი; ამზასპის II მეფობის დროს შემოესივნენ დვალეთიდგან ოსები ქართლს, აქედგან გასწიეს მცხეთისკენ და შემოერტყნენ მას. ამზასპმა მაშინვე შეატყობინა ერისთავებს და სთხოვა მოშველება. თვითონ კი გაამაგრა ქალაქი მცხეთა ერთი წილი ჯარით და მეორეთი წინ დაუხვდა ოსებს საფურცლეზე. მოხვდა შეტაკება, საღამომდის შეაჩერა მან ოსების ჯარი. საღამოზე დაბრუნდა მცხეთაში და გამაგრდნენ შიგ. ამზასპს მალიან ნაკლებათ ჰყვანდა ჯარი და ყველა ელოდა მცხეთის აღებას, დატყვევებას. გათენდა. ის იყო ბრძოლას იწყობდნენ, უცებ მოადგა მცხეთას ერისთავების ჯარი. ყველამ ერთად დაუწყეს ბრძოლა. ორი დღის ბრძოლის განმავლობაში ოსები სრულიად დაამარცხეს და გასდევნეს.

ამ მტრების დამარცხებამ ისე გაამხნევა ამზასპი, რომ მაშინვე იგი დიდის ჯარით წავიდა ჩრდილოეთ-კავკაზეთში მტრების დასაცემად. დაიმორჩილა ოსეთი, განვლო აფხაზეთამდე და დაიმორჩილა ყველა მთიულები.

როცა დაბრუნდა საქართველოში, თავის ჯარის კაცებს მისცა ნება, როგორც სურდათ ისე მოქცეულიყვნენ. ამათ თითქმის გაატყავეს ხალხი, რომელიც მოთმინებიდგან გამოვიდა და სთხოვა ერისთავებს ამზასპის განდევნა. სამეგრელოს,

ომისის, კლარჯეთის, წუნდის ერისთავებმა პირობა შეჰკრეს და სთხოვეს სომხეთის მეფეს ვაგარშაკს, რომ მას ქართველ მეფედ დაესვა თავისი შვილი. ამზასპი მოჰკლეს და რევა გამეფდა.

რევი იყო კარგის ხასიათის კაცი, სულ-გრძელი და გრძნობიერი. ამან აღკრძალა ადამიანის შესაწირავად მოტანა. რევზე დიდი გავლენა ჰქონდა მის ცოლს სეფორას, ბერძნის ქალს, რომლის სახსოვრადაც ააშენა კერპი აფროდიტი. აგრეთვე რევი ლმობიერად ეპყრობოდა თითო-ოროლა ქრისტიანს, რომელნიც აქა-იქა მოიძებნებოდნენ. ამის მოადგილეებიც ისე სასტიკათ არ სდევნიდნენ ქრისტიანებს, როგორც აქამდის.

233 წელში სომხეთის სამეფო, სადაც აქამდის მეფობდნენ მეფენი არშაკიდების გვარიდამ, დაემორჩილა არდაშირს, სპარსეთის მეფეს.

258 წ. გოტფები ჩრდილოეთის მხრიდგან მოვიდნენ შავი ზღვის ნაპირას, გააკეთეს გემები და 15,000 კაცით გაემგზავრნენ აფხაზეთისკენ. გადმოასხეს ჯარი ბიჭვინტასთან. ბიჭვინტა იყო მაშინ მაგარი ქალაქი ციხით. ქალაქი აიღეს და გაანადგურეს. აქედგან შეესივნენ სამეგრელოს და ყველა მოსწყვეს, დაანგრიეს. მერე წავიდნენ ტრაპეზონში. არდაშირის მოადგილე, საფორმა ძალიან შეავიწროვა საქართველო. მირდატის მოადგილე ასფაგური მოთმინებიდგან გამოვიდა და წავიდა მთიულეთში ჯარების მოსაგროვებლად, მაგრამ 265 წელში იქვე მოკვდა.

VII

სასანიდების *) მეფობა საქართველოში.

დესპანთა გაგზავნა საფორთან, საქართველოს მეფედ ინიშნება მირიანი.—მირიანის გამეფება.—საფორის განკარგულებანი.—მირიანის საქმეები.—ოსების და ფრანკების მოძრაობა.

სპარსეთის სასსანიდების გამძლავრებას დიდი მოქმედება ჰქონდა ქართველებზე. საფორის გულის მოსაგებლად ქართველების ერისთავებმა მაშინვე გაუგზავნეს საფორს დესპანები და სთხოვეს შვილი მიეცა ქართველთა მეფედ. მით უმეტეს ეს

*) 226 წ. სპარსეთის მეფედ გახდა არდაშირი, შვილი სასსანისა. აქედგან იწყობა სასსანიდების გვარის მეფობა სპარსეთში. არდაშირმა დაიპყრო მთელი მცირე აზია. დაამარცხა სრულიად რომის ჯარი სომხების ჯართან შეერთებული. მთელი სომხეთი დაემორჩილა სპარსეთს. სომხეთის მეფის შვილი მცირე წლოვანი ტირიდატი გააქციეს რომში და დამალეს.

260 წ. თვით რომის იმპერატორმა მოიყვანა ჯარი სპარსეთზე, სადაც მაშინ მეფობდა შვილი არდაშირისა, საფორი. მაგრამ საფორმა დაამარცხა, თვით ვალერიანი დაატყვევეს და შებორკილი გალიაში დაჰქონდათ ხალხის საჩვენებლათ. ვალერიანის მოადგილედ საფორმა დანიშნა უბრალო კაცი ანტიოქელი, ვიღაც კირიადა, რომელიც მაშინვე შეშინებულმა რომაელების ჯარებმა მეფეთ იცნეს. რომს შიშის ზარი დაეცა. ვალერიანი შეწუხებული მოკვდა. მერე მოსწვა ანტიოქია, ტარსი, კესარია. ამ ნაირად შეაძრწუნა და შეანძრია საფორმა მთელი მაშინდელი აზია და ევროპა.

ავტ.

უნდოდათ, რომ ასფაგურის სიკვდილის შემდეგ არავინ დარჩა არშაკიდების გვარიდგან, რომ მეფობა დაეწყო.

დესპანებმა რომ მოახსენეს საფორს ქართველთა ხალხის სურვილი, მაშინ მან ჰკითხა მათ: „სად არის ქალაქი მცხეთა და რამოდენა; შორს არიან იქიდგან ქაზარეველნი და ოსე-ბი? რომელი გვარიდგანაა საქართველოს მეფის ასული? სა-ფორმა რა მიიღო პასუხი კითხვებზე, მაშინვე გამოემგზავრა საქართველოში, სადაც დიდის პატივით მიიღეს იგი. საფორი ყველაფრით კმაყოფილი დარჩა ქართველებისა და დაუნიშნა მათ მეფედ თავისი შვილი, შვიდი წლის, მირიანი, რომელსაც მისცა სომხეთი და მთიული ხალხი; ამის შემდეგ საფორმა მოახდინა განკარგულება, რომ დაენიშნათ გამდელი მირიანი-სთვის და დროებით მმართველი საქართველოს მირიანის მაგი-ერ და წავიდა სპარსეთში.

მირიანმა დიდი სიყვარული გამოიჩინა ქართულ ენის, რჯულის, ჩვეულებების შესწავლაში. ამიტომ ხალხმაც შეიყვარა ისა. პირველი დრო მისი მეფობისა იყო ძალიან შფოთიანი, მთიულები ხან დერბენტიდგან შემოესეოდნენ ხოლმე საქართ-ველოს, ხან დარიალის ყელიდგან. მაგრამ მირიანი ყველგან ესწრობოდა და იგერიებდა მტრებს. ომიანობის დროსაც ის მოუსვენრად იღვწოდა საქართველოს ქალაქების, ციხეების, სა-ლოცავების ასაშენებლად და გასაახლებლად; სხვათა შორის მან გაამშვენიერა ფარნაოზის საფლავი.

ამავე მეფის დროს მოხდა შემოსევა დასავლეთ საქართ-ველოში ოსებისა 276 წ. ესენი შეესივნენ აფხაზეთიდგან სა-მეგრელოს, აქედგან წავიდნენ კლარჯეთში, გაოხრეს აქაურები და მერე წავიდნენ პონტში. რომის იმპერატორმა ტაციტმა

გამოდევნა ესენი და თვით კავკასიონის მთების ძირში მო-ჰკვდა.

ამავე წელიწადს შემოესივნენ ფრანკები ჯერ კლარჯეთს, მერე სამეგრელოს. გააოხრეს უკვე გაოხრებული ქვეყანა და მერე ევროპაში წავიდნენ ზღვით.

მაშინ როდესაც საქართველო იყო თავისუფალი ქვეყანა, იმ დროს სომხეთი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში სპარსე-თის სამფლობელოს შეადგენდა და დიდს ტანჯვაში იყო. 287 წ. რომის მეფემ ტირიდატი (არშაკიდი) გამოაცხადა მე-ფედ სომხეთისა და გამოამგზავრა აზიაში. ტირიდატს მიეგება დიდის სიხარულით მთელი სომხეთის ხალხი. ამან განდევნა სპარსელები და გამეფდა, მაგრამ სპარსეთის მეფემ ბარამმა შეაგროვა ყველა თავასი ჯარები და დაამარცხეს ტირიდატი. ეს კიდე გაიქცა რომში. რომის მეფემ დიოკლიტიანმა სრუ-ლიად დაამარცხა სპარსეთის ჯარი: ამის შემდეგი ის იყო, რომ აღადგინა სომხეთის სამეფო, მეფედ გახდა ტირიდატი და უფლებდა საქართველოს მეფეების დანიშვნასა მიეცა რო-მის იმპერატორებს.

ამავე დროს იყო დამარცხებული მირიანი დიოკლეტიანე-საგან; მირიანის შვილი ბაქარი მძევლად წაიყვანა რომში, მი-რიანი კი დაუნათესავა ტირიდატს: რევს, მეორე შვილს მირი-ანისას შერთო ტირიდატის ქალი.

მირიანმა კახეთში მმართველად დასვა რევი, და განჯის მაზრაში კი სპარსეთის მმართველის ნათესავი—ფეროზი. ამ გვა-რად ორივე მეფეებს არ აწყენინა: არც რომის იმპერატორს, არც სპარსეთის მეფეს.

VIII

ქრისტიანობის შემოღება საქართველოში.

I

კერპთ თაყვანის-მცემლობა.—ცრუ-მორწმუნეობა.—ხმები ქრისტეზე.—ზოგიერთ წრეების სურვილი ქრისტიანობის მიღებისათვის.—გაქრისტიანებული წრეები.—ქრისტიანობა რომის იმპერიაში იცნეს უმთავრეს სახელმწიფო რჯულად.

საქართველოში მე-IV საუკუნის დასაწყისამდე იყო წარმართობა, ურწმუნოება. ქართველთა სჯული შესდგებოდა ეგვიპტელების, ბერძნების, სპარსელების რჯულებიდგან; ესენი ისე იყვნენ შერეულნი, რომ ერთი-ერთმანერთი დაემახინჯებინათ. და კაცმა არ იცოდა თუ ქართველები რომელი სარწმუნოებისა იყვნენ. ხალხში გავრცელდა ცრუ-მორწმუნეობა. ყოველი დიდი ხე, ქვა, კლდე და ამ გვარები ქართველების ღმერთები იყვნენ. ეს ცრუ-მორწმუნეობა ისე ღრმათ ჰქონდათ მკალ-რბილში გამჯდარი, რომ ხალხში აქამდის არის დარჩომილი ცრუ მორწმუნოების კვალი.

ამ ურჯულოების დროს, ერთმა ურიამ, ელიოსმა მოიტანა წილად ხდომილი კვართი ქრისტესი მცხეთაში და მოუთხრო ხალხს ამბავი დიდს მოციქულზე — მესსიაზე. ამ ხმებმა მეფე ფარსმანამდე მიაწია. ფარსმანს უნდოდა კვართი ხელში ჩაეგდო, მაგრამ ელიოსმა დამალა. ამის გარდა საქართველოს ურიებს მოსდიოდათ ურიასტანიდგან წერილები, რომლებშიაც ატ-

უობინებდნენ აქაურებს ამბებს ქრისტეზე. ელიოსმა მიიღო წერილი მღვდლის ანასაგან. ანა სწერდა, რომ ღვთის მოვლენილი ყმაწვილი აღიზარდა, ჯასაკში მოვიდა, ესლა ამბობს, ღვთის შვილი ვარო. ჩვენი ხალხი ემზადება მის მოკვლას, რომ აღასრულოს მცნება მოსესი. ელიოსი და ამხანაგი მისი ლონგინოზ კარენიელი წავიდნენ იერუსალიმში, სადაც ნახეს ჯვარ-ცმული ქრისტე და გაიგეს უკანასკნელი მისი სიტყვები: „მშვიდობით, სამეუფო ქუდიანთაო, შენ მოჰკალ შენი მაცხოვარი და განმათავისუფლებელი“!

დიდი გავლენა ქართველებზე ჰქონდა აგრეთვე ანდრია და სიმონ მოციქულების მოსვლას. აგრეთვე ეპისკოპოსებს: კლიმენტის და პალმს (ეს იყო მეგრელი), რომელნიც რომიდგან განდევნილნი იყვნენ მცირე აზიაში. ასე რომ რამდენსათაც ქრისტიანობა ვრცელდებოდა და ედებოდა ხალხს, იმდენად ურწმუნოება გადიოდა და ფასს ჰკარგავდა. მირიანის მეფის მეფობის დროს კი თვით სასახლეშიაც მოიდგა ფეხი.

ქრისტეს ამაღლების შემდეგ მისი მოციქულები, ქრისტეს დარიგებისამებრ, მოედვნენ მთელ ქვეყანას, რომ გაევრცელებინათ სწავლა და რჯული თავის მასწავლებლისა. ყველაზე მეტი იღვაწა ქრისტიანობისათვის მოციქულმა პავლემ, რომელმაც მოიარა მთელი მცირე აზია, მაკედონია, საბერძნეთი და იტალია და, თუმცა სასტიკათ სჯიდნენ ქრისტიანობის მოღვაწეს, მაგრამ მან მაინც ყველგან დაარსა ქრისტიანული საზოგადოებანი (წრენი). ეს წრეები ერთდებოდნენ და ერთმანეთს შველოდნენ ყოველს უბედურებაში და დევნაში. მოციქულების შემდეგ ქადაგება დაიწყეს მრავალმა სხვა განათლებული პირებმაც, რომელთაც აგრეთვე სასტიკათ სდევნიდნენ. ამ გვარი დევნა იყო იმ დრომდის, მინამ არ გამეფდა კონსტანტინე დიდი.

შვილი კონსტანცია ქლორისა. ამის გამეფებამდე თუმცა სასტიკათ სჯიდნენ ქრისტიანებს, მაგრამ მაინც ქრისტიანობა მალიან გავრცელებულიყო და ქრისტიანები გამრავლებულიყვნენ.

კონსტანტინე პირველი იყო მმართველი მხოლოდ გალლიისა. 312 წ. შეაგროვა ჯარები (გალლები) და გამოაცხადა, რომ ის მიდის რომის დასაპყრობლად და ქრისტიანობის დასაფარავად დევნისაგან. მის ბაირაღზე გამოჭრილი იყო ჯვარი. ეს ჯვარი წინ მიუძღოდა ჯარს. ამ დროს რომში მეფედ იყო მაქსენცი, რომელიც სდევნიდა ქრისტიანებს. ამის ჯარში ბევრი ქრისტიანი ერია. გაიგეს თუ არა კონსტანტინეს დაპირება, ქრისტიანი ჯარები და ხალხები გადუდგნენ მაქსენცის და მიემხრნენ კონსტანტინეს. დამარცხდა მაქსენცი და გამეფდა კონსტანტინე, ამასთანავე დაემხო წარმართობა და გაიმარჯვა ქრისტიანობამ. ქრისტიანობა მიეცა დიდ სიხარულს. თვით კონსტანტინე დიდი, მისი ცოლი ავგუსტა, დედა ელენე, სიდედრი—ევთროპია, მთელი მისი სასახლე და ჯარი თანაგრძნობას უცხადებდნენ ქრისტიანებს და მონაწილეობას იღებდნენ მათ სიხარულში. ამის შემდეგ აშენდნენ მშვენიერი ეკკლესიები დაუბრკოლებლად, მღვდელ-მსახურნი გამრავლდნენ და ქრისტეს რჯული გახდა მთავარ რჯულად მთელს რომის იმპერიაში. ამ მდგომარეობაში იყო ქრისტიანობის საქმე საქართველოს გაქრისტიანებამდე.

III

ქრისტიანობის მიღება ქართველთაგან.

წმ. ნინო.—მისი დევნა.—მოსვლა ნინოსი საქართველოში.—ორმუზდის და ზადენის დღესასწაული დღე.—ქადაგება ნინოსი.—მისგან მირიანის ნახვა.—მირიანის განათლვა.—მეფის განკარგულება.—განათლვა ქართველებისა.—ნინოს ქადაგება სხვა ადგილებში.—საქართველოს ეკკლესია ემორჩილება ანტიოქიის საპატრიარქოს.—გავლენა ქრისტიანობისა ქართველებზე.—გავლენა საერო საქმეებზე სამღვდელო პირებისა.

ნინო იყო კოლასტრიდგან, კაპპადოკიის ქალაქიდგან, შვილი ღვთის მოშიშ და კეთილ-მორწმუნე მშობლებისა. პატარაობისასვე დაობლდა. ბიძა მისმა მიიყვანა იერუსალიმში და მიაბარა აღსაზრდელად სარრას, ბეთლემელ ქალს, რომელიც ეკკლესიაში მსახურებდა. ნინოს კარგად შესწავლილი ჰქონდა ქრისტეს სწავლა, როცა იერუსალიმში მოვიდა ერთი დედაკაცი და ხმა დააგდო, რომ მეფის კონსტანცი ქლორის ცოლს, ელლენეს ჰსურს მიიღოს ქრისტიანობაო. ნინო, პატრიარქის ნება-დართვით გაემგზავრა იმ დედა-კაცთან ერთად რომში, მოვიდა აქ და მონასტერში შავიდა. ამ მონასტერში სცხოვრობდნენ და სწავლობდნენ ქრისტეს სწავლას 50 ქალი, ამათ რიცხვში მშვენიერი რიფსიმეც.

დიოკლეტიანმა რომ გაიგო მშვენიერება რიფსიმესი, მოინდომა მის ცოლათ შერთვა. ქალებს თავს ზარი დაეცათ და ყველანი გაიქცნენ. ნინომ აიყვანა რიფსიმე და გაიანი და გამოიქცა სომხეთში. სომხეთის მეფემ ტირიდატმა იპოვა რიფ-

სიმე და გაიანე და დახოცა, რადგან მათ არ მოინდომეს დიოკლეტიანის ცოლობა.

ნინო პირველათ იმალებოდა ჩრდილოეთ სომხეთში; მერე მეორე წელიწადს, ივლისის თვეში, ის მოვიდა საქართველოში. ნინო ჯერ მოვიდა ჯავახეთში. აქ გამოიკითხა მცხეთა. —მეთევზეებმა მას მისცეს საჭმელი—პური. ჯავახეთის ახალქალაქიდგან მოვიდა ქალაქ ურბნისში. ურბნისიდგან, რამდენიმე დღის შემდეგ, დიდ-ძალ ხალხთან ერთად მოვიდა არმაზში, სადაც მოაწყდებოდა ხალხი ყველა კუთხიდგან ორმუზდის და ზადენის დღეობაზე.

ხალხის ცრუ-მორწმუნეობამ აღელვა ნინო. იგი დიდის სიმწუხარით უყურებდა იმას, რაც ხდებოდა მის თვალ-წინ.— სთხოვა ნინომ ღმერთს, რომ მისთვის მიეცა ძალა ამ წარმართ ხალხის ჭეშმარიტ გზაზე დასაყენებლად. შუა დღისას ასტყდა დიდი ქარიშხალი სეტყვით და მთელი მლოცავი ხალხი განაბნია. ამის შემდეგ ნინო დასახლდა მცხეთაში. დაიწყო ქადაგება და ხალხის სწავლა და ავად-მყოფების კურნება სხვა-და-სხვა წამლებით და ჯვრით. პირველი მოწაფე მისი იყო აბიათარი და მისი ცოლ-შვილი, აგრეთვე ზოგიერთი მეფის კარის კაცები და თვით მირიანის მეუღლე, რომელიც მოარჩინა ნინომ დიდი-ხნის სნეულებისაგან. მირიანი გაკვირვებული იყო, რომ ცოლი მოურჩა. მოიწვია ნინო და დიდ-ხანს ემუსაიფა ქრისტეს რჯულზე.

ბოლოს მირიანმა გამოიწერა საბერძნეთიდგან მღვდლები და მთელის თავის ხალხით მოინათლა. იქ, სადაც იყო ორმუზდის კერპი, დასდგეს ხის ჯვარი და ხალხი მას თაყვანსა სცემდა. იქ, სადაც იყო მეფის ბაღი (მცხეთაში), დაიწყეს შენება პირველის ეკკლესიისა. საბერძნეთში, სადაც მეფობდა კოს-

ტანტინე დიდი, დიდის სიხარულით მიიღეს მირიანმა და ქართველების განათლების ამბავი და მაშინვე მძევლად მყოფი ბაქარი, შვილი მირიანისა, გაანთავისუფლეს.

ნინო, გახარებული, საქმის ამგვარათ წარმატებისა-გამო, წავიდა სხვა საქართველოს ადგილებში და ყველგან ასწავლიდა და უქადაგებდა ხალხს; მალე მოაქცია ყველანი ქრისტიანობაზე. მის სწავლას გავლენა ჰქონდა მთელ ხალხშიაც.

შვიდი წლის შემდეგ (324 წ.) საქართველოს ეკლესია მიეწერა ანტიოქიის საპატრიარქოს.

ამ ნაირად მოხდა ქრისტიანობის მიღება ქართველებისა. ქრისტიანობამ მჭიდროდ შეაერთა ქართველები, ჩამოაგდო მათ-ში სიყვარული.

IX

ქრისტიანობის მიღებიდგან ვიდრე ვახტანგ გორგას-ლანამდე.

I

გამგზავრება მირიანისა იერუსალიმში.—გამეფება ბაქარისა.—შვილები.—ომი სპარსეთთან და სომხეთთან.—მეფობა მირდატ III.— მეფობა ვარაზ-ბაკურისა, თრდატისა, ფარსმან V და მირდატ IV.

ქრისტიანობის მიღების შემდეგ მირიანი გაემგზავრა იე-რუსალიმში ღვთის საფლავის თაყვანის საცემლად. მივიდა იე-რუსალიმში და იმპერატორის ნება-ყოფილობით ააშენა თავის ხარჯზე ტაძარი მაცხოვრის ჯვარისა. იქიდგან რამდენი დაბ-

რუხდა, კახეთი შემოუერთა თავის სამეფოს, რადგან მისი მმართველი რევი გარდაცვლილიყო. თვითონაც გარდასცა მეფობა ბაქარს და მალე მოკვდა 342 წელში.

ბაქარმა მამაზე ნაკლებად სიკეთე არ დაუთესა საქართველოში. მოიწვია საბერძნეთიდგან ნასწავლი კაცები; ეკლესიებთან ერთად ააშენებინა შკოლები. ეს ნასწავლი კაცები შკოლებში ასწავლიდნენ ყმაწვილებს საგნებს ქართულს ენაზე; აგრეთვე ვალდებული ჰყავდა ესწავლებინათ ბერძნული და ასსირული ენებიც. ყველგან ბაქარის ბრძანებით ააშენეს მრავალი ტაძრები, რომლებშიაც ბაქარმა დააყენა უკეთესნი მქადაგნი სარწმუნოებისა. მოქადაგეთა წყალობით მალე მიიღეს ქრისტეს რჯული ავხაზებმა, ჩერქეზებმა და კავკასიის სხვა ხალხებმა.

ბაქარის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა შვილი მისი მირდატ III 364 წ. ამის მეფობა იყო მშვიდი და მეგობრული ვაჭრობით შეზავებული რომის იმპერიასთან, რომელიც ემზადებოდა სპარსეთთან საომრად. ამის შვილის ვარაზბაკურის მეფობის დროს სპარსებმა დაიმორჩილეს ბევრი ადგილები და სთხოვეს სომხებს და ქართველებს, რომ ყოველწლიურად ხარკი ეძლიათ. ვარაზბაკური შიშისაგან კახეთის ხევში დაიმალა, თუმცა მას სთხოვდნენ მისი ერისთავები და სომხები სპარსეთან შებმას. სპარსეთის ჯარი ამასობაში შემოვიდა საქართველოში; ამათ თბილისში სოლოლაკის გორაზე ააშენეს ციხე სახელად „შურის ციხე" რომელშიაც დააყენეს თავის ჯარები. ხალხი შეავიწროვეს და ხარკი დაადვეს. სპარსელები იმ დრომდის იყვნენ საქართველოში, მინამ მეფე ქართველთა არ დაჰპირდა ხარკის მიცემას და არ დაუთმო მათ აღმოსავლეთი ნაწილი კახეთისა, აგრეთვე განჯის მაზრა (არანი) და მძევლად არ მისცა [illegible] შვილები.

რომის იმპერატორს არ მოეწონა ყოფა-ქცევა ვარზბაკურისა. დაიპყრო კლარჯეთი არსიანამდის და მმართველად დასვა თავადი სავრომათი. სპარსეთის მეფეს ეწყინა ეს. დიდ-ძალი ჯარით დაეცა რომაელების ჯარს, დასოცა ისინი და განდევნა სავრომათი. 393 წ. მოკვდა ვარზბაკური, რომელსაც დარჩა სამი მცირე-წლოვანი შვილი. გამეფდა მისი სიძე რევის შვილი, ტრდატი. ამის მეფობაში არა მომხდარა-რა შესანიშნავი.

405 წ. ტრდატის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა შვილი ვარზბაკურისა ფარსმან V. ამან საქართველო გაანთავისუფლა სპარსეთის გავლენის ქვეშედგან და ხარკი აღარ აძლია. მაგრამ სამი წლის შემდეგ მოკვდა და 408 წ. გამეფდა ძმა მისი მირდატი მე-IV. ეს იყო ამაყი და თავ-მოყვარე კაცი. არა სცდილობდა, რომ საქართველო დაეცვა სპარსებისაგან, რომელთაც უარი უთხრა ხარკის მიცემაზე. სპარსეთის მეფე განრისხებული 410 წ. წამოვიდა და ერთ შეტაკებაში დაამარცხა მირდატი და ტყვეთ ჰყო, მოიარა მთელი საქართველო, დაანგრია ეკკლესიები, გააოხრა ყველაფერი. მეფის სახლობა და სამღვდელოება გაიქცნენ კასეთის ხევში. მირდათი გაგზავნეს ბაღდადში და იქ მოკვდა. საქართველო საშინელ მდგომარეობაში ჩავარდა.

II

უთაობა.—არჩილი.—მირდატი V.—უკანასკნელი დრო გორგასლანამდე.

სპარსების შემოსევის შემდეგ საქართველოს არა ჰყოლია

მეფე და მმართველი სამი წლის განმავალობამდე. 413 წელს როცა სპარსელებს სხვა ხალხებთან ომი აუტყდათ, ქართველებმა გაამეფეს არჩილი, შვილი მირდატ IV-სა. ამან მეგობრული განწყობილება დასდო საბერძნეთის იმპერიასთან და ეკკლესიების შენება და გასუფთავება დაიწყო. ეკკლესიები სავსე იყვნენ მოგვებით, რომელნიც სპარსელების შემოსვლის დროს დაემკვიდრნენ შიგ. ამათ უჩივლეს არჩილს. არანის და ადირბეჟანის მმართველები დაეცნენ ქართველებს. მაგრამ არჩილმა დაამარცხა და წაართვა დიდ-ძალი ალაგი.

434 წ. არჩილი მოკვდა და გამეფდა მისი შვილი მირდატი V, რომელმაც შეირთო ქალი ბარზაბოდისა, სპარსეთის მეფისა, და ამ ნაირათ ჩამოაგო მეგობრობა ორ სახელმწიფოს შუა. მაგრამ მალე მოკვდა ბარზაბოდი და ავიდა სპარსეთის ტახტზედ იეზდიგერდ II, რომელიც დაეცა ბერძნების ჯარს ნიზიბისში და განდევნა იქიდგან; მერე ადირბეჟანის მმართველს უბრძანა დაეპყრო სომხეთი და საქართველო და დაეყენებინა იქ მრავალი მოგვები და ამასთანავე წერილით მიიწვევდა ქართველთა და სომეხთა ჯარებს ხორასანში, გუნნების წინაამდეგ საბრძოლველად. ამასობაში მოკვდა 446 წ. მირდატი V, რომელსაც დარჩა 7 წლის ვაჟი ვახტანგი.

თუმცა სპარსელები დიდად აბრკოლებდნენ ქრისტიანობის გავრცელებას საქართველოში, თუმცა ეკკლესიებს, შკოლებს ანგრევდნენ და მოგვებს უყენებდნენ ქართველებს, მაგრამ მაინც ქრისტიანობამ მოიდგა მკვიდრი ფესვები საქართველოში ამ ერთ საუკუნის განმავალობაში.

ამავე დროს შემოიღეს საქართველოში ახალი ასოები—

ხუცური, *) რომელიც მოიგონა მესროპმა ჯაყელის შემწეობით. ამ ასოებზე სწერდნენ და სთარგმნიდნენ სამღვთო წიგნებს.

მოსე ჯანაშვილი

(გაგრძელება იქნება).

---

*) ზოგიერთი მსწავლულების აზრით, ხუცური უფრო ადრე უნდა ყოფილიყო მოგონილი, მინემ მხედრული. მართლაც, პირველათ გაუნათლებელი ხალხები სწერდენ უფრო ადვილ და მარტივ ასოებით; სწორი და გეზი ხაზებით ადგენდნენ მთელს ასოს და თითქმის ყოველთვის ასოები კუთხიანები გამოდიოდნენ, მაგ. როგორც ჩვენი ხუცური; ამისთანა ალფაბიტი უფრო გაუნათლებული და ველური ხალხების კუთვნილება არის და ჩვენი ხალხი რომ მესროპის დროს უფრო განათლებული იყო, მინემ ფარნაოზის დროს, ეჭვი არ არის, მაშასადამე ხუცური უნდა იყოს დედანი მხედრულისა და უკანასკნელი მისგან გადმოკეთებული.

ავტ.

„ივერიის" კორრესპონდენცია სურამ-ხაშურიდგან.

სწორეთ რომ საკვირველი დრო შეგვექნა. აქამდის რომ რამე ხმა გავარდებოდა ხოლმე შესახებ რომლისამე ცუდი მოვლინებისა, ჩვენი ხალხი მაშინვე ხატს და ჯვარს მიმართავდა ხოლმე მხურვალის ლოცვით და სთხოვდა განსაცდელისაგან დახსნას. ახლა კი სულ სხვა ნაირ გავლენას ახდენენ ამ გვარი ხმები ჩვენ ხალხზედ. ალბათ განათლების ნიშანი უნდა იყოს ეს ცვლილება. მაგრამ, როგორც მოგეხსენებათ, განათლებაც არის და განათლებაცა. ამ გვარი ცვლილებაც, უეჭველია, ისეთი განათლების ნიშანი უნდა გახლდესთ, როგორ განათლებასაც ეშმაკსაც კი აწერენ. მოგვიტევეთ პატარა ხანს ამ გვარი შეურაცხყოფა ჩვენის ხალხისა და, ვფიქრობთ, ბოლოს კი დაგვეთანხმებით, თუ სრულიად არა, ცოტაოდენათ მაინც.

ჩვენ სურამ-ხაშურშიაც მოაწია, რასაკვირველია, «დროების“ წყალობით ხმამ, რომ მომავალ გიორგობის თვეში მეორეთ მოსვლა უნდა იქნესო. თქვენი მტერია, გააცვიფრა ამ ხმამ ჩვენი სურამელ-ხაშურელები. როგორ-თუ მეორეთ მოსვლაო და ისიც გიორგობისთვეშიო?! ეს რასა ჰგავსო, განა ახალი ღვინო აღარ უნდა დავლიოთო?! არა, თუ ახალს არ დავლევთ საკმაოთ, ძველი ხომ ჩვენ ხელშიაო, გადასწყვიტეს და მიჰყვეს ხელი ხმას, რაც, რასაკვირველია, უფრო ნამდვილი სა-

შეძლებაა ყოველი განსაცდელისაგან თავის ხსნისა. აბა, თუ ღმერთი გწამსთ, რას ეგვანება, რომ მეცხრამეტე საუკუნის უგანასწნელ მეოთხედში სხვა რამე საშუალება იხმაროს კაცმა, თუ არა ნივთიერი?! არ ვიცით, სხვაგან მისვდნენ ამას, თუ არა, და სურამელ-საშურელები და ღვინის მზიდავნი იმერლები კი კარგად მისვდნენ: პირველებმა დაიწყეს ამ ნექტარის აუარებლად სმარება და უგანასწნელებმა კიდევ განუწყვეტელად მისი ზიდვა. — ჰო, ამ პირველებისაგან კი შესაძლოა, მეტყვიან ზოგიერთნი, მინაწერი მათდამი მოქმედება, რადგანაც ქართველ ხალხს საზოგადოთ ღვინო უყვარს, სურამელ-საშურელებს ხომ უნდა უყვარდესთ და უყვარდესთო, როგორც ზემო იმერეთის ღვინის გასასაღებელი ადგილების მცხოვრებლებს, მაგრამ იმერული ღვინის გამოულეველობა კი შეუძლებელიაო. სცდებით, ბატონებო, იმერელ ხალხს რათ აწყენინებთ, განა მაგრე ცუდად უყურებთ იმერლებს, რომ მათ ეშმაკურ ხერხიანობას უარ-ჰყოფთ?! ეს ხომ მომაკვდინებელი ცოდვაა! იმისათვის, რომ ღვინო არ გამოელიოსთ იმერლებს, აი რა გამოუგონიათ იმათ. ჯერ ერთი, რომ ყურძენს დაწურვის წინათვე საწნახელში რამდენსამე კოკა წყალს გადაავლებენ ხოლმე. ეს წყალი, რასაკვირველია, ყურძნის გასარეცხათ კი არ ესხმის, არ მოსტყუვდეთ, არამედ იმისათვის, რომ ბევრი ღვინო გამოვიდეს. მაგრამ ამით საქმე არ თავდება ხოლმე. ჭაჭას ხელ-მეორეთ დაასხამენ ხოლმე იმდენ წყალს, რამდენიც ღვინო გამოიწურა მისგან. ერთ დღე და ღამეს, ანუ მეტს, ისე დააყოვნებენ. შემდეგ გამოქაჩავენ და მიუშვებენ ჭურში (ქვევრში). ამ ნაირათ, ერთ ყურძნის მარცვალს ორ შვილ-ნასხვარს აშობინებენ. რაღა თქმა უნდა, რომ ბევრი ღვინო ექმნებათ იმერლებს. ამისთვისაც არის, რომ ისე მაგარი და კაი სასმელი გასლავსთ. გა-

მოგონება არ არის, მაშ რა ეშმაკია ეს?! გამოგონებაა და მე-
რე როგორი გამოგონება! ამისთანა ჯერ არავის მსწავლულ-
თაგანს არ გამოუგონია, გარწმუნებთ! მაგრამ აქაც ხომ არ
გაჩერდა იმერლების მოსაზრება, გასწია კიდევ წინ და უფრო
საინტერესო რამეებამდის მიაღწია, რადგანაც ნამეტანი მოთ-
ხოვნილება შეიქნა ღვინოზედ. სურამულა და ჩუმათელეთურა
წინ ხვდებიან ხოლმე იმერლებს, როდესაც ისინი ღვინით
დასაპალნებული ცხენებით მოემგზავრებიან სურამისაკენ. იფიქ-
რეს, იფიქრეს და მოიფიქრეს—ნაკლები ტიკები ამ წყლებით
გაავსონ ხოლმე, რადგანაც იმერულ ღვინოს თითონ იმერლე-
ბივით ერთი კარგი თვისება სჭირს: როგორც იმერელი „პრა-
წით“ შეფუცხუნდება ხოლმე, ისე იმერული ღვინო—ცივი წყლით.
„ქურდს რა უნდოდაო და ბნელი ღამეო“, იმერლებმა მიაგნეს
ღვინის გამოულევლობის საშუალებას. პატივი მათ ფაფანაკს!
ამ საშუალებას როდი აცხადებენ იმერლები, რა არის და ქართ-
ველებმაც არ ისწავლონო; მაგრამ ჩვენ კი მიუხვდით. ერთ-
ხელ-ორჯერ ვნახეთ, რასაკვირველია, იმათ შეუნიშნავათ, რომ
ჩუმათელეთის წყალზედ, ჩეროში ჩამომსხდარნი, ხელადებით ცივ
წყალს ასხავდნენ ტიკებში. სურამში როდესაც ჩამოიტანეს
ხოლმე კიდევ დავაკვირდით, რომ ის ღვინო, რომელსაც ცო-
ტაოდენი ფერს ეტყობა, უფრო ცივია ხოლმე. მიუხვდით იმ
ეშმაკებს, იმათა, მაგრამ გამოტეხით კი ვერ გამოვტეხეთ, სა-
ნამდის ერთმა შემთხვევამ არ გასცათ, საუბედუროთ და სამ-
წუხაროთ მათდა. ეს შემთხვევა აი რაში მდგომარეობდა. ვი-
ყიდეთ ერთი საპალნე ღვინო და ჩავაცლევინეთ ქვევრში.
ქვევრი რომ გაივსო, ჩვენდა გასაოცრად, ვნახეთ, რომ
პატარა კალმახი ტიკტიკებდა შიგ. მართალია, ღვი-
ნის პატრონი უარს ამბობდა და აბრალებდა საწყალ დოქის

პატრონს სომეხს, მაგრამ ძნელი დასაჯერებელია, რომ სურამელმა სომეხმა ახალი თევზი და ისიც კალმახი ტყუილათ გადააგდოს და მამა-სისხლათ არ გაყიდოს ქართველებზედ. ამ გვარათ იმერლები ღვინით რწყავენ სურამ-ხაშურს და იყრიან ჯიბეებში კაჭკაჭა მანეთებს; სურამ-ხაშურელებს კი პირი გაუღიათ და ყლაპავენ ამ ზაფხულის სიცხეებში ცივ ჩუმათელუთურას და სხვა ამ გვარ მთის წყლებს. ადგილობრივი პრისტავი და მამასახლისები, რასაკვირველია, არაფერ შუაში არიან, რომ გაერიონ ამ საქმეში და წყლის მაგიერათ ღვინოასვან სურამელებს და ხაშურელებს. მაშინ ხომ დაითრობოდნენ ხშირათ ეს უკანასკნელები და რამე ცუდ საქმეებს ჩაიდენდნენ! განა ჭკვიანათ და წინ დახედულათ არ იქცევა სურამ-ხაშურის მმართველობა ამ საქმეში?!...

მეორეთ მოსვლის ხმამ პირველათ ყოვლისა ეს მოუტანა სურამელ-ხაშურელებს. თითქმის ყველას, განსაკუთრებით ქართველების პირზედ, ისახება: რაცა ვჭამე ის შემრჩაო, რაც არა — ოხრათ დამრჩაო“.

მეორე შედეგი ამ ხმისა უფრო მწარე გასლავსთ და უფრო საყურადღებო ვისგანაც ჯერ-არს. მართალია, რაც რკინის გზა გაიხსნა ჩვენში და გვეწვივნენ დაუპატიჟებელი სტუმრები, მას აქეთ ხშირი შეიქნა ჩვენში თუ ქურდობა, თუ ცარცვა, თუ კაცის კვლა, მაგრამ ახლა უფრო გახშირდა და არავითარ საშუალობებს არა ზოგავენ სხვის საკუთრების დამპატრონებლები, სულ ერთია—მაინც უნდა გარდავიცვალოთ გიორგობის თვეშიო. ვისაც კი ფულს შეამჩნევენ — არ შეამსუბუქონ იმისაგან არ შეიძლება. ადგილობრივი პრისტავი თავის თანამდებობას ასრულებს, რაღა თქმა უნდა, ადგენს ჩვეულებისამებრ პროტოკოლებს, მაგრამ რომ არა გაეწყო-რა ამ უღმერ-

თოებს, რა ქნას თუ ღმერთი გრწამსთ?! ხომ ვერ მოითხოვთ იმისაგან, რომ წინათვე გაიგოს ხოლმე, თუ ვინ ვის უპირებს გაქურდვას ანუ გაცარცვას და დაუშალოს. ამისთანა საქმეებს რომ მიჰყვეს—სად წავა! რომელი ერთს გასწვდეს, ერთი მიბრძანეთ! განა იმისთვის ის კი საკმაო არ არის, რომ პროტოკოლების შედგენას აყვიდეს და ზოგიერთა ავაზაკის ძებნას?! განა ის მარტო იმისათვის კი მადლობის ღირსი არ არის, რომ მსწრაფელათ სწყვეტავს საქმეებს მოდავეთ შუა, რა არის არავის მათგანი მუშაობას არ აცდენს, როგორც, მაგალითებრ, გარდასწყვიტა კ—ის გ—თან დავა სეირნობის დროს და მოიყვანა დაუყოვნებლივ აღსრულებაში თავისი გარდაწყვეტილება?! უფრო ნამეტანი სიფიცხე და თავ-გამოდება რომ გამოიჩინოს, მაშინ ხომ სურამელი კლიაუზნიკები არ აზოგინებენ და გამოათხოვებენ თავის ადგილს და იქნება თანამდებობასაც?! ხუმრობა ხომ არ არის?! თუ რამდენიმე წელიწადი გაუძლო სურამელებს—ამის მიზეზი მხოლოდ ის არის, რომ დინჯათ მიჰყავს თავისი საქმე. ეს ღირსებაც საკმაოა, ღმერთსა ვფიცავ, ჩვენ დაწყევლილ დროში, როდესაც თვითოეული ჰფიქრობს მხოლოდ თავის თავზედ...... რაც შეეხება სურამის მამასახლისს, — ამისთანა მამასახლისი ხომ აღარ ჰყოლია საქართველოს შემდეგ თვით ქართლოსისა. იმ გვარად შესანიშნავი შეიქნა მთავრობის წინაშე, რომ ათამდი სამამასახლისო თავიანთ მამასახლისებითურთ ჩააბარეს მას. განა შესაძლოა ამისთანა კაცისაგან, რომ კარგა არ იქცეოდეს?!... მამასახლისები და სამამასახლისოები რას ჰქვიან, სურამის პრისტავის თანამდებობასაც ის ასრულებს ხოლმე და, იცით, საქმის გამომიებაშიაც კი შედის ხოლმე, როგორათაც, მაგალითებრ, ეს მოხდა ამ ცოტა ხანებში სახელ განთქმულ „მისაილოვში", სადაც

ჩვეულებრივი ცემა ჩეხა-მოხდა და პრისტავთ სხვა სოფლებში იმყოფებოდა იმ ჟამად. როგორ შეიძლება, რომ ამ გვარი მამასახლისი ხალხის სასარგებლოთ არ იქცეოდეს! ეს ხომ გორის მაზრის უფროსის მასხარათ აგდება იქნებოდა!.... სულ ის ოხერი მეორეთ მოსვლის ხმა კია დამნაშავე, მერწმუნეთ, თორემ რა გვიშავდა—ვცხოვრობდით ჩვენთვის მშვიდობიანათ; გვქონდა ერთობა მეჯლიშებში, არც წვალი გვეწოდა და არც შამოფური!

ეს ხმა მით უფრო საზარელია ჩვენთვის, რომ ამას თან მოჰყვნენ სხვა ხმებიც, რომლებმაც თავისი მხრით დაუშალეს ჩვენს გასტკბობას და აბრეზილები შექნეს ჩვენში ზოგიერთნი, ააცუცურავეს, გააოგაციცეს და თვალები დააჭყეტინეს. ეს ხმები ეკუთვნიან რკინის გზას, არ ეღირსოს მას ზეცის ხილვა. გამოვიდა ხმა, ვითომც მალე ცეცხლით მატარებლები მხოლოდ ქვის ნახშირით დაიწყებენ სიარულს და შეშა აღარ იქმნება მათთვის საჭიროვო და კიდევ, ვითომც ხაშურში მყოფი რკინის გზის ზავოდი სასწავლებლით-ურთ წაპაწიალებ-ული იქმნება თბილისშიო, რადგანაც ის იქნება საშუალო ადგილი შემდეგ ბაქოს რკინის გზის გათავებისაო. ამ ორმა ხმამ ორი სხვა-და-სხვა გავლენა იქონია: პირველმა გააოგაცია მეშეშეები და მეორემ—მღვდლები, განსაკუთრებით ქვრივი მღვდლები.

მშვენიერს სანახავს წარმოადგენდა ამ შვიდი-რვა წლის წინათ სურამის მთა, იმერლების კორტოხი ანუ ქოჩორა, ლიხის მთათ ძველათ წოდებული. ვისაც კი რკინის გზის გახსნის წინათ უმოგზაურია ამ ალაგში, ეჭვი არ არის, ეხსომება ის სიამოვნება, რომელიც მას გამოუგვრძვნია ამ მაშინ ხელ-შეუხებელს ტყეში; ივალის-თვის სასიამოვნო, ის იყო მშვენიერი ჰაერით და ცივი წყაროებით შემკული. აგრეთივე

იყო მოხსენებული მთის ღვიძლიჩედ სადები და—რიგოტის მთაც. ქართლში სიცხისაგან შეწუხებული კაცი აქ ჰპოვებდა ნამდვილს სამოთხეს და მიეცემოდა ხოლმე განცხრომას და სასიამოვნო-ოცნებას. გაიარა შვიდ-რვა წელიწადმა და ეს წინათ სასიამო-ნო ადგილები წარმოგვიდგენენ რაღაცა ქაჩალ მთებს, რომ-ლებსაც აღარა აქვსთ არავითარი მიმზიდველი თვისება. მიზე-ზი ამისა მდგომარეობს იმაში, რომ ბაქო-თფილისის რკი-ნის გზის გახსნისა-თანავე ამ ტყეების ჭრას მიჰყვეს ხელი და ამ უკანასკნელ დროს, როდესაც ხმა გავარდა, თუ ამას იქით ცეცხლის მატარებლები მხოლოდ ქვის ნახშირს იხმარებენო, იმათი სრულიად მოსპობაც კი მოინდომეს; სამწუხაროდ, პა-ტრონებიც ისეთი ჰყავთ ამ ტყეებს, რომ გულ-გრილად შე-ჰყურებენ ამ საქმეს, თითქო ხვალ იმათთვის აღარაფერი სა-ჭირო არ იყოს. ადგილათ მოპოვებული, როგორც მოგეხსე-ნებათ, ადგილათაც გაივლის ხოლმე კარს. ისე ამათი საქმეა. ერთის წინა-პარს შეუმჩნია იტრიიდგან დაწყებული ბეჟათუბ-ნამდის ადგილი ერთ ჩვენი განთქმული უკანასკნელი დროების მეფისაგან რაღაც მაკვიმატი ლექსით, მეორის წინაპარს კიდევ სხვა-და-სხვა გაიმვერაობით. პირველს მოუხსენებია სახლეოვა-ნი მეფისათვის: „გადმომიგდე იტრია, ვითომც ერთი კიტრია; დღეინით შექეიფიანებულ მეფესაც უბძანებია: „ეს ჩემი ...... კიტრია —მიეცით მაგას"... აქ შეჩერებულა და სიცილი და-უწყვია. მთხოვნელ თავადს ეს ძალიან სწყენია და მაშინ მეფეს დაუმატებია: „იტრია". მეორე კიდევ სახელმწიფო ტყეების გამ-გებლათ ყოფილა და, როგორც ეს ხშირად ხდება ხოლმე, დაუჩემებია რაც კი სასარგებლოდ უცვნია თავისთვის. რაღა თქმა უნდა, რომ ამ გვარათ მოპოვებულ ადგილებს იმათი მე-მკვიდრეები ხელს აუზავთიანებდნენ და ასეც არის. ღმერთს იმ-

დენი ტყუა არ მიუცია იმათთვის, რომ ან საბოლაოთ იზრუნონ, ან კიდევ საზოგადო სარგებლობა იქონიონ სახეში, და მიუციათ ნება ვიღაც ვიღაცეებისათვის თავიანთი ტყეების განადგურებისა. ეს ვიღაც-ვიღაცეები თავის მხრით, ვაჭრობით გატაცებულნი, არავითარ საშუალებებს არ ზოგავენ, რომ რაც შეიძლება მალე მოუღონ ბოლო ტყეებს. რომ ეს ვიღაცეები ნამდვილი ვაჭრები იყვნენ კიდევ სხვა არის, მაგრამ, მოდით და ნუ გაგიკვირდებათ, როდესაც ამათში ურევიან ადგილობრივი თავად-აზნაურები, როგორც, მაგალითებრ, სიდირბეგოვი, ჩხეიძე, აბაშიძე, ყუზანოვი, ყიფიანი, და ნასწავლებიც კი, როგორც ვიღაც უნივერსიტანტი ოქრომჭედლიშვილი თავის კამპანიით. რაღა ბევრი გავაჭიანუროთ, რა გვარი და რა რჯულის ხალხი გინდათ, რომ აქ არ იყოს: თათარი, ფრანგი, ქართველი, სომეხი, უსწავლელი, ნასწავლი, თავად-აზნაური და გლეხი. გგონებთ, დიდი ხანი აღარ დასჭირდებათ, რომ ტყეები სულ მოსპონ, ჯავა ისეც ამ უკანასკნელ დროებში წამხდარი, უფრო მიელ წაგვისდინონ და, რაც უფრო საფიქრებელი და საშინელოა ჩვენთვის, წყაროები და თვით ჩუმათელეთურა და სურამულაც, რომლებსაც მოხსენებულ მთებში აქვსთ სათაურები, დაგვიშრონ სრულიად და მტკვარზედ, რომლიც იმყოფება ოთხი-ხუთი ვერსის სიშორეზედ, გვარბენინონ. დიდება ტყის პატრონების სულ-გრძელებასა და მეშეშეების გამჭრიახობასა! მაგრამ ურიგო კი არ იქნება, რომ ტყეები დაყონ მეპატრონეებმა ნაწილ-ნაწილად და ერთს წელიწადს ერთი ნაწილი აჭრევინონ, მეორეს—მეორე და ამ გვარად განაგრძონ საქმე რამდენსამე წელიწადს, რომ ტყე თან-და-თან იზარდოს, როგორც ეს არის მიღებული ყოველ განათლებულ მხარეებში. ამ შემთხვევაში არც მწვადი დაიწვის ნამეტნავათ და არც

შამოვური. თუ არა და რასა ჰგავს, თუ ღმერთი გრწამსთ, ასე ტყეების უგზო-უკვლოთ გადაჩეხა, რომელსაც ზარალის მეტი მეპატრონეებისათვისაც არაფრის მოტანა არ შეუძლიან. ვაჭრების — ექსპლუატატორების სარგებლობას რათ უნდა შევწიროთ ჩვენი და საზოგადო სარგებლობა! ეს ხომ ჩვენი წინ-დაუხედაობა იქნება და არის კიდეც!...

ხაშურიდგან რკინის გზის ზავოდის თბილისში გადატანის ხმამ თავ-ზარი დასცა ახლო-მახლო სოფლების მღვდლებს, განსაკუთრებით ქვრივ მღვდლებს (რაღა თქმა უნდა გარდა ადგილობრივი მღვდლისა). როგორ თუ ხელიდგან წაგვივიდეს ეს დროების გასატარებელი ადგილიო?! იფიქრეს და გადაწყვიტეს—ხანამ კიდევ დარჩება არ მოიკლონ სიამოვნება. . . . . , ... გვიკვირს, რომ სასულიერო მთავრობა აღარაფერ ყურადღებას არ ათხოვებს ამ ქვეყნის მწყემსებს. აღარც რევიზიაა ამათთვის, აღარც კარგი და აღარც ავი. არქიერის გამოვლას თუ შევიტყობთ, უეჭველათ ან აბასთუმანში მიემგზავრება, ან სხვაგან სადმე ჰავის გამოსაცვლელათ. სარწმუნოების საქმე ვიღას ახსოვს!.... განა ასე თავის მინებებაც იქნება, როგორც თავ-მინებებულები მღვდლები შეიქნენ ჩვენში?!...

ჯინჭარაძე.

4 აგვისტოს 1881 წ.

საყვედური.

(ვუძღვნი მ. დ. ს.)

რისთვის მე ვით დამაქვრივე, შე უღმერთო, შე უსულო,
რათ დაიდე ჩემი ცოდო, შე ურცხვო და შე ორგულო?!
ნუ თუ იყავ დიდი მორცხვი და ვერა მცან მაშინ შენა,
ვერ გაუბედე დედასა, თუ აბმერა ცასა ენა?

ან თუ იყავ ძაან ნორჩი, როდესაც დავიწყეთ საქმე,
როდესაც მოველი თქვენსა და თანხმობა შენ რომ მამე?
ნუ თუ არ გაწუხებს ეხლა, თუ გაქვს ცოტა სინიდისი:
შვიდ თვის ჩემი დანიშნული ურცხვად, უცბად, გახდი სხვისი!!

ალერსიან წერილებით ჩემთან გქონდა იუდობა,
მე უგუნური ვერ ვგრძნობდი, რომ იყო მათში ტველობა!
რათ დამიწუნე, შე ურცხო, რომ გამცვალე შემდეგ სხვაზე,
ან რათ მომეც მტკიც-პირობა, თუ ფიქრობდი გიორგაზე!

ჩემზე თუმც ახალ-გაზრდაა, კიდეც იყოს შეძლებული,
მაგრამ ვეჭობ, რომ ის იყოს საშუალ განათლებული,
არ ყოფილან ზრდილნი სხვანიც, ვინც შენ გული შეგიცვალეს,
სამუდამოდ ჩვენ მიჯნურნი ურცხვად, უცბათ გაგვაშორეს.

გ. ზ—ძე.

„იმედის“ კორრესპონდენცია ზუგდიდიდგან.

ჩვენ ზუგდიდშიაც მოაწიეს იმ გარეგანი განათლების
სხივებმა, რომლებიც ამ უკანასკნელ დროში თითქმის საქართ-
ველოს ყველა პატარა ადგილებში მოეფინენ ჩვენი გათხელე-
ბული ჯიბეების უფრო გასათხელებლად. ჯიბეების გათხელებამ
თქვენი ჭირი წაიღოს, საქმე იმაშია, რომ ზოგიერთა პირები
ცდილობენ თავის გამოჩენას ყოველ დაწყებულ საქმეში და
დომხალივით კი ურევენ მას. ერთ სოფელში მღვდელი არ
იყოვო, ამბობენ ხოლმე მეგრელები, და ყოველს საღამოს მე-
ლა-ტურა მიდიოდა ამ სოფლის ეკკლესიის ახლოს და ყვიროდაო.
სწორეთ ასეა ამ ჩვენი ზუგდიდის საქმეც ორი პირის გარდამკი-
დე. არა გამოჩნდება-რა იმისთანა, რომ ამ ორმა უპირატესო-
ბა არ დაიჩემოს თუმცაღა ერთი კვერცხის წონის ოდენა
პატიოსნებაც არ სუფევს მათში. ზუგდიდელმა ვაჭრებმა, ჩი-
ნოვნიკებმა და კეთილ-შობილობამ ისურვეს, რომ ზუგდი-
დში იქნეს ხოლმე კვირაში ორ-ჯერ დროს გატარება მუ-
ზიკით, კარტის თამაშით და შექცევით... რაღა თქმა უნდა,
რომ ამ პატიოსან საზოგადოების შესაკრებელ ადგილს არ
შეშვენის არა-რა შეუსაბამო და არცა იმ ორთა ზემოხსენე-
ბულთ პირთ უპირატესობა. თუ კი გარდასახადი საყოველთა-
ოდ ერთია და არც უფროსი არის დანიშნული, უმჯობესია, თა-
ნასწორობა უნდა იყოს ყველა წევრებში და პრივილეგიას არ

უნდა ჰქონდეს ადგილი. მაგრამ საქმემ სულ სხვანაირათ და-იწყო მსვლელობა. წარსულს კვირაში დანიშნულს ადგილს შე-იკრიბა საზოგადოება. ამ კრებაში ერივნენ ის ორი ბუმბერა-ზებიც, რომლებიც ზემოთ მოვიხსენეთ. იმათმა უზდელმა ქცევამ იმ ზომამდის შეაწუხა ერთი უმაწვილი კაცი, რომელსაც ზუგ-დიდში მომდურავი არ ჰყავს, რომ, მოთმინებიდგან გამოსულმა, სთქვა: „თქვენს კლუბს მშვიდობა, მე კი აქ არ ყოფნაო“ და გამოვიდა ზალიდგან. ბევრს ეწყინათ ამ უმაწვილის ასე შეწუ-ხება. ეჭვი არ არის, რომ თუ ამ გვარათ წავიდა ჩვენი კლუ-ბის საქმე, ბევრი სხვანიც იმ უმაწვილი კაცივით თავს მიანე-ბებენ და სიამოვნების წყარო სათავეშივე დაუწყდებათ ზუგ-დიდელებს ხსენებული პირების წყალობით. კლუბის საქმე თუ გინდათ, ჯანდაბას იყოს, მაგრამ უბედურება იმაში მდგომა-რეობს, რომ სხვა სასიკეთო საქმეებიც ამ გვარათვე იფუშე-ბიან ამათ წყალობით. ეს ორი ბუმბერაზები გახლავნანთ: ერ-თი იუდა, ქრისტეს ოც-და-ათ ვერცხლათ მიმცემი, და მეორე —ძველი არისტოკრატი...

რა კლუბი გნებავთ და რა დროების გატარება ამ ჩვენ უბედურ ზუგდიდში, როდესაც დღიური საზრდოს მოპოვებაც კი გვიჭირს, იმ ნაირათ არის დაწყებული ჩვენი საქმეები და ისევ ორი სულით და ხორცით მახინჯი კაცის წყალობით. ზუგდიდის მაზრის რამდენსამე მოსახლეს გვაქვს რამდენიმე ათ-ასი ქცევა კარგი მოსავლიანი ადგილი. ასე რომ თუ კი კაცმა მოუარა იმ ადგილებს რიგიანად, ადვილი შესაძლებელი არის კარგათ დარჩეს. მაგრამ, საუბედუროდ ჩვენდა, ამ ადგი-ლების ზედამხედველად დანიშნული არის ერთი მოხუცებული კოჭლი პირი იმ გვარი მელა-ტურა თანა-შემწეთი, რომლის ცხოვრებაც გვეჩვენება მეტათ ძნელ შესატყობად. გამოჩნდა ამ

მთელს ჩვენ მაზრაში ერთი სუსტი ბუნება, რომელიც ათამაშებს იმ მელა-ტურას ლეკურ ბუქნას. თუმცაღა როგორც სხეულით, აგრეთვე ჭკუით სნეული არის და ვეღარ ასრულებს ამ გვარ ბუქნას, მაგრამ ისე მაზიდულია ეს მელა თამაშობას იმ სუსტი ბუნების ტაშზედ, რომ მაინც არ იშლის. სასარგებლოა ამისთანა ყასის მოზიარე ჩვენ მეგრელებისათვის, სადაც ჯერ კიდევ არ იციან, განათლება — საჭმელია, თუ სასმელი?!... ყველა იტყვის არაო, თუმცა, ეჭვი არ არის, ჩვენი ზუგდიდელები კი გარუმდებიან, რადგანაც მეტათ კარგი ხალხია... საქმის მართვა იმაში კი არ მდგომარეობს, რომ მმართველი იჯდეს ნიადაგ კარ-გამოკეტილ სახლში და რიცხვით ოც-დაათი ღერი ულვაში იგრიხოს და არც იმაში რომ, ერთი და იგივე სიტყვები ათას ნაირად იმეოროს, არამედ იმაში, რომ, როდესაც იჯარით მიწას ალებისათვის მთხოვნელად მივიდეს კაცი, უთხრას გარდაწყვეტილი მოკლეთ და არ აბრუნოს ათას ნაირად თავისი ყურიათვის უსიამოვნო სიტყვები. მაგრამ ის დალოცვილი ალბათ ფიქრობს, რომ ვერავინ რას შემიტყობსო... ეს მეცხრე წელიწადია, რაც აქ არის და ადვილად შესაძლებელია ოვითოეულს ჩვენთაგანს გაეგო ულვაშ-გრეხილას ანბავი. გაგიკვირდებათ, მკითხველო, რომ ნახოთ იმისი რუმბივით ბერვა... ყველაფერი როგორც მოგეხსენებათ, სწავლით არის და ისე შეისწავლეს მეგრელებმა მელა-ტურას ხასიათი, რომ გვგონია ის მალე გამოესალმოს ჩვენს პაწაწა ზუგდიდს და, ვფიქრობთ, ვეღარ უშველის მას ის პირუტყვი, რომლის სახლში ხშირად თავ-ქუდ-მოგლეჯილი მირბის ხოლმე მისთვის, რომ თბილ-თბილი ჭორის ხორცი მოითალოს და გაძღეს.—

მე შემხვდა ზუგდიდში მისვლა, სადაც ვალად დამედგინა

გამოვცხადებულვიყავ იმ პირთან, რომელიც ზემოთ მოვიხსენე, ქ. ი. ზუგდიდის მაზრის მამულის მმართველთან. ვნახე იქ ერთი ყმაწვილი კაცი რომელსაც ვკითხე, თუ, სად-არის X. X. თანა-შემწე. იმან მიპასუხა, რომ ესლავე მოვაო. თურმე იმან კი იცოდა, რომ მეზობლისას (სუსტ ბუნებასთან) ქაშის მი-ირთმევდა. რა უნდა ექნა იმ ყმაწვილს, მოწყინდა იქ გაჩერება და, რაც ქაღალდები ჰქონდა, თან წაიღო და წავიდა. შემდეგ გავიგე, რომ ხსენებული კაცის ხელქვეითები თურმე ისე შეწუ-ხებული არიან, რომ ყველას სიკვდილის მსგავსად მიაჩნიათ იმისი წყევა... თუ ისურვებთ მალე მორჩეთ საქმეს, მაშინ მის მეზობელთან უნდა მიიქცეთ თურმე და, თუ გულს დაგანდობსთ. ეს მელია, მაშინ თურმე მზათ გახლავსთ თქვენთვის თავიც-მოიკლას. ეს მე გვიანა შევიტყე და ამისათვის იმისი ნა-ხვისათვის დამაგვიანდა თითქმის ოთხი დღე. მხოლოდ შემ-დეგ სამი დღისა, დიდის ცამუალებით, როგორც იქნა თვალი მოვკარი.... თუმცაღა მე აქაური არა ვარ, მაგრამ მეცო-დება უბედური ზუგდიდის მაზრა ამ ერთ მტკაველა მელა-კუ-დას გადამკიდე. საცოდავიც არის ჭეშმარიტად....

პ. მხედარი.

15—29 ივლისს 1881 წ.

რა-გინდა-რა.

ერთმა ქვემო-ქართლელმა აზნაურმა თბილისში ფარდაგი იყიდა, გადიკიდა ცხენზედ და წამოვიდა შინისაკენ. სადაც კი გზაზედ დუქანი შემოხვდა, სისრულით ყველგან ნასხვარ-ნასხვარი ჩარექა ღვინო შესვა. მიასლოვდა თავის სოფელს და უკანასკნელი ნასხვარი ჩარექა ღვინოც გადაყლურწა. უნდოდა სიგრილით მისულიყო სახლში და ერთ მშვენიერ მწვანე მინდორზედ, ხის ჩეროს ქვეშ, ჩამოხტა დასასვენებლათ. წაყარა პირიდგან ცხენს აღვირი, გაუკეთა აფშარა გძელი თოკით, თოკის წვერი მარცხენა მაჯაზედ მოიბა, რომ ცხენი არსად გაპარულიყო, გაიშალა ფარდაგი, გაიხადა წაღები, რომლებიც მიაწყო ხის ძირში, და წამოწვა მხარ-თეძოზედ. ღვინით გაჟღენთილს აზნაურს მიეძინა ტკბილათ. ამ დროს, სიცხისა გამო თავზედ ხელ-სახოც გადაფარებული იმერელი აზნაური მიჩანჩალებდა თავის ურით კორტოხისაკენ. დაინახა თუ-არა მძინარე ქართველი მოძმე, განიძრახა იმისი ცხენის მოპარვა, მაგრამ ახალი ფარდაგიც ძალიან მოეწონა და იმის თან-გადევნებაც მოინდომა, ქალიშვილისათვის მზითვათ გამომადგებაო. იმაზედ, თუ როგორ მოეხერხებინა თავის წადილის აღსრულება, იმერელმა აზნაურმა ბევრი აღარ იფიქრა. ამოიღო ხანჯლის-შვილი დანა, მივიდა ნელა მძინარე ქართველ აზნაურ-

თან და თვით მაყასთან შესჭრა თოკი და ეს შეჭრილი თოკის წვერი მაგრა გამოაბა ფარდაგის ერთ კუთხეს; ცხენს ალვირი გაუკეთა, აფშარა უელზედ მოახვია და შეუკრა, რომ უფრო მაგრა გაეწია ცხენს; შემდეგ გულ-დამშვიდებული და თავისებურათ უსუსხა ორიოდე მათრახი. ცხენი გავარდა და გაითრია ფარდაგი ერთად მაზედ მწოლიარე ქართველი აზნაურითურთ, რომელსაც, რასაკვირველია, გამოეღვიძა; წალები კი ხის ძირში დარჩნენ. შე ოხერო, დაიცა, წალები დამრჩნენო, უთხრა ქართველმა აზნაურმა. შე კაცო, უპასუხა იმერელმა აზნაურმა, რას ილანძღები მაგრე პილწათაო, თუ დაგრჩნენ წალი და ჩაიცვიო. ეს უთხრა თუ არა, მაშინვე ცხენიც შეაჩერა. ქართველი აზნაური წამოხტა და წალებისაკენ გაიქცა. იმერელ აზნაურსაც ეს უნდოდა, აიკრიბა თოკი და ფარდაგი და გასწია კორტოხისაკენ. ქართველი აზნაური მხოლოდ მაშინ მიხვდა თავის უბედურებას, შემოიკრა თავში ხელი და მიაძახა: ვაჲ შენმა რა მიყოს, შე ფხიკიანო იმერელო, შენაო, რომ მეც თან არ წამოგყვე ფარდაგით, და, სადაც ჩამოხტები, იქვე ნაკუწ-ნაკუწათ არ აგჩეხ ჩემი გრძელი ხანჯლითაო.

*
* *

ერთ კოჭლს, ქვრივ, დიდ თმა-წვერიან კაცს, ერთი თავის სოფლის გლეხის ქვრივი მოსწონდა. ბევრი ეცადა ეს კაცი, რომ ის ქალი ხელში ეგდო, მაგრამ ვერაფრით ვერ მოატყუა, ქალი მალიან უარზედ იდგა. მოთმინებიდგან გამოვიდა კოჭლი და არ იცოდა რა ექნა. ბოლოს გამოუტყდა თავის გულის წადილში თავის ხელ-ქვეითს, რომელიც ეშმაკობაში დახელოვნებული იყო. ვაი დედი-ჩემის ღმერთსაო, უთხრა ამან თავის უფროსს, რატომ აქამდინაც არ მითხარი შენი გულის პასუხი, რომ მაგდენი ტანჯვა არ გამოგეარაო,

ნუღარ ვყოფილვარ მე კაცი, თუ ის ქალი არ გიშოვო. წვერიანს იმედი მიეცა და სრულიად მიენდო თავის ხელ-ქვეითს. ამანაც ერთ საღამოს, როდესაც კალოებზედ დრამის აკრებს გაათავებს, უთხრა უფროსს: ნაჯექი ფარდაგის ტომარაში, წამოგიკიდებ ზურგზედ, მიგიტან შენ სასურველი ქვრივთან და, ვითომც ხორბალს, მიგაბარებ, მერე შენ იცი და იმანაო. უფროსს გაეხარდა და დაჰყვა ნებას. ხელ-ქვეითმა აასრულა თავისი განზრახვა. როდესაც სოფელი მიბინარდა და ქვრივმა ქალმა ტანისამოსის გახდა დაიწყო დასაწოლად, დიდ წვერიანმა ტომარაში ფხაკუნი შექნა, უნდოდა როგორმე ტომრიდგან ამომძვრალიყო, მაგრამ პირ-მოსაკრავი თოკი განასკვულიყო და გახსნა ველარ შესძლო, თუმცა კბილითაც კი დააფრინდა. ქალმა გაიგო, რომ ტომარაში რაღაც ფხაკუნებს, ეგონა თუ თაგვი იყო, აიღო ნაჯახი და ყუით დაუშვა ტომარას, რა არის და დააფრთხოს. წვერიანმა შექნა ყვირილი. ქალი შეშინდა, გამოვარდა გარეთ, კარი გადმორაზა და მეზობლისას შევარდა. აქ ქალმა უამბო ყველას თავის შემთხვევა; მაგრამ ვერავინ ვერ გაბედა იმ ღამეს შესვლა, ეგონათ ეშმაკი დახვდებოდათ იქ. მეორე დღეს გაიქცნენ მღვდელ-დიაკვანთან შესატყობინებლათ, რომ ჯვარი და სახარება მოეტანათ და მათი ძალით გაედევნათ ტომარიდგან ეშმაკი; მაგრამ მღვდელი ვერსად ვერ იპოვეს, დიაჩოქი კიდევ მისვდა საქმეს და თავი აარიდა. როგორც იყო ბოლოს ხალხმა გაბედა სახლში შესვლა და ტომრის გაშინჯვა. აღმოჩნდა, რომ თავ-გატეხილი და ნამუს გაწყვეტილი წვერიანი კი იყო ტომარაში მომწყვდეული. დამნაშავეს მეტი სახსარი აღარ ჰქონდა რა, გამოტყდა ყველაფერში. ხალხს სურდა ტომრით გაეგზავნა ეს პატიოსანი წვერიანი მის უმაღლეს მთავრობასთან, მაგრამ მის ნათესავი ადგილობრივი უფროსის შე-

მწყობით გადარჩა ამ ახალ განსაცდელს. მართალია, თუთხმეტ თუმანს ქვრივი ქალის სასარგებლოთ, ადგილს და რამდენიმე მუჭა ნაკურის წვერს კი გამოეთხოვა, მაგრამ მაინც ბედნიერათ სთვლიდა თავის-თავს, რომ ასე იაფათ გადურჩა ხიფათს.

* * *

შარშან წინ, როგორც მოგეხსენებათ, სამყოფად დიდი ზამთარი იყო ჩვენში, განსაკუთრებით გორის მაზრაში. ამის გამო ნადირი დაიძრა მთებიდგან და ბარზედ ჩამოვიდა. ბევრი შველი თუ ირემი მოჰკლეს ქართველებმა და შეჭამეს ამ ზამთარში დიდი თოვლის წყალობით. მაგრამ მოხისულებისთვის ახალი სასირცხვო საქმის მეტი არაფერი არ მოუტანია ამ ზამთარს. როგორღაც ერთხელ დაჰყვებიათ ამ საცოდავებს სასაცილო საქმეები და აღარ ეშვებიან. ერთ დღეს, როდესაც ისე დიდი თოვლი მოდიოდა, რომ კაცი თითქმის ვეღარას ხედავდა, ერთი მდიდარი გლეხის ბოსლიდგან (გომიდგან) კვიცი გაიქცა წყლის დასალევათ. შემდეგ წყურვილის მოკვლისა, კვიცი, თოვლისაგან გათეთრებული, შინისაკენ მორბოდა. მეზობლებმა დაინახეს ეს და დაიძახეს: არიქა, გვიშველეთ, ირემი მორბისო! თვით კვიცის პატრონს საუბედუროთ, ჰქონოდა თოფი და ისიც გატენილი. მეზობლების ხმაზედ გამოვარდა გარეთ: მოჰკრა თვალი მის სახლისაკენ მორბენალს კვიცს, მართლა ირემი ეგონა, ამოიღო ნიშანში, ესროლა და იქვე გააცივა. მომკვლელი გაიქცა მოკლულისაკენ და თან ჰყვიროდა: თავი და ტყავი ჩემიაო. მივიდნენ და ნახეს, რომ მომკვლელს ირმის მაგივრათ თავის კვიცი გაეშეშებინა. სულ ყველაფერი შენი იყოსო, უთხრეს სიცილით მეზობლებმა. კვიცის პატრონი სირცხვილით დაიწვა და ამ გვარი საქმის გამჟღავნებას ზარალზე ზარალის მიმატება ამჯობინა: ამოიღო

ხუთი მანეთი და მისცა მეზობლებს იმ პირობით, რომ ეს მისი უხეირობა არ გაემჟღავნებინათ. მაგრამ საქმე მაინც არ დაიმალა და მოხისულების გატეხილი სმა უფრო ძლიერ გატყდა.

* * *

ერთ ზემო-ქართლელ მდიდარ გლეხს სადამო ჟამზედ იმერელი მგზავრი მიადგა კარს და, რადგანაც ზამთარი იყო, სთხოვა ბოსელში ღამე გაეთენებინა. ეს იმერელი თურმე საქურდლათ ყოფილიყო წამოსული. გლეხმა დასტური დასცა და კარგათაც გაუმასპინძლდა. ვახშმის შემდეგ ცეცხლა-პირს ქვე-შაგები გაუშალა, გამოუმშვიდობა და დარბაზში წავიდა დასაწოლათ. ბოსლიდგან რომ გადიოდა, გლეხმა იფიქრა — ეს კაცი ქურდი არ იყოსო და ჩემი მატარებელი ფაშატი ცხენი არ წაიყვანოსო; ამისათვის კარი გადმოირაზა და კოჭაკში ჯოხი ჩაურჭო. შევიდა გულ-დამშვიდებული დარბაზში და დაწვა. იმერელმა აღარც აცივა და აღარც აცხელა, გამოიღო სანათურის მისაფარებელი, გაძვრა შიგ და გადარაზული კარი გააღო. აალაგა ქვეშაგები, გადაჰკიდა ცხენს, მოუჭირა მოსართავი, სანათურს ისევ მიაფარა, გამოიყვანა ცხენი გარეთ, ბოსლის კარი გადმორაზა, კოჭაკში ისევ ის ჯოხი ჩაურჭო და გაუდგა გზას. სანამ მამლები იყივლებდნენ და გლეხი ბოსელში შევიდოდა საქონლისათვის ბზის დასაყრელათ, გამობარმა და გამაძღარმა იმერელმა ქოჩორა გადაიარა.... შევიდა გლეხი ბოსელში, აანთო კვარი, მაგრამ აღარც სტუმარი დახვდა იქ, აღარც ცხენი და აღარც ქვეშაგები. შეწუხდეს თქვენი მტერი, როგორც ის შეწუხდა. რა შემემთხვავო, ფიქრობდა, კარი ისევ ისე დაკეტილი დამხვდა და ცხენი, კაცი და ქვეშაგები კი აღარსად არიანო?! სწორეთ ეშმაკის საქმე უნდა იყოსო — გადასწყვიტა და გაიქცა

მღვდელთან გასანდობათ. მღვდელმაც ბევრი იკვირვა, მოიგო-ნა და უამბო წმინდათა მამათა ცხოვრებიდგან, თუ რა ნაირ საქმეებს შვრებიან ხოლმე ეშმაკებიო, წაიკითხა შეჩვენებას ლოცვა და უთხრა გლეხს: შვილო, ალბათ რამე უსამართლობა ერეოდა იმ შენი ცხენის ნაფასყევში და ამისთვის შეგმთხვევია მაგისთანა საქმეო, თუ რამე დაგრჩა იმ ცხენისა, აიღე და სა-წირავათ გაეცი, რომ ღმერთმა კიდევ არა მოგივლინოს-რაო. იმ ფაშატი ცხენისა გლეხს დარჩენოდა ორი წლის კვიცი, რომელიც იმ ღამეს მეზობლისას ბმულიყო, და იარაღი. კვი-ციცა დაიარაღიც მიართვა მღვდელს და სთხოვა მუდამ შა-ფათს ელოცნა მისთვის. მღვდელიც, რასაკვირველია, ლოცუ-ლობდა, მაგრამ, არავინ იცის — იმ გლეხისთვის, თუ იმის ცხენის ქურდისთვის, რომლის ხერხმაც ხელში უგდო მას ბე-დაური კვიცი თავის იარაღით.

* * *

ერთ ჭალაში და ერთ ჩვენი ქვეყნის დიდი მდინარის პირ-ზედ სცხოვრობს უზენაესი მადლით და ქვეყნიური სიმდიდ-რით შემკული ქვრივი პირი; სახელიც ჰქვიან თვით მოცი-ქულისა. დასძლია ეს პირი ეშმაკმა და სხვათა შორის აი რა საქმე ჩაადენინა, მისდა საუბედუროთ: შეეჩვია ერთ მანდი-ლოსანს, რომელიც იყო ქმრიანი. ქალმა ნახა, რომ ხსენებულ პირს სიამოვნება ძალიან უყვარს, მაგრამ ფულის გაღება კი ეზარება; მოინდომა მისი დასჯა და კიდევაც დასაჯა. აი რა გვარათ. ალერსიანი სიტყვებით დასტყუა მას ორმოცი თუმანი ფული, ვითომც და სესხათ. ამ დროებში ქალის ქმარი გადაი-ყვანეს სხვაგან სამსახურში, შორს სადღაც. უზენაესის მადლით შემკულმა რომ ეს ამბავი გაიგო წვერ-ულვაში ხელი დაიგლიჯა. გაანდო თავის საქმე ერთს თავის თანაშემწეს და ერთათ წა-

ვიდნენ იმ ქალის სახლში ორმოცი თუმნის სათხოვნელათ. ქალმა მიიღო თავისი საყვარელი ალერსიანათ და სუმრობით უთხრა: ჩემი შენიან მეგობრობა ორმოც თუმნათ აღარ ღირდაო? შემდეგ დააჯერა, რომ შენ ფულს უეჭველათ მიიღებ ჩემი ქმრის ახალი სამსახურის ადგილიდგანაო. მუნწი ღვთის მოსამსახური ეჭვში იყო, მაგრამ მეტი რა ჩარა ჰქონდა, რომ არ ერწმუნებოდა. წავიდა ქალი ქმართან, და, რამდენიმე ხნის უკან, ამ კაცის სახელზე მოვიდა მისგან გამოგზავნილი პორტრეტი, რომელზედაც თვით ის ქალი იყო დახატული ჩვენი დედათ-დედა ევას ტანისამოსით, და ზედ წაეწერა: „აი შენი ორმოცი თუმანიო“. ამბობენ, ამის მნახველს ორმოცი თუმანის დამკარგავს ჭლექი დაემართა და ველარ გადურჩებაო.

გობრონ ლიხელი.

უფ. იაკ. გოგებაშვილის „უმეცრების ამაყობა“.

საკვირველ არიან მწერალნი ჩვენნი, მაგრამ უმეტეს საკვირველ არიან ქცევანი მათნი. ბატონო, ამ დალოცვილს საქართველოში, ვისაც კი ანბანი უსწავლია, ვინც კი საზოგადო ასპარეზზე გამოსულა სამოქმედოთ, ყველას თავისი თავი უნაკლულო ჰგონია. ერთხელაც არ მოუვათ ფიქრში ის აზრი, რომ უნაკლულო არს მხოლოდ ერთი ღმერთი და არა კაცი. ამ გვარნი პირნი არ ფიქრობენ თავის-თავზე, როგორც კაცნი, ამიტომაც ყოველ შენიშვნაზე, ძლიერ მართალიც რომ იყოს, ჯავრობენ. მაგრამ გაჯავრებამ თქვენი ჭირი წაიღოს; ამისი წამალი, როგორც მოგეხსენებათ ცივი წყალია, დალევენ და დამშვიდდებიან. ხათა ის არის, რომ შენიშვნისა-თანავე დაუფიქრებლათ ეცემიან ხოლმე კალამს და მოჰყვებიან სხვის ლანძღვას და თავის ქებას. ჩემზე ცუდის ან გაკილვის მთქმელი უმეცარია, იმას ჩემთან პირადი მტრობა აქვს, ასეთია, ისეთიაო და სხვა ლანძღვის ეპიტეტებით შეამკობენ შენიშვნის მიმცემს. ამას გარდა, დაიწყებენ ხოლმე ხალხში სიარულს და, რაც ძალი და ღონე აქვსთ, აძაგებენ მას; მამულის მტერობას, გარყვნილებას და ათას სხვა გვარ სიცუდეს სწამობენ.

ასეთნი არიან თითქმის თავიდამ მოკიდებული უკანასკნელ პირამდის ჩვენში საზოგადო ასპარეზზე მოქმედნი პირნი. ეს

მოვლინება ძლიერ სამწუხაროა; სანატრელია მოისპოს, მაგრამ ვინ შეაგნებიებს მართლა და ამდენს უმეცარს, რომ არავითარი მნიშვნელობა არ მიეცემა განძრახ დაწერილ შენიშვნას. ეს გაივლის ქარის უმალვე და დაივიწყებენ შარშანდელი თოვლივით. ამიტომ, ჩვენის აზრით, ყოველთვის სიმართლეს, ე. ი. სიმართლით ნათქვამ შენიშვნას აქვს საფუძველიც და თავისას გაიტანს, ამისი გაქარწყლება არავის არ შეუძლიან.

ამ ჭეშმარიტებით ვხელმძღვანელობთ, როცა რამე შენიშვნას ვწერთ ან ვამბობთ სოლმე, სხვა ზურგს უკან მიფარული აზრი არც გვქონია და არც გვექნება. ჩვენ გვიკისრია საზოგადოებას ჩვენი მოსაზრება წარუდგინოთ რომელიმე საქმის შესახებ, იმ აზრით რომ იმან, რაც მისაღებია იქიდამ, მიიღოს, რაც დასაწუნია, დაიწუნოს; ამითი ნელ-ნელა ვცდილობთ, შეძლებისადა გვარად, ვასწოროთ სიმრუდე, ვიქმნეთ პირუთვნელნი და მიუდგომელნი და იმედი გვაქვს ჩვენი ცდა ცოტად მაინც გაჰკაფავს უვალ ადგილს და გაუადვილებს საქმეს ჩვენთ მოძმეთა მაინც. ამიტომ დღეის შემდეგ მკითხველმაც და იმ პირთაც, ვისაც ჩვენი შენიშვნა შეეხება სოლმე, ვსთხოვთ ჩვენგან ნათქვამი სიტყვებით იხელმძღვანელონ და უფ. ი. გოგებაშვილივით ნუ მოიქცევიან, რომელმაც თავის გასამართლებლად, სადაც ვერაფერის თქმა მოახერხა, გადაასხვაფერა ჩვენი ნათქვამი სიტყვები და უთხრა მკითხველს: ამისი მთქმელი განა უგუნური და სულელი არ არისო? ზოგ ალაგას პედაგოგიის ჭეშმარიტების წინააღმდეგაც წავიდა, აქაოდა, გაუგონია, პედაგოგიაში ჯერ-ჯერობით თითქმის ყველაფერი საბაასოაო, თანაც ჩვენი მკითხველები, რაც უნდა უთხრა, ყველაფერს დაიჯერებენო, როგორც უჯობდა ისე დაწერა. მართლაც, უ. გოგებაშვილს ზოგიერთი მკითხველი დაურწმუნებია ჩვენი შენი-

შვნის უსათუმგლიანობაში; ამ ბატონებისაგან საყვედურიც მივი-
ღეთ. მაგრამ, გოგებაშვილის სამწუხაროდ, ასეთი უტვინო
და უჭკუო კაცნი ძრიელ ცოტანი არიან ჩვენ საზოგადოებაში.
ჩვენ დარწმუნებით შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ ჩვენი მკითხვე-
ლები, როგორც საკუთარის ტვინით მოქმედნი, აიღებენ ხელ-
ში, როგორც ჩვენ შენიშვნას, ისე უფ. გოგებაშვილის პასუხს,
შეადარებენ ერთმანეთთან და მერე თავის აზრს წარმოსთქ-
მენ.

ამასთან ვიტყვით, რომ ჩვენი შენიშვნა ძრიელ მოკლე
იყო, როგორც იქაც ვსთქვით, ჩვენ ვუჩვენეთ ზოგიერთ ნაკლუ-
ლევანებაზე. ამ წერილში აქა-იქ თუ შევეხებით ზოგიერთს
ნაკლულევანებას, თორემ ჩვენი მიზანი ის არის, რომ პასუხი
მივცეთ გოგებაშვილს და ვაჩვენოთ ჩვენ მკითხველებს იმისი
მოქცევა ჩვენი წერილის შესახებ.

ჩვენ ჩვენის მხრით ვსთხოვთ ყველას ვისაც პედაგოგია-
ში გაეგება რამე და სწავლების საქმე აინტერესებს, პირ-უთნე-
ლად გამოთქვას თავისი აზრი ჩვენ შესახებ. ეს ჩვენი თხოვ-
ნა საქმის წარსამატებლათ და ნაკლულევანების გასასწორებლათ
მიუცილებლათ საჭიროა და სასარგებლო.

გადავავლოთ თვალი უფ. გოგებაშვილის სტატიას, „უმეც-
რების ამაყობას“, გავიგოთ რაც შეიძლება მოკლეთ და ნამდვი-
ლად იმისი შინაარსი, მერე ავიღოთ უმთავრესი ნაკლულევა-
ნებანი და ცალკე-ცალკე განვიხილოთ.

უფ. გოგებაშვილი ამბობს: ბევრს ვაჟბატონს უნდოდა
ჩემი „დედა-ენის და „ბუნების კარის“ გაქარწყლება, მაგრამ იმ-
ათგან ნასროლი ყუმბარები კენჭები გამოდგნენო, იმისთანა
წიგნებთან, როგორიც ჩემი წიგნებია, ვის რა შეუძლია გახდეს
რამეო; კვეხნის დასამტკიცებლათ ამბობს: შარშან წინ ერთმა

ჩემმა ნაცნობმა ახალ-გაზრდამ გერმანიიდამ რამდენიმე საუკეთესო ანბანი მოიტანაო და ჩემი გაკვირვება უნდა გენახათ, როდესაც ვნახე რომ ჩემი ანბანი ამ ანბანის მეთოდაზე იყო შედგენილიო, მაგრამ ვიღაც გადაღმიელის მიდგომია ჩემ „დედა-ენას“ და ლანძღავსო. განა ასეთი ქცევა მიეტევება ვისმესო?! გაკვირვებით ამბობს გოგებაშვილი. ამ ტრაბახით გააჭრელებს „ივერიის“ რამდენიმე თაბახს და შემდეგ არჩევს ჩვენს შენიშვნას, მაგრამ უნდა იცოდეთ, რა პატიოსნურათ იქცევა. იმ ადგილს, სადაც ვერაფრის თქმას ახერხებს, ჩვენგნით ნათქვამ სიტყვებს ასხვაფერებს ისე, როგორც უჯობს, მერე არღვევს. ამითი იქნებ ჰფიქრობს უფ. გოგებაშვილი, თვალს ავუხვევ მკითხველებსაო; მაგრამ დარწმუნებული უნდა ბრძანდებოდეს, რომ ამ ჟამად ადვილი არ არის ჩვენი მკითხველებისათვის თვალის ახვევა და მოტყუვილება.

ამას გარდა უფ. გოგებაშვილი ეუბნება მკითხველს: ამ გვარ უმეცარ მკილავზე ლაპარაკით თავს არ მოგაწყენდით, მაგრამ რადგანაც პირველ საკითხავი წიგნის დანიშნულება მცირეოდენს ნაწილს ესმის ჩვენი საზოგადოებისასაო, ამიტომ რამდენიმე პედაგოგიური მოსაზრება მსურს დაუწერო მასაო. რამდენად კარგად აასრულა ეს დაპირება უფ. გოგებაშვილმა, ამას ქვემოთ დაინახავს მკითხველი.

აი მთელი შინაარსი უფ. გოგებაშვილის „უმეცრების ამაყობისა“ ჩვენი ახალი შენიშვნებითურთ.

„გაკილვას თავზე ადგია სამ ეტაჟიანი ეპიგრაფები რუსულ ენაზე. ერთი ეპიგრაფი ეკუთვნის კომენსკის, მეორე მიროპოლსკის და მესამე პეჩკინს. პირველი ორი კიდევ ჭო, ჭო, მაგრამ მესამე რომელი აღდგომის კვერცხია? პეჩკინისთანა უჩინარ-

ოფიციალური პედაგოგი ჩვენ ქალაქშიც კი იმდენია, რომ ძაღ-
ლისათვის ნასროლი ქვა უთუოთ ერთ იმათგანს მოხვდებაო".
ყველაზე უფრო სამწუხარო ეს არის, რომ გოგებაშვილი პეჩ-
კინის და იმისთანაების წინააღმდეგია, იმიტომ, რადგანაც ესენი
სასკოლო-გარდაქმნულნი არ არიან. ჭეშმარიტება თუნდ პეჩკინს
უთქვამს და თუნდ მეზატეს—სულ ერთია. ჩვენთვის მარტო
ჭეშმარიტებას აქვს მნიშვნელობა და არა ამისი მთქმელის ვი-
ნაობას. ამიტომაც უფ. გოგებაშვილს პეჩკინი კი არ უნდა და-
ეწუნებინა, იმისი წარმოთქმული აზრი უნდა გაემტყუნებია და
მერე ეთქვა: აი შენი ავტორიტეტი, პეჩკინი, ჩემო გადამთიე-
ლო, აი ასეთ ჭეშმარიტებას ამბობსო. ეს ვერ მოუხერხებია,
რადგანაც ჩვენგნით მოყვანილი სიტყვები პეჩკინისა ნამდვილ-
ნი და ჭეშმარიტნი არიან. ამიტომაც პეჩკინისა და ჩვენი აგ-
დება არ ექნება ურიგო რომ თავის-თავზე გადაიტანოს.

„დედა-ენაში" ჩვენ ბევრს კი არა, ზოგიერთა ნაკლულევა-
ნებას ვხედავდითო".

თქვენ, ჩემო ბატონო, არც ზოგიერთი ნაკლულევანებების
დანახვა არ გინდათ, როგორც სჩანს თქვენი „უმეცრების ამაყობი-
დამ", მაგრამ ჩვენი რა ბრალია? ეს ისევ თქვენი ბრალია, ან არ
გინდათ დაინახოთ და ან მართლა ვერ ხედავთ; პირველ შემთხ-
ვევაში არ მოგეტევებათ შეცოდება, მეორე შემთხვევაში კი.

ჩვენ ვამბობდით: წიგნი თითქმის სრულიად შეუცვლე-
ლია, სრულიად გაუუმჯობესებელიაო, და არც ვცდებით.
თქვენ ამბობთ, რომ წიგნიდამ ზოგიერთა მდარე არაკები, მო-
თხრობები, ლექსები, ანდაზები და გამოცანები გამოვაგდეთ
და მათ მაგიერ ოცზე მეტი ახალი პატარ-პატარა მო-
თხრობები და ლექსები ჩავურთეთო? ძალიან პატიოსანი.
თქვენ ისეთი სტატიები გამოგიკლიათ, რომელნიც „არც

აზრის სიღრმავით და არც ენის ჰარმონიით" ახლად ნათქვამ სტატიებს არ ჩამორჩებიან.

აი თუნდ შევადაროთ ძველი და ახალი სტატიები:

ძველი:	ახალი:
ღვინო, ხოხბის მჭამელი, მოსამართლე, გაყიდული თოფი, მდინარის ნაამბობი და სხვ. და სხვ.	თევზები ტბაში, გულ-კეთილობა, თაგვები და გლეხი, მეცხვარე, ოთოთაასით ქორი და სხვ. და სხვ.

მართალია მოთხრობებში ყველა არ არის ხსენებული ლექსების ღირსებისა, მაგრამ ყველაში აზრი ჩანს და მარილიც არ აკლიათო.

განა უაზრო აზრი გაუგონია უფ. გოგებაშვილს? ჩვენ ვერ წარმოვიდგენთ უაზრო აზრს. რასაკვირველია მოთხრობაში რამე აზრი უნდა იყოს. განა ცოტაა ჩვენში ხალხური ლექსები, გამოცანები, ზღაპრები, რომელნიც აზრით და ენის ჰარმონიით გოგებაშვილის ლექსებსა და მოთხრობებს არათუ ჩამოუვარდებიან, არამედ ერთი ათად სჯობიან? მაგრამ ამათი შინაარსი შეიძლება ყმაწვილებს გავაგონოთ? მაგრამ ზოგი ამათგანის გაგება შეუძლიან ახლად მოსწავლე ყმაწვილს?

ეს თავის გამართლება გოგებაშვილის მხრით ისე საფუძვლიანი გამოდგა, რომ თავისი სიტყვები თვითონვე მიირთვას და ნურას დაგვენდურება.

მართალია შრიფტი წვრილია, მაგრამ ჩემი ბრალი არ არისო, რადგანაც თბილისში მელიქიშვილის შრიფტის მეთექვსმეტე ნომერი არავის არ აქვსო. აკადემიის ასოები მეთექვსმეტე ნომრის შრიფტი იზომება, მაგრამ უშნოაო და, ან ეს რომ არ იყოს,

რადგანაც თავდაპირველათ მელიქიშვილის შრიფტით ვბეჭდავდით ჩვენ სახელმძღვანელოებს, ამიტომ აღარ ვცვლით ამ შრიფტსა.

აკადემიის შრიფტი რომ უფრო ლამაზი და კარგიც არის მელიქიშვილის შრიფტზე, ამაზე ლაპარაკიც არ ღირს. მხოლოდ აკადემიის შრიფტში ოთხი ასოა შესაცვლელი: ხ; ს, მ და ძ. ამათი შეცვლა ან გაუმჯობესობა არავითარ ხარჯს არ მოითხოვდა წიგნის გამომცემლისაგან.

აი, მკითხველო, შეადარე აკადემიის № 16 შრიფტი მელიქიშვილის № 12.

ქათამი დაკალი. ქორი მოკალი. ქმარი დამალე. ექიმი მოვიდა. ქინძი დათესე. ქორმა ქათამი მოკლა. ქათამი ღომსა ქექავს. ქეთევანი კაი ქალია.

ქათამი დაკალი. ქორი მოკალი. ქმარი დამალე. ექიმი მოვიდა. ქინძი დათესე. ქორმა ქათამი მოკლა. ქათამი ღომსა ქექავს. ქეთევანი კარგი ქალია.

ხომ ხედავთ, მკითხველნო, ამ ორ-ნაირი ასოების შნოსაც და სიმარტივესაც. გულზე ხელი დაიდეთ და ისე თქვით, უმაწვილის თვალისათვის რომელი ამათგანი სჯობია?

გადაღმიელი (?) შრიფტის სიწვრილის გამო ჩვენ უმაწვილებს სიბრმავეს უქადისო. აგერ თექვსმეტი წელიწადია, რაც ქართველი უმაწვილები ამ შრიფტით სწავლობენ კითხვას და, გადაღმიელის შიში რომ საფუძვლიანი ყოფილიყო, აქამდის

ჩვენი მოზარდობა, სკოლებში გავლილი, მთლად უნდა დაბრმავებულიყო“

გოგებაშვილივით ფიქრობდნენ მთელ ევროპაში 1845 წლამდის, მაგრამ ამის შემდეგ დააკვირდნენ ყმაწვილის ცხოვრებას შკოლებში და გამოიკვლიეს, დიდისნის ძიების შემდეგ, რომ უპირველესი მიზეზი ყმაწვილების და შკოლიდგან გამოსული კაცების ადრე სიბრმავისა წვრილი ასოებია, რომლითაც საყმაწვილო წიგნები იბეჭდება, და გაასცხადეს, რომ ამ საქმეს ჯეროვანი ყურადღება მიქცეოდა.

ევროპიელების მაგალითს, როგორც საზოგადოთ, რუსეთმაც მიბაძა და კანონადაც დასდვა განათლების სამინისტროში, რომ საყმაწვილო წიგნი, უკეთუ არ იყოს მსხვილი ასოებით დაბეჭდილი, არ მოიწონოს მან.

თუმცა ამის წინააღმდეგ სათქმელი არაფერი არ მოეძებნა უფ. გოგებაშვილს, მაგრამ კიდევ ერთი რამ გვაქვს მოსახსენებელი იმის შესახებ, ის რომ ამბობს, თუ აქამომდის ჩვენებურ შკოლაში ნასწავლი ყმაწვილები სულ უნდა დაბრმავებულიყვნენო, სამწუხარო ეს გახლავსთ, ჩემო კარგო, რომ ჩვენი შვილების ჯან-მრთელობაზე არაფერი არ ვიცით, რადგან არ ვზრუნავთ. როდის გავგზავნეთ რომელიმე ექიმი ჩვენი შკოლების და იმათში მოსწავლეთ ცხოვრების შესამოწმებლათ? რომელი სტატისტიკური დამტკიცება მოგყავსთ, უფ. გოგებაშვილო, რომ იმასით, ღვთის მადლით თვალ სინათლენი ჩვენ არ დაგვკლებია და სიბრმავეს ჩვენში არ უმატნია?

მაშ კვალად გირჩევთ შემდეგში მაინც გაასწოროთ ეს შეცდომილება, ხოლო თქვენი ნათქვამი სიტყვები თქვენვე გქონდესთ, მანამ სტატისტიკურ ცნობებს არ შეიტყობთ ჩვე-

ნში ნასწავლე და მოსწავლე ახალგაზდობის შესახებ, ჩვენს სიტყ-ყვებს კი მსვლელობა მიენიჭოს.

მე სინკრეტიულ მეთოდზე შევადგინე ჩემი ანბანიო, ბრძანებს გოგებაშვილი, რადგანაც ამ მეთოდამ გერმანიაში გაიმარჯვაო; რუსეთში ჯერ ვერც ერთი ანბანის შემდგენელს ვერ მო-უხერხებია მარტო სინკრეტიულ მეთოდზე შედგენაო, მაგრამ მე მოვახერხეო; ეს იმდენათაც გასაკვირვებელი არ არისო; საკვირველი ის არისო, რომ ამ ერთის წლის წინად ერთმა ჩვენმა ახალ-გაზდამ გერმანიიდამ მოიტანა ნემეცურს ენაზე რამდენიმე საუკეთესო სახელმძღვანელო წიგნი, (ანბანი და პირველ საკითხავი წიგნი, თუ სახელმძღვანელო?) ჩვენ ისინი გადავსინჯეთ და განცვიფრებულნი დავრჩით: ჩვენს წიგნსა და ამ სახელმძღვანელოებს (?) შორის ვპოვეთ სრული მსგავსე-ბაო. ამ წიგნებშიაც, როგორც ჩემ „დედა-ენაში“, ჯერ სუ-რათია დახატული და მას გვერდით მიბეჭდილი აქვს სახელი საგნისა, მერე ეს სახელი გაყოფილია მარცვლებად და მარცვ-ლები თავის რიგზე გაყოფილნი არიან ასოებად და სხვა“. ბოლოს ამბობს: დარწმუნებული ვართ, ზოგი გვეხნად ჩამო-გვართმევენ, მაგრამ რას იზამ? როდესაც შენ ნამოქმე-დარზე ყვირიან შავიაო, მაშ რით უნდა დაუმტკიცო, თუ არა დამტკიცებით, რომ თეთრია!... აფერუმ, ბიჭო! თქვა და გაათავა. გაფასნდნენ რუსების და ქვეყნის პედაგოგები. ერთი პედაგოგი ჩვენა გვყოლია და ორი—კლაუზველი და შინდლერი ნემცებს. მოდი და ნუ მოიდრეკენ ჩვენ წინაშე მუხლს მთელი ხალხის პედაგოგები? მაგრამ დასწყევლოს ღმერთმა ეშმაკი, ეს რაღაა, რომ ვიღაცა რაფ. ისარლიშვილს, რომელსაც გოგებაშვი-ლისთვის დაუსწრია ერთი წლითა და ორის თვით ანბანის შე-დგენა, ამ გვარივე მეთოდი უხმარია?! ამაზეა ნათქვამი, რომ

გენიოსები ხშირად მოხვდებიან ხოლმე ერთმანეთს გამოგონებაშიო. ამათაც, როგორათაც გენიოსებს, ისე მოუვიდათ; მაგრამ გოგებაშვილი მაინც მაღლა უნდა დავაყენოთ, რადგანაც, როგორც თვითონ ამბობს, არც ერთი ნემენცური სახელმძღვანელო თვალითაც არ უნახავს, რადგანაც ის მისდევდა საკუთარ მოსაზრებას, საკუთარ გზას, ისარლოვი კი ამბობს: ამერიკულ მეთოდაზე შევადგინე ჩემი ანბანიო. არ ვიცით კი რამდენათ მართალია უფ. გოგებაშვილის სიტყვები. ვინ იცის, ან ისარლოვის ანბანი ნახა და ან სხვა რომელიმე ნემეცური ანბანი და იმას მიბაძა! იქნება აღარ ახსოვს, მოიგონოს და თქვას... მაგრამ არც ამაშია საქმე. ამ კლაუსელი და შინდლერის მეტი სახელ განთქმული პედაგოგი რამ გაუწყოთ ნემენცებს, სად გაქრენ ლიუბენი, კერი და ამათი მოწაფავე დისტენვერგი, ოტტო, კიზენლორი, კელლნერი და სხვა?

იქნება კლაუსელი და შინდლერი იმით ჰგონია პირველი პედაგოგები უფ. გოგებაშვილს, რომ იმათი ანბანები რამოდენიმე ჯერ არიან გამოცემული. სტოლპიანსკის ანბანი ბევრჯერ არის გამოცემული, გლავინსკის არა ნაკლებ, მაგრამ არ ითქმის ეს ანბანი საუკეთესონი არიან რუსულ პედაგოგიურ ლიტერატურაშიო.

ყველა ეს ზემო ნათქვამი მოვიყვანე, როგორც უკუდო კვეხნის ნიშანი. კვეხნის შემდეგ სინანულში შედის უფ. გოგებაშვილი, რაისათვისაც თავისივე სიტყვები უნდა უთხრათ, რომელიც ჩვენთვის მოიყვანა შჩედრინიდამ: ჩვენს უსინიდისო დროში შერჩენაც დარცხვინების ნიჭისა სამაგლობის წინაშე კაი საქონელიაო. მართლა რომ ამისთანა კაცს, როგორიც უფ. გოგებაშვილია, ქებად ჩაეთვლება ეს ღირსება.

სასიქადულოდ მიგვაჩნიხარ, ჩვენო სახელ-განთქმულო,

პედაგოგთა მაღლა მდგომელო პედაგოგო, მაგრამ ისარლოვის ანბანი კი მუდამ თვალ-წინ იქონიე... უფ. გოგებაშვილი ამბობს: გადაღმიელი (?) კი პირველად სურათების დაწყობილებას ჰკიცხავსო.

ჩვენ სურათების დაწყობილებაზე სიტყვაც არ გვითქვამს, არამედ ვამბობდით: უმაწვილებისთვის გაუგებარი სურათები შეგხვდებათ და მერე ვასახელებდით ამ სურათებს, თუმცაღა კი სურათების დაწყობილებაზე (თუ ასოების დაწყობილებაზე?) თქმული ბევრი გვქონდა.

უმაწვილებისათვის გაუგებარი სურათები იმას არ ნიშნავს, რომ ცუდად არიან დაწყობილნი სურათები, ეს იმას ნიშნავს, რომ ზოგ სურათს უხეირობის გამო ვერ გაიგებს შეგირდი, ზოგს კი უცხოობის გამო.

ამიტომ ვაცხადებ საყოველთაოდ: უკეთუ გოგებაშვილი მის სურათს უმაწვილი თუ სხვის დაუხმარებლად გამოიცნობს, მაშინ ჩვენ ვიქნებით პირველ ხარისხის უმეცარი, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი თვით გოგებაშვილმა უნდა იკისროს ეს საპალნე.

სხვა სურათების შესახებ უფ. გოგებაშვილი ამბობს: მახეს, სახეს, ნავს, კაჭკაჭს, არწივს და ფინჯანს სულ უბრალოდ იწუნებსო. მაგრამ სცდებაო. უცხო საგნების სურათები სხვა ქვეყნების პედაგოგებსაც აქვს და მეცაო. აქ ასახელებს უშინსკის და თავის გერმანიელ ორ პედაგოგს და გაჯავრებით ამბობს: თუ კი იმათ აქვსთ უცხო საგნები ნახმარი, მე რატომ არ უნდა მეხმაროო?... განა იმათი ანბანები მოსწონია, განა იმაზე უარესს არ ვამბობთ? მაგრამ იმათ მიეტევებათ ჩემის მხრით, რადგანაც ნემეცურ ენაში დახელოვნებული არ ვარ და არ ვიცი ნემეცური ანბანის რიგი ან წყობილება, ე. ი. ადვილათ გა-

მოსათქმელი და ადვილად დასაწერ ასოებზე შეიძლება ისეთი საგანი მოაგვარო, რომ ნაცნობიც იყოს, ადვილათ გამოსათქმელი ხმებიდგან შედგებოდეს და ადვილათაც იწერებოდეს. ქართულად კი ბევრია. გოგებაშვილს ჩვენი ნათქვამი სიტყვებიდგან გაუგია, ვითომც ჩვენ უცნობი საგნის გაცნობის წინააღმდეგი ვიყოთ. მუდამ ნასწავლის და უკვე ცნობილის ერთგვარად ღეჭვა, წყლის ნაყვა იქნება. ჩვენ ვამბობდით და ვამბობთ: სოფელი პატარა სამეფოა: აქ შეიძლება კაცმა ყველაფერი იშოვნოს ყმაწვილის გონების გასახსნელად, როცა არემარეს კარგა შეისწავლის, მერე სოფელს გარე გავიდეს და გაუგანიეროს გონების ასპარეზი შეგირდს.

გოგებაშვილი 172 გვერდზე ამბობს: უინტერესონი არიან მხოლოდ ორ-გვარნი საგანნი: რომელთაც ყოველ-დღე ჰხედავენ და კარგად იციან და რომელნიც სრულიად არ შეხებიან მათ გონებას, მათ გრძნობას. მე-173 გვერდზედ კიდევ ამბობს, რასაკვირველია, პირველ-დაწყებითი სწავლა უფრო იმაზედ უნდა იყოს დამყარებული, რომ ბავშვის გრძნობა და გონება ჩააკვირვოს იმ სფერას, რომელიც ბავშვის ხელქვეით არის, იმ საგნებს, რომელთაც იგი ყოველ-დღე ხედავს დააჩვიოს ახალი მხარეების შენიშვნას და გამორკვევას გაცნობილ საგნებში; მაგრამ მახლობელ საგნების უფრო ღრმა გაცნობასთან, სფერის გაგანიერებასაც უნდა ქონდეს ადგილი, თუმცა პირველში უფრო მცირე.

ერთ ადგილს ამბობს: უინტერესონი არიან ის საგნები, რომელთაც ყოველ-დღე ხედვენო, მეორე ადგილს კი იქვე ამბობს: ბავშვის გონება იმ საგნებზე უნდა იყოს მიქცეული, რომელნიც ბავშვის ხელ-ქვეით არიან და რომელთაც ყოველ დღე ხედავსო. თუ ის საგნები, რომელთაც ყოველ-დღე ხედვენ

ყმაწვილები, უინტერესონი არიან, მეორედ რაღათ ამბობს: პირველ-დაწყებითი სწავლა იმაზე უნდა იყოს დამყარებული, რომ ბავშვის გონება ჩააკვირვოს იმ საგნებს, რომელსაც იგი ყოველ-დღე ხედავსო.

რატომ ინება ასეთი ორ-პირობა უფ. გოგებაშვილმა? იმიტომ, რომ პირველადაც და მეორედაც ჩვენი შენიშვნის წინააღმდეგ რამე ეთქვა. ერთი სიტყვით, ყოველ ღონის-ძიებას ხმარობს ჩვენი შენიშვნის გასამტყუნებლად, მაგრამ მკითხველის მორიდება კი ნატამალი არ ჰქონია. ვის უხვევს თვალს, — ჩვენ, თუ მკითხველ საზოგადოებას? სურათების უსიმეტრიობაზედ რომ ამბობს გადაღმიელი, ესეც სისულელეაო, ამბობს გოგებაშვილი, და ისეთი ფაქტები მოჰყავს, რომ კიდევაც დაგაჯერებსთ, მაგრამ ცოტა გული დაიმშვიდოს. ერთსა და იმავე გვერდზე უსათუოთ სიმმეტრია უნდა იყოს სურათებში, შეიძლება უშინსკიც და სხვანიც ამ აზრის წინააღმდეგნი იყვნენ, მაგრამ ყმაწვილისთვის მიუცილებლად საჭიროა სიმეტრია; ეს იმიტომ, რომ მას შეეძლოს იმათი შედარება ერთმანეთთან. ამ გვარი სურათების არჩევა, დიდ დროს და შრომას მოითხოვს, მაგრამ რა ვქნათ? ღმერთმა ბრძანა — ოფლითა შენითა სჭამდე პურსა შენსაო. ოღონდ საქმე გაკეთდეს და შრომას ნურავინ დაერიდება.

ჩვენ ვამბობდით წერა-კითხვა განუშორებელნი და-ძმანი არიან ერთმანეთიდგანაო, — საწერი სრულიად განდევნილია დედა-ენიდგანაო, აქ დამცინის გოგებაშვილი და მეუბნება: „ნუ თუ არ იცი, რომ ხელ-ნაწერის ჩართვა ჩვენ წიგნში, რუსული და ევროპიული წიგნებივით, საჭირო არ არის, რადგანაც ჩვენი ქართული ნაწერი და ნაბეჭდი ერთ ნაირნი არიანო. ძალიანაც სწუხან ევროპიელები, რომ

იმათი ნაწერი და ნაბეჭდი ერთმანეთიდგან განირჩევიან, მაგ-
რამ რა ქნან სხვა საშუალება რომ არა აქვთო“.

ოხ, საცოდავო ევროპიელებო, რა გეშველებათ, რომ ვერა საშუალება ვერ გამოგიგონიათ ხელ-ნაწერის და ნაბეჭდის შესაერთებლად!!... „ჩვენი დარდი ნუ გაწუხებს, გვეუბნებიან ევროპიელები, ჩვენი ხელ-ნაწერი იმიტომ მოგვწონს და იმიტომაც არ ვასხვაფერებთ, რომ, სანამ ქართველი ერთგვერდ ქაღალდს დასწერავდეს თავისი ბეჭდურის ხელით, მანამ ჩვენ ოთხ-ხუთ გვერდს გავაჭრელებთ, და ადვილადაც. ჩვენ დრო ძვირად გვიღირს, თქვენ იქნებ დროს სულ არ აფასებდეთო. ჩვენი ნაბეჭდი კიდევ ადვილი საკითხავიაო. ამიტომაც სრულიადაც არ ვნანობთ ნაწერის და ნაბეჭდის სხვა-და-სხვაობისათვის. ბარონ კორფმა რომ ბეჭდური ასოებით ხატვა ურჩია სხვებს, ეს კი არ სურდა მას, რომ ნაწერი და ნაბეჭდი შეერთებია, არამედ ის, რომ ნაბეჭდის ასოების ხატვით შეგირდს ასოც ადვილად დახსომებოდა და ხელიც გაწყობოდა ხაზების სმისაგანა... ნუ თუ უფ. გოგებაშვილს არ უნახავს მე-თვრამეტე ან ადრე საუკუნოებში ნაწერი? თუ უნახავს, ადვილად დაგვეთანხმება, რომ რუსული ხელ-ნაწერი და ბეჭდური თითქმის ერთი იყო. ბოლოს და ბოლოს მართლა ისე გაირჩა ნაწერი და საკითხავი, რომ თითქმის სულ არ გვანან ერთმანეთს. ნუ თუ ეს სისულელით მოუვიდათ რუსებს? ნუ თუ წერა-კითხვის საქმე უგულმა მიდის იმათში? განა სასიქადულოთ უნდა მიგვაჩნდეს გოგებაშვილის სიტყვები—ნაწერი და ნაბეჭდი ერთმანეთისაგან არ განირჩევიანო, რომ იძახის? განა ჩვენში ერთი კაცი მოიძებნება, რომ ბეჭდურის ხელით სწერდეს? უწინდელი ხელ-ნაწერიც ბევრით არა გავს ბეჭდურს. იმათშიაც არის ასოები ერთმანეთზე გადაბმული სიჩქარის გულისთვის და

ახალ ნაწერებშიაც. ჰი ამიტომაც საჭიროდ მიგვაჩნია ხელ-ნაწერის ჩართვა ანბანში, სადაც ნაჩვენები იქნება ასოების გადასაბმელი საშუალებანი და უმთავრესნი ელემენტები ანბანისა. ეს ძლიერ უადვილებს წერის სწავლებას მოსწავლეს.

ამის შემდეგ, ეჭვი არ არის, მკითხველიც თამამათ მიუძღვნის უფ. გოგებაშვილს შემდეგ ორდენს: უფ. გოგებაშვილს უმეცრებისთვის—უმეცრების ორდენი პირველი ხარისხისა.

„ჩვენ ულმობელი კრიტიკოსი ფრაზებს გვიწუნებს“, ამბობს გოგებაშვილი, და დასამტკიცებლად მოჰყავს ფრაზები: ბაყაყმა ბევრი იყვირა. ლორი დადალეო. (მამას დუმა დაადგ-რა უყავით? მიირთვით? ღმერთმა შეგარგოთ)! უმთავრესი და ნიშნულება ანბანისა ის არის, რომ კითხვის სწავლება გაუადვილოს ბავშვს. ისეთი სიტყვები უნდა იყოს სავარჯიშოდ საკითხავ წიგნშიო, რომლებშიაც (სიტყვებში) ნაცნობი ანბანები ხშირად იმეორებოდესო, ამიტომაც ამ გვარ სიტყვებს უპირატესობას ვაძლევდითო. უაზრო ფრაზას (?!) არას-დროს არ ვაძლევდი ადგილს, თუნდაც რომ ის ფორმალურის მხრით ძალიან მოსერხებული ყოფილიყო, ამიტომაც ჩვენი ანბანი მშვენიერი რამ არისო. ჩვენ უაზრო ფრაზა-ზერ წარმოგვიდგენია, აზრიანი და საძაგელი ფრაზა კი. აი თუნდ — მამას დუმა დაადგ. აქ აზრიც არის და სისულელეც. ეგრეთვე, ლორი დადალე. ვინ ლაპარაკობს ასე? არავინ, გარდა გოგებაშვილისა. ბაყაყმა ბევრი იყვირა კი არა იყიყინა. ეს მყვირალი ბაყაყი ისე მოსწონს გოგებაშვილს, რომ მაგალითად მოჰყავს ერთ ადგილს.

ჩვენ ვამბობთ, ფრაზები თვითონ ყმაწვილის ცხოვრებიდამ უნდა იყოს აღებული. აი თუნდ ეს: ბაყაყი ყიყინობდა. ბესომ მოკლა ბაყაყი ყიყინა. აქ ყ-ც ბევრჯერ არის გამეორებული და წინადადებაც ყმაწვილების ცხოვრებიდგან არის ამოღებული.

ამისი წაკითხვა ყმაწვილის გონებას ცოტა მაინც ამოქმედებს. მამას დუმა დაადე და ქორი დადალე ცარიელი უმნიშვნელო სიტყვები არიან ყმაწვილებისთვის. ამიტომ თქვენი თავის გამართლება თქვენვე შაინახეთ სხვა დროისთვის, „დედა-ენიდგან“ კი „მამას დუმა დაადესთანა“ წინადადება საკვლაოდ გამოირიცხოს მაინც. ჩვენ ვამბობდით: 1, წინადადებანი უხეირონი არიან; 2, წინადაბების შემდეგ ანდაზები, გამოცანები და მოკლე ლექსები უნდა მოეყვანა, სადაც კი შეიძლებოდაო.

უფ. გოგებაშვილი ასხვაფერებს ჩვენს ნათქვამს და იძახის: გადაღმელი ამბობს, ფრაზების მაგივრად რომ ანდაზები და ლექსები ყოფილიყო, უკეთესი იქნებოდაო და ამ თავის ნათქვამი სიტყვების დასარღვევათ ისეთი სიტყვები მოჰყავს, რომ საქმის მცოდნე კაცს სიცილით და ზიზღით გახეთქავს.

აი მეორე ადგილს ვხედავთ გოგებაშვილის პატიოსნებას. ეს მეორედ არის ჩვენ ნათქვამ სიტყვებს სცვლის, ვითომ მკითხველს თვალს უხვევს და იმითი ჭკუას შეგვაზიზღოს მკითხველს. დარწმუნებული ვართ, მკითხველი მხოლოდ სიცრუის მთქმელს შეიძულებს და არა მართლისას. ამას თავი დავანებოთ. უფ. გოგებაშვილი რომ ბრძანებს: ანდაზების, გამოცანების და მოკლე ლექსების ჩართვა ანბანში არც შესაძლებელია და არც მარგებელი ყმაწვილისათვისო, — ამაში კი ვერ ვეთანხმებით, ათჯერაც რომ უმეცარი და ბრიყვი დაგვიძახოს; პირველად, რომ ეს საქმე შეუძლებელი არ არის, ამის დასამტკიცებლად მოვიყვანთ გრეკოვის, ტიხომიროვის, ვოდოვოზოვის, პუციკოვიჩის და სხვა ათასი პედაგოგის ანბანებს, რომლებში რვა-ცხრა გაკვეთილის შემდეგ, ანდაზებიც, გამოცანებიც და ლექსებიც არიან მოყვანილნი. მეორედ, ასეთს ანდაზებს, გამოცანებს

ძრიელ გამაცხოველებელი და მიმზიდველი გავლენა აქვსთ ყმაწვილების გონებაზე. სხვა რომ არა იყოს რა, მარტო ამისათვის უნდა მიექცია ყურადღება ჩვენს გოგებაშვილს, მიელო შრომა და ამ მხრით გაეუმჯობესებინა ანბანი. მაგრამ, დარწმუნებული ყოფილა ამ საქმის შეუძლებლობაში, რადგანაც უშინსკისა და ნემენცური ორი ანბანის მეტი არა უნახავს რა, როგორც ამის ნაწერიდამ სჩანს; ამას ისიც დასძინეთ, რომ ნემეცურ ენაში ის ჩვენსავით დახელოვნებულია; ამიტომ ადვილად გაზომთ ამ ბატონის პედაგოგიურ ცოდნას და თავის შეცდომას უკანვე წაალებინებთ.

ჩვენ ვიწუნებთ ანბანში მოყვანილ ზოგიერთ (ბევრ) სიტყვებს, იმიტომ, რომ ის სიტყვები, როგორც ვსთქვით, საქართველოს ყველა ნაწილებში არ იხმარებიან და ამათი ხმარება უსარგებლოდაც და მავნებელადაც მიგვაჩნია თავ-და-პირველ სწავლებაში და ამის-გამო ვეკითხებით მკითხველს: რა უნდა შეიძინოს ბოვშმა ამ სიტყვებიდგან? ამაზე მოჭრით გვიპასუხებს უფ. გოგებაშვილი: კითხვის პროცესს იძენსო. გაუგებარი სიტყვების კითხვას, უაზრო მარცვლების კითხვა უჯობს ყმაწვილის კითხვის პროცესის სასწავლად, რადგანაც ეს მარცვლები ჯერ ორ-ხმოვანი ასოებიდგან შედგებიან, მერე სამ-ხმოვანიდგან, ბოლოს მეტისაგან. სიტყვები კი სხვა-და სხვა ხმოვანის ასოებიდგან, რომელნიც პირველად ძლიერ ეძნელება მოსწავლეს. მე ამითი იმას კი არ ვამბობ, რომ უაზრო მარცვლების კითხვა უმჯობესია საზოგადოდ მეთქი, იმას ვამბობ, რომ უაზრო სიტყვების კითხვას, კითხვის პროცესის შესასწავლად მარცვლების კითხვა სჯობს მეთქი. ორივე კი ღმერთმა შეინახოს.

ყოველ ადგილს, თავის წერილში გოგებაშვილი; უთუოდ

ხელს ავლებს ხოლმე რაღაც ანბანურ ჭეშმარიტებას, ყოვლის
მიზეზის გარეშე. ვითომ და თავი გამოიჩინოს პედაგოგიურ
საქმეში. აი თუნდ მე 18 გვ. ამბობს: ყოველ თავის საკუთა-
რი სახელი, მეტადრე ბავშვური (სხვისი?) წიგნში ამოკითხუ-
ლი, მოაგონებს ბავშვს თავის ტოლს და სხვ. ჩვენც სათნო-
ადგილი მივანიჭეთ ანბანში ამ გვარ სიტყვებს. როგორი სი-
ტყვები უფრო კარგია ანბანში სიტყვის პროცესისთვის ამაზე
—ამაზე ჩვენ უფრო ნათლად გამოვსთქვით, ჩვენს შენიშვნაში;
თქვენ რომ იმეორებთ, ვითომ რაო? სტატიის გაჭიანურები-
საგან რას გამოველოდით? მე რომ ჩემ წერილში იმერე-
თის უმაწვილისთვის გაუგებარი სიტყვები მომყავს, იმა-
ებზე იძახის: მისდა (ვითომ ჩვენ) საუბედუროთ იმერეთ-
ში ვერ მოძებნი ბავშვს, რომელსაც კარგად არ ესმოდეს
სიტყვები: სესე, მათა, ამო, ასი, ბებე, მაკა, თაზო, ზაზა,
მაზა, აზიზი, თუთა, ხაში, ნამი, ოდი, თალი, ღაღანი, გუ-
თანი, გემი, ჩაქუჩი, მაყაში, ყოში. ციყვი, ტაძარი, ჭნუტი,
წიწაკა, წრუწუნი, წალო, ჭერამი, ნაჭუჭი და სხვ. და სხვ.
ათასი. ამ სიტყვების ჩვენებისათვის მტერობას გვაწერს. ვითომ
რა მტერობა უნდა გვქონდეს ჩვენ უფ. გოგებაშვილისა?! აქ არა-
ვითარი მტრობა არა სჩანს და არც არავითარი მტრობა არა
გვაქვს ჩვენ გოგებაშვილისა. ჩვენ მას პატივსა ვცემთ, რო-
გორც კეთილ-მზრუნველ კაცს, და, თუ რამეს ვამბობთ მის-
გან შედგენილს წიგნზე, ეს მტრობას სრულიად არ ამტკიცებს.
რომელიმე წიგნზე სიტყვის თქმა და ნაკლულევანების ჩვენება
რომ მტრობას ნიშნავდეს, მაშინ თამამად შეგვეძლება თქვათ,
რომ ყოველი კრიტიკოსი მტერი უნდა იყოს იმ ავტორისა,
რომლის წიგნსაც გაარჩევს და არ აქებს სიცუდის გამო. ვისი

რა ბრალია წიგნი რომ უნაკლულო არ იყოს? არავისი, გარდა ავტორის ან შემადგენელის უმეცრებისა, ან დაუდევნელობისა.

უფ. გოგებაშვილს თავის მოსაზრების დასამტკიცებლად ვიღაც ერთი იმერელი მოჰყავს, რომელიც, ვითომ ამბობს, რომ ზემო აღწერილი სიტყვები ყველა იმერელს ესმოდეს, ჩვენ არ შეგვიძლიან წარმოვიდგინოთ ისეთი იმერელი ვინმე ამბავი რომელსაც ასეთი მოწმობა მიეცეს უფ. გოგებაშვილისათვის. და უკეთუ ასეთი იმერელი ვინმე გამოძებნა მან, მაშინ ჩვენ მოვიყვანთ, ერთი კაცის მაგიერ, მთელ იმერეთის მცხოვრებლებს.

ზემო მოყვანილი სიტყვებას მალიით ვურჩევთ გოგებაშვილს, შემოწმების შემდეგ, გაუგებარი სიტყვები გამორიცხოს შემდეგის გამოცემიდგან მაინც და ჩვენთვის მოძღვნილ ლანძღვის ეპიტეტები თავის-თავზე გადაიღოს. აი კიდევ დაიწყო ჩვენი სიტყვების დამახინჯება, ან ჩვენი აზრის შეცვლა. ჩვენ ვამბობდით: ჩვენი აზრია, ვეცადოთ, რაც შეიძლება, საყოველთაო ანბანი შევადგინოთ და, თუ ვერ მოვახერხოთ, მაშინ სხვა-და-სხვა ადგილებისათვის კერძო ანბანი შედგეს კითხვის შესასწავლად და სხვ.

გოგებაშვილი კი ამბობს: საქართველოს ყოველ ნაწილისათვის ცალკე საკუთარი წიგნი უნდა შედგესო. ეს სიტყვები ნიშნავენ: ანბანი და საკითხავი წიგნები თითოეული კუთხისთვის უნდა შეადგინოს შემდგენელმაო... ჩვენ გვსურს ან საყოველთაოდ შედგენილი, ყველასთვის გასაგები ანბანი იყოს, ან და, თითოეული ნაწილისათვის მარტო ანბანი იყოს ცალკე, საკითხავი წიგნი კი საერთო. ამაზე ჩვენ წერილში საკმაოდ ცხადად არის ნათქვამი. გოგებაშვილი კი მიჰყოლია აჩია ბაჩიას და, ვინ იცის, რას არ ამბობს, თითქმის მამულის მო-

დალატაკდაც კი გვხდის. გოგებაშვილს ჰგონია, ამ გვარი წესი ცალკე ანბანის გამოცემისა და საერთოდ საკითხავი წიგნის შედგენისა გამცალკევებელია ჩვენის ქვეყნისა. ამას ისეთი კაცი იფიქრებს, ვისაც თავისი ცხვირი ზარბაზანი ჰგონია. აქ საშიში სრულიად არა არის რა. ჩვენ ვხელმძღვანელობთ მარტო პედაგოგიურის ნამდვილის მოსაზრებით, და, ვიღაც ტაშკენტელებს რომ ახსენებს უფ. გოგებაშვილი, იმათ არაფერი არ შეუძლიათ ჭეშმარიტების წინაშე.

ამიტომ თავისავე სიტყვებს უკანვე ვსძღვნით უფ. გოგებაშვილს და თან ვიმეორებთ ძველსავე სიტყვებს: თავისი დედაენის ანბანი ან ყველასათვის გასაგებად გახადოს, ან არა და საქართველოს რომელიმე ნაწილისთვის შეიმუშაოს. ძალიან გაგრძელდა ჩვენი წერილი, მაგრამ რას იზამ, მკითხველო, როდესაც მოწინააღმდეგე შენს ნათქვამს სისულელეს ეძახის, შენი სიტყვა ბოროტებად მიაჩნია და ამის გულისათვის ათას რაღაცებს მოგიგონებს. ჩვენც, როგორც კაცნი, უნდა ვეცადოთ, რომ მოწინააღმდეგის უთავბოლო როშვას გასავალი დავუკარგოთ, იმიტომ კი არა, რომ ჩვენ შეგვეხო, არამედ იმიტომ, რომ საზოგადო საქმეს არ ავნოს; ამიტომაც იმედი გვაქვს, იქონიებთ მცირე-ოდენ მოთმინებას და გოგებაშვილის მეორე წერილსაც განიხილავთ ჩვენთან ერთათ.

უფ. გოგებაშვილზე ამ შენიშვნით უნდა გაგვეთავებინა ჩვენი საუბარი, რადგანაც ამ საგანზე ბაასი ძლიერ გაგრძელდა, მაგრამ სწავლების საქმე იმდენ ყურადღების ღირსად მიგვაჩნია, რომ მკითხველიც არ მოიწყენს და გადაიკითხავს ჩვენს შენიშვნას. ამიტომ ამ წერილშივე გვსურს დავასრულოთ ბაასი მკითხველთანაც, და, თუ ძლიერ საჭირო არ იქნა, უფ. გოგებაშვილთანაც.

ჩვენ ვამბობდით ჩვენ შენიშვნაში: საყმაწვილო წიგნში, ჯერ, პირველად სასაუბროა საჭირო, მერე კი ამაზე დამოკიდებული სტატიები. ამ სიტყვების განმარტებას საჭიროდ არ ვრაცხდით, რადგანაც ისეთ უბრალო ჭეშმარიტებად მიგვაჩნდა, რომ განმარტება სასირცხვოთ ჩავთვალეთ, მაგრამ, ნუ იტყვით, თურმე და, ეს ანბანური ჭეშმარიტება გოგებაშვილს თითქო რომ არ სცოდნია, თუმცა საეჭვოთ კი მიგვაჩნია; შეიძლება იცოდეს, მაგრამ ფარავდეს. ან რაღა საეჭვოა, როდესაც იძახის, რომ „სასაუბრონი წიგნის ორგანულ ნაწილს არ შეადგენენო, და, შეიძლება სრულიადაც არ იყვნენო (შეუძლებელი აქ არა არის რა) და არც არიან ბევრ პირველ საკითხავ წიგნშიო. შემდეგ ორ სამ გვერდს გააჭრელებს იმითი, რომ ჩვენ საგნებზე სასაუბროდ არა გვაქვს კერძო წიგნიო და ამიტომ ჩაურთევითო. აქ ამტკიცებს უფ. გოგებაშვილი პედაგოგების უმეცრებას.

სასაუბრონი იმიტომ არიან მიუცილებლად საჭირონი პირველ საკითხავ წიგნში საკითხავი სტატიების წინამძღოლელად, რომ საუბრის დროს ოსტატი შეგირდებს გააცნობს იმ საგნებს ან იმ არსებათა, ამათ მოქმედებათა, შედარებათა, რომლებზედაც ყმაწვილმა უნდა წაიკითხოს ზღაპარი, გამოცანა, ლექსი, იგავ-არაკი, თუ სხვა რამ, ამიტომ რომ კითხვის დროს პირველი და უკანასკნელი ყურადღება; ოსტატისა და შეგირდებისა სტატიის კითხვაზე და იმის შინაარსზე უნდა იყოს მიქცეული. უკეთუ ყმაწვილს სტატიაში რამოდენიმე სიტყვა არ ესმის, სტატიისას ვერც აზრს გაიგებს და ვერც ხეირიანად წაიკითხავს. მოსწავლე, ვთქვათ, კითხულობს არწივზე და კუზე. ამ სტატიის კითხვის დროს დაკარგავს, უკეთუ საუბრის დროს არ აქვს შესწავლილი, მცირეთაც არის მაინც, ქათამი და არწივი. ყმაწვილმა უთუოდ

უნდა იცოდეს სტატიის წაკითხვამდის, რომ არწივი გარეგანი მტაცებელი, ღონიერი ფრინველია, რომ ის მაღალ მთებზე ბუდობს და რომ თავისი ბარტყებისთვის იტაცებს შინაურ ფრინველებს და წვრიმალ-ოთხფეხიანსაც და სხვა, ქათამზედაც უსათუოდ უნდა იცოდეს რამე და სტატიის კითხვის დროს უმაწვილს ყველაფერი ნაცნობი შეხვდება, მხოლოდ მკაფიოდ უნდა წაიკითხოს, შინაარსის თქმაც არ გაუჭირდება. აი ამიტომ ვამბობდით—სასაუბრონი პირველად უნდა იყონ. გოგებაშვილიც კი დაგვეთანხმება იმაზე, რომ შეგირდებს ყოველთვის ადვილიდგან უნდა დავაწყებინოთ სწავლა და ნელა-ნელა ძნელზე უნდა გადავიდეთ—იმ აზრით, რომ ძნელი, სანამ დაუახლოვდებოდეთ, ნელა-ნელა გავიცნოთ. ამ მოსაზრებაზედ არის დამყარებული ჩვენი მოსაზრებაც სასაუბროების შესახებ. თუ ასე არა, თუ შეგირდი სტატიების კითხვის დროს ისწავლის საგნებს, მაშ რათ უნდა გოგებაშვილს ან კლასიფიკაცია საგნებისა და ან სასაუბრონი?

უფ. გოგებაშვილი ამბობს, ვერც იმაში დაგვეთანხმებით გადაღმელსაო, ვითომც სასაუბრონი იყონ რთული და ბევრ დროს ითხოვდნენ შესასწავლად. თქვენ, ჩემო კეთილო, არაფერში არ გნებავსთ დაგვეთანხმოთ, მაგრამ, ჩვენი რა ბრალია! აი ნახოს მკითხველმა თქვენი სასაუბრო, დაიდვას გულზე ხელი და წრფელის გულით სთქვას, ვინ არის ჩვენში მართალი. აი მინუში: კალმახი რა არის? დამისახელეთ თევზები! თევზების შვილებს რა ჰქვიანთ ლიფსიტები. (?) ქვერცხებსა? ქვირითსა ჩამომითვალეთ რა-და-რა-ნაწილები აქვს თევზსა? ოთხფეხი დარბის, ფრინველი ფრინავს, თევზი? ოთხ-ფეხს ბალანი ასხია, ფრინველს ბუმბული, თევზსა? ადამიანი ლაპარაკობს, ფრინველი გალობს, (ჩხიკვი და ყვავიც ხომ გალობენ) ოთხ-ფეხი ჰყვირის, (ცხენი და ხარიც ხომ ჰყვირიან?), თევზი? ოთ-ხფეხსა, ფრინველსა,

ცხელი სისხლი აქვსთ თევზსა? შვილების გაჩენაში თევზი ოთხფეხსა ჰგავს, თუ ფრინველებსა? რითია თევზი სასარგებლო ადამიანისათვის? როგორ იჭერს თევზსა ადამიანი? ამოწერეთ და შეადარეთ კალმახი და ორაგული, ფიჩხული და მურწა (ეს თევზები ყველანი კარგა უნახავს მოსწავლეს?!)

რომელმა ცხოველმა იცის ყიჟინი? სრიალი? რომელი ცხოველი ზის მზგარი მგლის ბუდეში? (გამოიცანი რვა წლის ქალო!) ბაყაყსა, გველსა და კუსა რა საერთო სახელი ჰქვიანთ? ქვე-წარმავალნი. კიდევ რა ქვეწარმავალი იცით? ხვლიკი. რა ნაწილი აქვს გველსა? ბაყაყსა? ხვლიკსა? კუსა? რათ აქვს ცივ-ტანი? (ვისა?) მათში რომელნი არიან უვნებელნი? საშიში და მავნე რომელიღაა? რითია საშიში გველი? ყველა გველს აქვს შხამი? აწერეთ და შეადარეთ: ბაყაყი და კუ, ხვლიკი და გველი. ეს გახლავთ მეცხრე საუბარი. ახლა სხვა საუბარი. თუნდ მე-13-ტე: რა არის ვაშლის ხე? რათ ეძახიან ხეხილსა? ხილს რა გვარ ნაყოფს ეძახით? დამისახელეთ ხეხილები. სად დგანან ხეხილები? რასა ჰქვია ბაღი, ვენახი, ზვარი, ბაღჩა? ვინა რგავს ხეხილებსა? რისთვის რგავს? რა-და-რა ნაწილები აქვს ხეხილს? როდის იციან აყვავება ხეხილებმა? (ხეხილებმა არაფერი არ იციან) რომელი ხეხილი მწიფდება ადრე? გვიან? რომელი ხეხილის ნაყოფია ტკბილი? მჟავე? რითი გვანან ერთმანეთს და რითი განირჩევიან მსხალი და ვაშლი, კაკალი და წაბლი, კომში და ატამი, ბროწეული და ლეღვი, ბალი და ტყემალი? რა არის მუხა? განა მუხა ნაყოფს არ ისხამს? მაშ რატომ ხეხილს არ ეძახიან? დამისახელეთ ხეები! საცა ბევრი ხეებია იმ ადგილს რა ჰქვია? რომელი ხის ფესვებსა ხმარობენ სანათათ? რომელი ხეები არიან ამწვანებულნი ზამთარ-ზაფხულ? რა სარგებლობას აძლევს კაცსა ტყე? (კაი კითხვაა

შენ ნუ მომიკვდე!) რითი გვანან ერთმანეთს და რითი გან-
ირჩევიან მუხა და ფიჭვი, ნერგი და ვერხვი, ნაძვი და წიფე-
ლი, ბზა და იფნი? ხეების გარდა ტყეებში კიდევ რაები დგა-
ნან? ჩირგვები. რა ჩირგვები იცით? იმ ვაკე და წყლიან ალაგს
რა ჰქვიან, რომელიც ჩირგვებით არის დაფარული? ჭალა. რი-
თი ჰგვანან ერთმანეთს და რითი განირჩევიან: კაკალი დათხი-
ლი, ხე-მაყვალა და კვრინჩხი, ჩირგვი და ხე?

არ იფიქროს მკითხველმა, რომ განგებ დიდი სასაუბროები
ამოვკერჩიოს. ჩვენ საშუალო სასაუბროები ამოვარჩიეთ. ამ სა-
საუბროებიდგან ყველა კარგათ დაინახავს, თუ რა დრო მოუნ-
დება თითო სასაუბროს, უკეთუ მიიღებს მხედველობაში სასა-
უბროების დანიშნულებას. ამას დავსძინოთ თვით გოგებაშვილ-
ისაგან მოყვანილი პროგრამმა სასაუბროებისა. საუბარმა ბავშვს
სამის მხრით უნდა გააცნოს საგანი: რომელ რიგის საგნებისას
ეკუთვნის, რა ნაწილებიდგან შესდგება, რითი ჰგავს თავისგვარ
საგნებსა და რითი განსხვავდება მათგან. ამაზე ვიწრო და მო-
კლე პროგრამმა სასაუბროსთვის შეუძლებელია.... ამაზე სრუ-
ლნი თანახმანი ვართ, რასა შინა ხელსაც ვაწერთ, მაგრამ, ცოტა
არ იყოს, ეს პროგრამმა მეტის მეტად ვიწროა. რა თვისებისანი
არიან და რით არიან სასარგებლონი, ან მავნებელნი—ამ თქვენ
პროგრამმას ესეც უნდა ჩაემატოს, თორემ თქვენი სასაუბროდ-
გან ამდენ ვერაფერს შეიძენს ყმაწვილი.

„ჩვენი სასაუბრონი მარტივად უნდა ჩაითვალონ, რადგა-
ნაც მარტო ამ სამის, ზევით რომ ვთქვით, მხრით შინჯვენ
საგანსაო“. მართლაც მარტივზე უმარტივესი იქნებიან, რომ ესე
იყოს, მაგრამ მკითხველი ზემო მოყვანილის ორის სასაუბ-
როდამ უსათუოდ დაინახავს, რომ იმ სამ მხარეს გარდა, რო-
მელზედაც გოგებაშვილი გვიჩვენებს, სხვა მხარეებსაც აქვსთ

მიქცეული ყურადღება. ამ შემთხვევაში კი მოსაწონია გოგებაშვილის ქცევა.

რაც შეიძლება სივრცით და სირთულით კაცმა არ უნდა დაიწყოს სასაუბრონი, რადგანაც ჯერ-ჯერობით დაუმზადებელნი მასწავლებელნი გვყვანანო. ამათ მარტივისა და მოკლეს გავრცელება არ შეუძლიანთო. ამაზედ, ჩვენდა სამწუხაროთ, უნდა ვსთქვათ, რომ ჩვენებურთ მსწავლულებთ უმეტესობა სრულიად რიცხავს ამ სასაუბროებს „დედა-ენიდგან“. რისთვის? ეს, ვისაც გნებავსთ, იმას ჰკითხეთ. სივრცის გარდა სასაუბროებს წუნსა სდებს გადაღმიელი სხვა მხრითაც ქ. ი. სიძნელით, ამბობს უფ. გოგებაშვილი.

რაში მდგომარეობს ეს სიძნელე? აი ამ კითხვებშიო: როგორ ჩნდება ბალახი? რომელი ბალახი იხმარება წამლად? რომელი ბალახია შხამიანი? რომელმა ჭირნახულმა უფრო ბევრი მოსავალი იცის? სადა ბევრი ხეები სდგას („დედა-ენაში“; „სდგას“ არ არის და დაუმზადებელს მასწავლებელს როგორ შეუძლიან ჩაურთოს?) იმ ადგილს რა ჰქვიან? როდის იციან ხეხილებმა აყვავება!“ ამ კითხვებს გარდა „დედა-ენიდგან“ აი ეს კითხვებიც იყო მოყვანილი ჩვენს წერილში: რას ჰქვიან წვიმა? რასა ჰქვიან ქარი? ესენი კი მიუფარცხავს, რადგანაც ვერაფრის თქმა მოუგვარებია, სხვებზე კი პასუხს იძლევა, მაგრამ ლანძღვა-გინების მეტი კი არა ესმის რა მკითხველს. ჩვენგან იმის წიგნიდგან ამოწერილ წინადადებაზე ამბობს: სადა ბევრი ხეები დგას, იმ ადგილს რა ჰქვიანო; „დედა-ენაშია“: სადა ბევრი ხეებია რა ჰქვიანო?

ორივე ეს წინადადებანი გაუგებარნი არიან პატარა ბავშვებისათვის, პირველი წინა-დადება კი, რომელიც პასუხის დროს გადუკეთებია, უფრო ცხადი და ადვილად გასაგებია.

ხეხილებმა ცოდნით არაფერი არ იციან და ამიტომაც გწუნობთ თქვენ კითხვას: როდის იციან ხეხილებმა აყვავებაო? ჩვენში იტყვიან, როდის ჭყვავიან ხეხილები? აი ნამდვილი ქართული. ამ წინადადებას კიდევ იმიტომ ვდებდით წუნს, რომ უმაწვილებმა წელიწადის დრონი არ იციან ამ საბასსომდისინ.

როდის ჩნდება ბალახი? რომელი ბალახი იხმარება წამლად და რომელი ბალახია შხამიანი? ამ კითხვებზე მოგახსენებთ შემდეგს: რვა-ცხრა წლის სოფლელი ბავშვი პირველ კითხვაზე ვერავითარ პასუხს ვერ მოგიცებსთ, რადგანაც ამან ბალახის ამომცენების პროცესი არ იცის. მეორე კითხვაზე იმას ვიტყვით, რომ სოფლელმა ბავშვმა შეიძლება დაგვისახელოს რომელიმე წამლად სახმარი ბალახი, მაგრამ აქედგან სრულიად არაფერი სარგებლობა გამოდის: არც მეცნიერების მხრით და არც გონების გახსნის მხრით, რაისათვის უფრო კარგი იქნება, ამ გვარ კითხვებს აღარ მიეცეს ადგილი შემდეგ გამოცემაში მაინც.

სასაცილოდ და სამწუხაროც იმ კითხვის განმარტებაა, როდესაც გოგებაშვილი მარტავს კითხვებს: რომელმა ჭირნახულმა უფრო ბევრი მოსავალი იცის? ეს გადაღმელის გარდა ყველამ იცისო, რომ სიმინდმა უფრო ბევრი მოსავალი იცისო; თავის აზრს იმაზე ამტკიცებს, რომ სიმინდი ისხამს რამოდენიმე ტაროსაო. რამოდენიმე ტაროს არსად არ ისხამს სიმინდი. ჩვეულებრივ ერთს ანუ ორს ტაროს ისხამს, ისე კი ათასში ერთხელ სამს ან ოთხს, მაგრამ ეს ანგარიშში ჩასაგდები არ არის. ესეც რომ არ იყოს, მაგალითი წინ არ გვიდევს — იმერეთი და ქართლი. სადა ვარგობს, თითქმის ორივე ჭირნახული—სიმიდი და პური თანასწორად მოდიან; სადა არა და-იქ ან არც ერთი არ ვარგა, ან და მარტო ერთი მათგანი ხე-

ირობს. ამაზე ბევრი ჩიჩინი საჭირო არ არის, თუ „ყუადის ჯორივით" არ დაიწყებს.

გადამღმელი უარ-ჰყოფს ყველა პირველ რიგის პაწაწინა მოთხრობებსა და ლექსებსა, ერთის გარდა. ჩვენი მკილავის გარდა, ყველა დაგვეთანხმება. რომ ამ სიტყვებში ისმის სენტენციური ქადაგებანი, რომლითაც ჩვენ გვსურს შევაყვაროთ ბავშვს სწავლა. უსენტენციოთ როგორ მოხდება წიგნის შედგენა. სენტენცია რომ არ იყოს ისეთ წიგნს ვერავინ მოჩვენებსო. თითქო დიდ ჭეშმარიტებას ამბობდეს, ისე თამამათ ლაპარაკობს უფ. გოგებაშვილი. სენტენციაც არის და სენტენციაც. ჩვენ იმის წინააღმდეგი ვართ, რომ პირველსავე გვერდზე პირველ საკითხავ წიგნში სენტენციური სტატიები მოგვყავსთ.

ცოდვა არ იქნება, ნახოთ აწ უკანასკნელ დროში, რუსეთში გამოსული ანბანი და პირველ საკითხავი წიგნები, სადაც მშვენიერის ხელოვნებით არის დახატული ყმაწვილის და მისი გარშემო ბუნების ცხოვრება და სიმშვენიერე. აი ამ გვარი პირველ საკითხავი წიგნი გვეჭირვება.

ჩვენ ვამბობდით ჯავახეთზე რომ ლექსია, ადრე წიგნში მოტანებულიო. ამის დასამტკიცებლათ ცოტაოდენი საბუთი მოგვყავდა. მაშ რომ გოგებაშვილი იძახის;" რაც შეეხება ჯავახეთს. მასწავლებელი ადვილად აუხსნისო, რომ ერთ მაღალ კუთხეს საქართველოსას ჰქვიან ეს სახელი და ხელის გაშვერით უჩვენებს."

აი თქვა და გაათავა. ეს ბატონი ძველად, როგორც გავიგია, გეოგრაფიის მასწავლებელი ყოფილა; უკეთუ და, ამ რიგად ასწავლიდა. ეჭვი არ არის ძალიან გეოგრაფიის მცოდნენი გამოვიდოდნენ ამისი შეგირდები; ამ გვარ გასმატრებას არა-თუ შვიდი რვა წლის ბავშვი ვერ გაიგებს, არამედ თუთხმეტი — თვრამეტი

წლის ბავშვსაც გაუჭირდება. იმ მხარისაკენ, საითაც მასწავლებელი ხელს გაიშვერს, ყველა მაღალ ადგილს ჯავახეთს დაუძახებენ შეგირდები და ამ გვარად საქართველოში ყველა მაღალი ადგილი რამოდენიმე წლის შემდეგ მიიღებს ჯავახეთის სახელს. ბევრი ჯავახეთი კი გვექნება, თუ თქვენც იტყვით, მკითხველო!

„ის (გადამღელი) ბელიბერდას ეძახის შემდეგ ლექსებს და მოთხრობებსაო: ნადირობა, მშიერი კაცის ნატვრა, საბრალო დედაბრისასა, უსუნო ყვავილი, თავის-თავის დასჯა, თამარ-მეფე, ედემი, ქალების მუშაობა და ქართველებიო“.

სიტყვა „ბელიბერდა“, ერთხელაც არ გვიხმარია და საიდგან ამოიღო გოგებაშვილმა, საკვირველია, ეტყობა მოსჩვენებია. ნუ შეშინებულხართ, ბატონო, „ბელიბერდა“ კი არ არის სიტყვა—ჩვენ „ბალაბურდო“—ვიხმარეთ. ეს სიტყვა „ბელიბერდას“ სრულიად არ ნიშნავს.

ამ სიტყვით იმას ვამბობდით, რომ თქვენ, უფ. გოგებაშვილო, რაც რამ ხელში მოგხვედრიათ განურჩევლათ შეგიტანიათ „დედა-ენაში“. ეს ლექსები და მოთხრობები ბელიბერდანი კი არა, კარგები არიან, მაგრამ პირველ საკითხავ წიგნში გამოუსადეგნი არიან და, თუ გამოუსადეგნი არიან, არც უნდა იყონ ჩართულნი.

„ნადირობა“ პეტრე უმიკაშვილის ვარიანტებიდგან, როგორც სჩანს, გავრცელებულია მთელ საქართველოში. ეს გავრცელება ამტკიცებს, რომ ლექსს რაიმე განსაკუთრებითი ღირსება აქვსო. ეს ღირსება მდგომარეობს ლექსების სამაგალითო ჰარმონიაში“. ამაზე ნაკლებ არც გავრცელებული და არც უჰარმონიო არ არიან მრავალნი ლექსნი, თუნდა „მე ვარ და ჩემი ნაბადი“, მაგრამ შეიძლება ამათი ჩართვა საყმაწვი-

ლო წიგნში? ამათი შინაარსი რაც არის უმაწვილის გონებისათვის—ყველამ იცის, „ნადირობის" შინაარსი კი მიუწდომელია უმაწვილისათვის, თანაც გაუგებარი.

რუსული სახლის სურათზე, რომელიც „დედა-ენაშია" ჩვენ არა გვითქვამს რა, სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო, მაგრამ რაღაც აზრი მოსვლია ამის შესახებ უფ. გოგებაშვილს და იძახის: რუსული სახლების ჩართვას თავისი სასარგებლო მხარე აქვსო, სურათის შემწეობით ბავშვი რუსულ სახლს გააცნობს და შეადარებს ქართულ სახლთანო, რომელსაც თვალ წინ ხედავს ყოველ-დღე, და, რომლის დახატვა წიგნში სრულიად საჭირო არ არისო. აკი ვთქვით პედაგოგთა პედაგოგიაო, და არ გჯეროდათ, ახლა ხომ გჯერათ რომ ამბობს, რაც უმაწვილს ყოველ-დღე თვალ-წინ აქვს, თუნდ ძროხა, კატა და სხვა საგანი, იმათი დახატვა სრულიად საჭირო არ არისო.

საცოდავებო ევროპის პედაგოგებო, და განსაკუთრებით მოსწავლეებო! მოდით ჩვენ პედაგოგთან და დაეკითხეთ პედაგოგიურ საქმეებში. ვინ იცის რამდენი ათასი-მანეთი ეხარჯება ევროპას იმ საგნების სურათების მოსაპოვებლად შკოლებისათვის, რომელთაც ნატურალურად ნახვა შეუძლიანთ ყოველ დღე. ამ აღმოჩენის შემდეგ, ეჭვი არ არის, ევროპის პედაგოგებისაგან მადლობას მიიღებს ჩვენი გოგებაშვილი. აკი ამიტომაც არ აქვთ თურმე „წერა-კითხვის" შკოლაში არავითარი სურათი.

ამას გარდა გვიმარტებს პირველ დაწყებით წიგნის შედგენას და თან ამბობს: მართალია უნაკლულო არ არის ჩვენი წიგნი, მაგრამ თავის დანიშნულებას ურიგოთ არ ასრულებსო. კარგი იქნებოდა ჩვენთვისაც და საქმისთვისაც, რომ ამ წიგნის

ჩხრეკაში არ გამოგვეღამებია ჩვენი დღენიო, არამედ აგვევსო ის მრავალი ცარიელი ადგილები, რომელიც „ბუნების-კარის“ და „დედა-ენის“ გარეშემო არისო.

ამითი ამბობს: ეს რაც არის ხომ არისო, თქვენ სხვა რამ, საჭირო საქმე გააკეთეთ, რომელიც უხვად მოიძებნებაო. არა, ბატონო, ეგეც უნდა გასწორდეს და სხვა საქმეც უნდა გაკეთდეს ერთმანეთის დახმარებით; ამას თხოულობს საზოგადო საქმე.

უფ. გოგებაშვილი ჩვენი დარიგებით ათავებს თავის წერილს; ამბობს იქნება ძრიელ ნიჭიერიც იყოვო, ვიდაც გადაღმიელი ხარო, მაგრამ კრიტიკაში ულმობერს ბედს ჭერმი [illegible]ჭურგია და უფრო კარგია და უფრო კარგი იქნება კიდევას თავი დაანებეო.

ეს სიტყვები უნდა მიგვეღო, მაგრამ რადგანაც უსაფუძვლოდ იყო წამოსროლილი, ამიტომ ვერ დავეთანხმეთ, და ეს მცირე წერილი კიდევ ვუძღვენით მას.

გადაღმელი

ახალი წიგნები

წ ი თ ე ლ ი ფ ა რ ა ნ ი. თხზულება ვუჩეტიჩისა. ქართულად ნათარგმნი ანდრონიკაშვილისაგან. წერა-კითხვის საზოგადოების გამოცემა, ფასი 15 კაპ.

ხ ა ჯ ა უ რ ი. საყმაწვილო მოთხრობა. რუსულიდგან გადმოღებული ანასტასია თუმანიშვილისაგან. წერა-კითხვის საზოგადოების გამოცემა, ფასი 10 კაპ.

ჩვენ განვიზრახეთ ამ წიგნების გარჩევა, მაგრამ არ ვიცით კი საიდგან და როგორ დავიწყოთ. წინ ერთი საზარელი სურათი გვიდგას. თუმცა ეს სურათი ძალიან საზარელია, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, მაინც გამოსასვლელი სისხლი უსათუოდ უნდა გამოვიდეს. ვინც რა უნდა იფიქროს, ჩვენ მაინც ჩვენი შეხედულობა საგანზე პირუთვნელად უნდა გამოვთქვათ. ამიტომაც ახლავე ბოდიშს ვითხოვთ, თუ ვინმე ქებით არ მოვიხსენოთ ამ შენიშვნაში. დარწმუნებულნი ბრძანდებოდნენ ყველანი, რომ ამას თვით საქმე ჩაგვადენინებს და, არა ჩვენი წინათ განზრახულება, როგორც ხშირად ჰფიქრობენ ხოლმე ზოგიერთები.

ჩვენი ღარიბი შკოლებისათვის, ყველა ახალი საყმაწვილო წიგნი, ქართულ ენაზე დაწერილი, თუ ცოტაოდენი მაინც არის სიკეთის ნიშან-წყალი ეტყობა, კარგი შეძენაა და მამომცემიც მადლობის ღირსია. მაგრამ, რამდენათაც ამ სიღარიბეში,

ამ უწიგნობაში, ამ უარარაობის დროს ცოტაც არის სეირიანი სა-ყმაწვილო წიგნის გამოცემა ძვირფასი რამ არის, იმდენათ უფრო სასურველია, რომ ძალიან სიფრთხილით, წინ-დახედუ-ლობით იქცეოდნენ ხოლმე გამომცემლები. სანამდის ზემო-მოხსენებულს წიგნებს გავარჩევდეთ, ჩვენ გვსურს მკითხველს ორიოდე სიტყვა უთხრათ საყმაწვილო წიგნზე, თუ როგო-რი უნდა იყოს იგი. ჩვენ ისეთ ნაირათ უნდა შემოვზღუდოთ ყმაწვილის ცხოვრება სხვა-და-სხვა კარგი გარემოებებით, რომ ეს გარემოებანი კეთილ გზაზე აყენებდნენ მოსწავლეს და უზრდიდნენ მამულს კეთილს, პატიოსანს და სასარგებლო შვილებს. ერთი ამ გარემოებათაგანია ყმაწვილების შინაურო-ბის (დედ-მამის და სხვ.) ცხოვრება, მეორე მეზობლების ცხოვრება, მესამე შკოლა, მეოთხე წიგნი, მეხუთე სხვა-და-სხვა შემთხვევითი გარემოებანი.

ამ წერილში გვსურს მხოლოდ წიგნის გავლენაზე ვთქვათ, რადგანაც წიგნებს ვარჩევთ.

ყმაწვილიც ისეთი ცხოვრებით სცხოვრობს, როგორც დი-დი ადამიანი, იმასაც დიდებივით შეხვდება სასიხარულო და სამწუხარო ამბავი. თუმცა ესენი დიდების ცხოვრებასთან ძნე-ლი შესადარებელნი არიან, მაგრამ ყმაწვილის გონებაზე კი დიდ გავლენას ახდენენ ხოლმე. შედარებით ამ შემთხვევებს ისეთი მნიშვნელობა აქვსთ ყმაწვილებისთვის, როგორც რამე პოლიტიკური შემთხვევას დიდი ადამიანებისთვის. მაგრამ ათა-ას კაცში ერთს ვერ შეხვდებით, რომ ყმაწვილების ამ გვარნი შემთხვევანი აინტერესებდნენ, ან-და ესმოდესთ მაინც რამე ყმაწვილების ქვეყნისა.

ყოველ ღონის-ძიებას ვხმარობთ, ხოლმე იმისთვის, რომ ყმაწვილები ჩვენის სურვილისამებრ წავიყვანოთ, ე. ი. შევაჩვი-

ოთ უსაქმობას, დროს გატარებას, და ამითი გაუფუჭოთ ზნე-ხასიათი.

ყმაწვილი თეთრი ქაღალდი ჰგონიათ, რომელზედაც ყველაფრის დაწერა შეიძლება, რასაც კი ვისურვებთ, ან სანთელი, რომლისაგანაც, როგორი სახეც გნებავსთ, ისეთს გამოიყვანთო, ამბობს ერთი მწერალი. ამას თითქმის ჩვენც ვეთანხმებით, მაგრამ საქმე ის არის, რომ ამ სანთლისაგან, რაც გინდა, ყოველთვის ვერ გამოიყვან, რადგანაც, ყოველ ყმაწვილს აქვს თავისი ინდივიდუალური თვისებანი, რომელნიც თხოულობენ ჩვენგან ჩაკვირვებას, შესწავლას. ეს ინდივიდუალური თვისებანი ბევრი სხვა-და-სხვა გარემოებათაგან წარმოსდგებიან, რომელთაგან შესანიშნავი არიან თვით ფიზიკური ძალა ყმაწვილისა, ფიზიკური აგებულება მისი და იმ ჩვენგან შეუმჩნევ გარემოებათაგან, რომლებითაც არის მოცული ყმაწვილი შობის დღიდგანვე და რომელთაც გავლენა აქვთ მაზედ.

ამიტომ, ყოველთვის, საყმაწვილო საკითხავის წიგნის შედგენას, ან შეთხზვას როცა კი განვიზრახავთ, ზემო ნათქვამი სიტყვები წინ უნდა გვქონდეს ხოლმე, ე. ი. ყოველთვის საყმაწვილო წიგნის შედგენის დროს, თვალ-წინ ყმაწვილი და იმის ცხოვრება უნდა გვედგას ხოლმე. რაც კარგა და სახალისოთ დავხატავთ რომელიმე ყმაწვილის ცხოვრებას, ის უფრო ძვირფასი იქნება მკითხველი ყმაწვილისათვის. ამასთან, უნდა ვეცადოთ, რომ ყმაწვილმა ყველა ამბავში თავის-თავი დაინახოს,—ეს ამბავი, როგორც საინტერესო იქნება იმისთვის, ისე სასარგებლოც. (სარგებლობა კი უმეტეს ნაწილად მწერალზე ჰკიდია, თუ როგორ სიუჟეტს აიღებს ყმაწვილის ცხოვრებიდგან და როგორ გაამშვენიერებს მას). ისეთი მდიდარი ქვეყანა ამბების, სცენებისა და მოთხრობებისათვის, რო-

გორიც ბავშვებს აქვსთ, ჩვენ დიდებს სიზმრადაც არ მოგვეჩვენება.

აქ ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ ყმაწვილების ცხოვრება ორად განიყოფება. ერთ დასს შეადგენენ ქალაქის მცხოვრებელნი, მეორეს სოფლისა. როგორც ერთისთვის, ისე მეორესთვის უსათუოდ თავ-თავისი ცხოვრებიდგან უნდა აირჩეს ამბები. და, რადგანაც ჩვენში ამ ჟამად ქალაქის მცხოვრებლებზე ან არისტოკრატებზე, რომელნიც ქართული ენის სწავლებას, მშობლების და სხვა გარემოების წყალობით, სისულელედ სთვლიან, ლაპარაკიც აღარ ღირს, — ამისათვის, ჩვენ უნდა ვიზრუნოთ ჩვენ სოფლელ მოზარდ თაობაზე, ვინც კი სწავლობენ, და შევაყვაროთ თავისი ქვეყნის ყველაფერი კარგი; უნდა ვეცადოთ, რომ ამათ მაინც არ შეიძულონ თავისი დედა-ენა და ქვეყანა, და, როდესაც გაიცნობენ სხვა ქვეყანას, სთქვან, რომ ჩვენი ქვეყანაც ქვეყანა ყოფილა, ჩვენც ისეთი ხალხი ვყოფილვართ და ისეთი ცხოვრება შეგვძლებია, როგორც სხვა ქვეყნების განათლებულ ხალხებსაო.

თუ ჩვენ ასე არ მოვიქცეით, თუ ჩვენ თავ-დაპირველად ჩვენ ყმაწვილებს ან ვილაც არისტოკრატების, ან იმათთვის, ჯერ უცნობელი ხალხის ცხოვრებიდგან აღებული ამბები შეუჩხიროთ, დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, ისინი წიგნს ხელშიაც არ აიღებენ; ამისი შედეგიც ხომ ყველამ იცით რაც იქნება.

აი ამის თქმა გვინდოდა საყმაწვილო წიგნზე. ახლა შევუდგეთ ზემო მოყვანილი წიგნების გარჩევას და ვნახოთ, რამდენად აკმაყოფილებენ ესენი ჩვენს მოსაზრებას.

შინაარსი წითელი ფარნისა.

წიგნი განიყოფება ხუთ თავათ. პირველ თავში ნათქვამი: ვისაც რკინის გზით უვლია, ის უსათუოდ შეამჩნევდა გზის აქეთ-იქით პატარა სახლებს, ეს საყარაულო სახლებიაო, გზა გარდი-გარდმო მავალ ხის ნამორებით არის გასიდულიო; ამ ნამორებზე რკინის რელსებია გაწყობილი, რომლებზედაც ვაგონების გოგრები გორავენ მეტის მეტი სიჩქარითო და თან უსტვენსო: ეს სტვენა ნიშნავს, რომ ყოველი სულიერი უნდა ჩამოეცალოს, თორემ უსათუოთ რბილსა და ძვალს გაუსწორებსო.

რკინის გზის სიარული მშვენიერება რამ არის, ისე ლამაზათ მიგოგმანებს, ასე გგონია შენთვის ოთახში იჯდე თავისუფლად, მაგრამ ვაგონებს თუ ან წინ დახვდა რამე, და ან გზა გაუფუჭდა, გზას გადასცდება, და აი ყველაფერი, მაშინაც, ვაგონებიც და შიგ მჯდომელებიც ლუკმა-ლუკმად დაიხოცებიან. ამისთანა უბედურების ასაცდენათ გზის აქეთ-იქით რომ პატარა სახლებია, იმათში სცხოვრებენ ყარაულებიო, რომლებიც მუდამ დღე და ღამე რამოდენჯერმე ათვალიერებენ გზას და, თუ სადმე გზა გაფუჭებული ნახეს, გაჩერდებიან იმ ადგილას, დაიჭერენ ხელში დღისით წითელ ბაირაღს, ღამით წითელ ფარანს და ელოდებიან მაშინის გამოვლას; როგორც მემაშინე ამ ნიშანს შეხვდავს, იმ წამსვე სიარულს მოუკლებს და კიდევაც გაჩერდება. გზაზე, თუ საშიში არა არის რა, მაშინ ყარაული თავის სახლის წინ გაჩერდება, ცის-ფერი ბაირაღით დღისით, და ღამით ცის-ფერი ფარნით.

მემაშინე და ყარაული ორთავე ძრიელ ფრთხილად უნ-

და იყოს, თორემ შეიძლება რამდენიმე ასი კაცი ერთი წამის მსხვერპლად გახდნენ.

მეორე თავშია აწერილი ყარშულის მაღლიანიძის ცხოვრება. მაღლიანიძეს ცოლი ადრე მოუკვდა და დარჩა სამი ობოლი. ერთი კარგა მოზრდილი ქალი, მარო, რომელიც ქალაქში ჯერ სწავლობდა, მერე ვიღაცას ოჯახში მოახლედ შევიდა, ორი კიდევ პატარა ვაჟი ჰყვანდა, პეტრე და ვასო. მაღლიანიძე თან შვილებს პატრონობდა და თან თავის საქმეს კარგა ასრულებდა. ღამით, როცა მაღლიანიძე გზის დასასხედავათ წავიდოდა სოლ-მე ვასოს ეშინოდა შინ. მაგრამ პეტრე გულს უმაგრებდა.

მესამე თავში ხელოვნურად არის აღწერილი ყმაწვილების და მამის ცხოვრება გაზაფხულზე.

მეოთხე თავში—ოციქრად მოუყვა მაღლიანიძეს თავისი ქალი მოიყვანოს ქალაქიდგან, ყმაწვილებს მაინც მოუვლისო, და კიდევაც მოიყვანს. მარო ოჯახს ასუფთავებს, ყველაფერი ავეჯი ოჯახისა თავ-თავის-რიგზეა მიწყობილი, თან უყვარს თავისი პატარა ძმები, უკერავს იმათ ტანთ-საცმელს.

მეხუთე თავშია აწერილი, რომ დღეობაში წავიდნენ მარო და ამისი პატარა ძმები. ამ დღეებზე უკეთესი დღე აღარ ქსნებოდა: ცა მშვენივრად გადასარკული იყო, ერთი ხელის გულის ოდენა ღრუბელს ვერ დაინახავდი, მაგრამ სიცხე მალთან იგზინებოდა და მაღლიანიძე ჰფიქრობდა, სიცხე კარგს არ მოასწავებსო. მეორე დღე მშვენიერი იყო, საღამოზე ნელ-ნელა აიძრენ ფოთლები, ქარი გაძლიერდა, ერთიც უეცრად გაიელვა და საზარლად დაიქუხა. შეიძრა მიწა და კიდევ დაიქუხა. გახშირდა ელვა და ქუხილი. მაღლიანიძემ წამოავლო ხელი ფარანს და გაექანა გზის დასათვალიერებლად. მივიდა ერთ დიდ ფიჭვის ხესთან და აეტუზა. ერთი საშინლად გაი-

ქლვა, მაღლიანიძე მირს დაეცა, ამის საყარაულოს ცეცხლი გაუჩნდა, გზაზე მესი დაეცა, რელსები აფუშ-დაფუშა. მაღლიანიძეს სურდა ამდგარიყო, მაგრამ ღონე აღარ ჰქონდა. მოაგონდა მაშინა, მაგრამ წითელი ფარანის მაგიერ სხვა ფარანი წამოეღო. გაიხედა მაშინაც მოდის. არ იცის რა ქნას. უეცრად რაც ძალი და ღონე ჰქონდა მოიკრიბა, მოხია თავის წითელ პერანგს სახელო, შემოასხვია ჯარს და დაიჭირა მაღლა, ისე რომ მემაშინე შეხედავდა და გაჩერდებოდა. მემაშინემ მართლა შეხედა და გააჩერა მაშინა. აქ ნახეს დანგრეული გზა და გულ-წასული მაღლიანიძე. ვიღაც ექიმიც გამოჩნდა, რომელმაც შემწეობა აღმოუჩინა მას. ამ დროს მაღლიანიძის შვილებიც მოვიდნენ დღეობიდგან. აქ არის აღწერილი ამათი მდგომარეობა, ცეცხლ წაკიდებული სახლი და გულ-შეღონებული მამა რომ ნახეს. მაღლიანიძე ჩქარა მიდის განზე, უამბობს მოგზაურებს ამ შემთხვევის ამბავს და ქსეხიც შეძლებისამებრ ასაჩუქრებენ მას.

ხატაურის შინაარსი:

პირველი თავი. ერთხელ პატარა ყმაწვილს, სახელად ნუცას, კნუტის (ცინდალი) კნავილი მოესმა და დედას უთხრა. დედა-შვილი წავიდნენ, ბალახ-ბულახში იპოვეს პატარა ცინდალი, მოიყვანეს შინ, რძე აჭამეს და სახელი „ხატაური“ დაარქვეს.

მეორე თავში არის ნათქვამი: საღამოზედ ნუცა და დედა მისი სოფელში წავიდნენ საცხოვრებლად, თან გამდელიც თან იახლეს და მუდამ აქეთ-იქით სიარულში ატარებდნენ დროს დედა-შვილი.

მესამე თავში—ნინუცას ძრიელ შეუყვარდა თავისი პატარა კნუტი და მუდამდღე ამის ალერსშია, ამას ადევნებს თვალ-ყურს.

მეოთხე თავში—ნუცა მოაგონებს დედას დანაპირებს, რომ წიგნი უნდა ისწავლოს გაზაფხულზე, სთხოვს რომ ამის ცი-ცასაც ასწავლოს ამასთან ერთად წიგნი. დედა ჯერ არ ეთან-ხმება, მაგრამ, მერე ორივეს დააწყებინებს სწავლას. კატა წიგნს ვერ სწავლობს; ამის ნაცვლად ნუცამ უკანა ფეხებზე დადგომა, მხრებზე გადახტომა და ჯოხის დაჭერა კი კარგად ასწავლა.

შემდეგს ორ თავში არის ნათქვამი, რომ გამდელი და პატარა ნუცა მინდვრად გავიდნენ, თან კატა გაიყოლიეს, იქ ვიღაც თავადის შვილები ძაღლებით მოდიოდნენ და კატა კი-ნაღამ დააგლეჯიეს მწევრებს, მაგრამ, როგორც იყო, კატა დაუძვრა ძაღლებს და შინ მიირბინაო. ბოლოს და ბოლოს ეს თავადის-შვილები გადაემტერენ ამ კატას, კიდევაც მოიპარეს და თავის კუტს დას მიჰგვარესო. დიდის-ხნის ძებნის შემ-დეგ, გამდელმა მონახა კატა და ქალბატონს მოახსენა. ესეც წავიდა. უნდოდა გამოერთმია კნეინისათვის თავისი შვილის საყვარელი კატა, მაგრამ, კუტს ქალს ისე შეჰყვარებოდა ის, რომ არასფრის-გულისათვის არ უნდოდა მიეცა პატრონისა-თვის; დედას უთხრა: ფულები მიეცი რაც გთხოვოს, ეს კატა მე მეყვანდესო, თან ცრემლები მოერია. პატარა ნინუცას შეებ-რალება კუტი ქალი და ეუბნება დედას: დედი, აღარ მინდა ფისუა!... დეე, აქ დარჩეს... ამ გვარად ხატაური თავადის ოჯახში რჩება, ნუცა კი შინ მოდის დედითურთ უკატოთ.

ჩვენი აზრიც გამოვთქვით მოკლედ საყმაწვილო საკით-ხავ წიგნზე (რასაკვირველია, შკოლის გარე საკითხავზე) და თან ორი წიგნის შინაარსიც ჩამოვსწერეთ. ახლა გვებადება თავში

ეს კითხვა: ეს მშვენიერი წიგნები თავის შინაარსით შეიძლე-ბენ ჩვენებურ მკითხველ ყმაწვილებს და სარგებლობას მოუტანენ, რამეს?...... თუ კი. რითი? და თუ არა, რატომ არა? შეგვიძლიაც მოვიხსენიოთ, რომ ყველა საყმაწვილო წიგნი, ქართულს ენაზე დაწერილი, უარესი რომ იყოს, კარგია, და გამომცემელი მადლ-ობის ღირსია. მაგრამ, ეს სიტყვები არ შეეხება ისეთ გამომცემელთ, როგორც ჩვენი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებაა: ეს საზოგადოება და კერძო პირი სულ სხვა-და-სხვანი არიან. კერძო პირს ათასი გამამართლებელი მიზეზი აქვს, სამაგალითოდ ლექსების წიგნი რომ გამოსცეს — ისიც კარგია. წერა-კითხვის საზოგადოებას კი თავის გამართლება არ შეუძლი-ას, განსაკუთრებით ამისთანა დროს, როდესაც მან „ფარსი" და „სატანური" გამოსცა, იმიტომ, რომ წერა-კითხვის საზოგადოე-ბის სამმართველოსაქვს, საცა რამდენიმე პირი განიხილავს. ამათი ვალია, როგორც საზოგადოების წარმომადგენლებისა, ყველაფერი საქმე განიხილონ, დაათვალიერონ, გაასწორონ და მერმე გა-მოსცენ.

ამ წიგნების გამოცემაზედ, როგორც ეტყობა, არავის არ უფიქრია, ეკითხა ამხანაგებისათვის, რომ დავბეჭდოთ ეს წიგ-ნები, ვის უნდა წაეკითხოს, ან გინდაც რომ წაიკითხოს, რა სარგებლობას მოუტანს ვისმე? ეს კითხვა, რომ ვისმეს მო-სვლოდა თავში, ეჭვი არ არის, იტყოდნენ სხვები: მართალია, ჩვენი მკითხველი ყმაწვილებისათვის საინტერესო არ არის, რადგანაც აქ იმათი ცხოვრების თითქმის სრულებით არაფე-რი არ არისო, მაგრამ, რადგანაც ცნობილი ავტორისაა დაწერი-ლი, თუ უმჯობესი ვერაფერი ვიშოვნეთ, მაშინ ეს შევაკეთოთ და დავბეჭდოთ. ამითი გათავდებოდა ორივე წიგნზედ ბაასი. ახლა რა გვეთქმის? ისა, რომ „წითელი ფარანი" უნდა მიე-

ცეთ „მეპურტკეების“ მეთოდებს, რომელთ რიცხვი აქაც ხშირით არ აკლდება, ამათაც მხოლოდ წასაკითხავად, ე. ი. კითხვაში გასავარჯიშებლად („ნაკადური“ კი ღმერთმა შეინახოს) იმისი მკითხველი კი არავინ არა გვყავს. ძლიერ პატარაებს მდგომარეობ-სისუსტელე იქნება, რადგანაც პატარას გერმოდ საკითხავი წიგ-ნი არ ესაჭიროება, და ცოტა მოზრდილი ყმაწვილი კი ასეთი მცირე ამბებით არ დაინტერესობს და არც წაიკითხავს.

იქნება, მითხრას გამომცემმა „ჯეჯილსა“: მადლიანის მოქმედებას ერთი კარგი ის იქნება მკითხველისთვის; რად-განაც აქ იმისი მოქმედება გაცის კეთილ ადამიანს კარგი სი-ბრალულისათ. სწორედ არა მადლიანის ადგილზე, ვინც უცხოა უცხოვრებელი, თუ კი ცოდნიერებოდა და დიდი დაადგებოდა, მოგზაურებს მაშინის გადაყარდნით, მეტი არ არის, მადლიან-სიძესავით მოიქცეოდა. ან ეს რასა ჰგავს, რომ მადლიანის საყვარელი, რომელიც გზიდგან ერთ საყენზე დგას, იწვის, ცეცხლი შორს გამოჩანს, — მეძაშინე ისე უგუნური როგორ იქ-ნება, რომ აქ მაშინა არ შეაჩეროს, ფრთხილად არ წავიდეს?

კიდევ, ერთი მხარეც აქვს ცუდი ამ მოთხრობას. ჩვენ-ში ელიაობაზე ათასი სხვა-და-სხვა გვარი ცრუ-მორწმუნეობაა გავრცელებული და თითქო ამის დასამტკიცებლად მოჰყავს ავტორის ავტორს ქუხილი, ელვა და მეხი, რომელმაც გზა გააფუჭა. რისთვის აურჩევია ეს დღე ავტორს, საინტერესოა. იქნება, იმიტომ, რომ ხალხის რწმენება დაემტკიცებია, ვითომც და ყოველთვის ელიაობას წმ. ელია ეტლით დაბრძანდება ცაში და გრგვინვა იმისი ეტლის თვლების ხრიალია.

ვაი ამისი თქვენ ნუ მომიკვდეთ!

მაშ რაღაა კარგი? მკითხავთ: გამოცემულია ლამაზად,

მსხვილის შრიფტით, სუფთად, კორრექტურული შეცდომები არ არიან თითქმის, ქაღალდი კარგია და ფასი 15 კაპ.

ფასი გვეძვირება, რადგანაც წერა-კითხვის საზოგადოების გამოცემაა. წიგნი. ჩვენის ანგარიშით, 8 კაპეიკი უნდა დამჯდარიყოს, მეტი არ დაჯდებოდა. ამისათვის ფასი ორი შაური უნდა დაედვათ და არა მეტი.

ამ ცოტა შენიშვნით ვათავებთ ამ წიგნებზე ლაპარაკს და ვისურვებთ, რომ საკვლაოდ მაინც წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მმართველობის წევრებმა წინ დახედვით და სიფრთხილით იმოქმედონ, თორემ ის ხაცოდავი ორიგროში, რომელიც გაჭირვებით და ვაი-ვაგლახით არის შეგროვებული, ჩქარა გაუქრებათ ხელიდგან და დარჩებიან რიყეზე.

—ელი.

პ ო ლ ი ტ ი კ ა.

ჭირია სწორეთ პოლიტიკაზე ლაპარაკი ჩვენში. ათასი ვარამი აწუხებს ჩვენს საზოგადოებას შინაურობაშივე; იმისთვის ვერა მოუფიქრებია რა, თითქმის გადაჩვეულიც არის ფიქრსა და ზრუნვას თავის საკუთარ ღვიძლ საქმეებზე და აქ პოლიტიკას ჩავცივებივართ ჩვენა, უცხოეთის ამბებს ვუძღვნით მას. მერე ისიც რა ნაირ ამბებს — სახელმწიფო საქმეების მსვლელობაზე და ვითარებაზე! როგორ არის საქმე საფრანგეთში, რას აკეთებს გერმანია, როგორ მორიგდნენ ჭერმანიელები გლადსტონთან ინგლისში და სხვა ამ ნაირები. ჩვენში რომ თქვა საფრანგეთისთანა ხალხი ჯერ დედა-მიწის ზურგზე არ გამოზრდილაო; ინგლისისთანა პოლიტიკური მოწყობილება არსად არისო და ამერიკაში ყოველს მუშასაც ხმა აქვს სახელმწიფო საქმეებშიო, შენი მტერი შენ დღე დაგადგეს. — შენ, ვაჟო, ტყუილად აგიწყვეტია ალვირი, მეფობას ხომ არ აპირობ? — მოგაძახებენ — შემისხდეთ ბატონო და, ესა და ეს წყობილობა ხელმწიფეებითი როდი ვარგაო, ესე სჯობიაო, თვით მმართველობა სხვით მართველობა გამოდის ჩვენშიო, კარგი ის არის, რომ ხალხმა და საზოგადოებამ თავის საქმე თავათვე განაგოს და მართოს, როგორც სურსო. ვიშ, დამისხდეთ ვაჟ-ბატონებს! — გაივლებენ გულში ჩვენი დინჯი დარ-

ბაისელნი. — არა, არა სწორეთ მეფობა თავათ მოუნდომებიათ,—გადასწყვეტენ უაპელაციოთ და მერე შენ იცი და შენმა ვაჟ-კაცობამ, როგორც გადაურჩები . . . .

ასეა თუ ისე, ჩვენ მაინც ჩვენსას ვეცდებით, და თუ არა და რაც მოგვივა—მოგვივა. რუსთაველის არ იყოს:

არას გვარგებს სიმძიმილი, უსარგებლო ცრემლთა დენა,
არ გარდავა გარდუვალად, მომავალი საქმე ზენა.
წესი არის მამათაგან მოჭივრება, ჭირთა თმენა,
„არ-ვის ძალ-უძს ხორციელსა განგებისა გარდავლენა“

ამ ჟამად თითქმის მთელს ევროპაში მცნებად არის აღიარებული, თითქმის სჯულად დამტკიცებული და ცხოვრებაში განხორციელებული ერთი აუცილებელი პირობათაგანი საზოგადობრივი ცხოვრების კანონიერი, სამართლიანი და მართებულ მიმდინარეობისათვის. ეს პირობა გახლავსთ თვით ხალხის, ერის მიერ მონაწილეობის მიღება საზოგადო, სახელმწიფო საქმეთა მსვლელობაში. ხალხი, თუ ერი, დას-დასებად, თემობად თუ სოფლობად დაყოფილი, ირჩევს თავის წარმომადგენლებს, ანუ დეპუტატებს, როგორც მათ ევროპაში ეძახიან, და ეს წარმომადგენელნი ხალხის აზრისა და გრძნობისა, მოთხოვნილებათა და სურვილთა ერთად შეკრებილნი შეადგენენ ერთ უზენაეს სახელმწიფო დაწესებულებას, ხელმწიფოებითი აგებულების მთავარს ორგანოს. ამ ორგანოს სხვა-და-სხვა სახელმწიფოში სხვა-და-სხვა სახელი ჰქვიან. პალატა დეპუტატებისა გინა დეპუტატთა საფრანგეთში, რეიხსტაგი — გერმანიაში, პარლამენტი — ინგლისში და სხვ. დეპუტატთა შორის და თვით

დეპუტატთა მიერ ამოირჩევიან კაცნი ჭკვიანნი, სანდონი და ხელმწიფებითი თვისებებით მორჭმულნი და მათგან შესდგება უფრო უზენაესი დაწესებულება, რომელსაც ჩაჰბარდება ხელმწიფებითი ძალა და უფლებანი მმართველობისა და გამგეობისათვის. საფრანგეთში უზენაეს ამ დაწესებულებას ჰქვიან სენატი. დაწესებულებათა ამოირჩევა კაცი ერთი ზეობისათვის ერსა და ხალხსა ზედა, სახელ-წოდებული მომეტებულს ნაწილად პრეზიდენტად. პრეზიდენტიც, სენატიც პალატაც დეპუტატებისა დროებით და ვადით არიან განწესებულნი: ზოგან ხანგრძლივია ვადა, ზოგან მოკლე. საფრანგეთში პრეზიდენტი ამოირჩევა შვიდი წლის ვადით, პალატისათვის დეპუტატები — ოთხის წლისა. ოთხი წლის შემდეგ უნდა ხელ-ახლად მოხდეს არჩევანი დეპუტატებისა და მთელი საფრანგეთის ხალხმა ხმის უმეტესობით უნდა გამოაცხადოს საერთო, საერო სურვილი: ვინ სურს დეპუტატებად, რომელთაც შემდეგ ყავლის გასვლისა უნდა შეავსონ ვადა შესრულებულთა სენატორთაგან უქმად დატოვებული ადგილები და შემდეგ თავის დროს ამოირჩიონ პრეზიდენტიც. წელს გაუთავდა დეპუტატების პალატას ოთხი წელიწადი და წელსვე ამ ზაფხულსვე მარიამობის თვეში შეიძრა მთლად საფრანგეთის ხალხი მართებული არჩევანისათვის. ცხადათ ჩანს, რომ დედა-ბურჯი ამ წარწყობილობისა, მთავარი ძარღვი საფრანგეთის პოლიტიკური ცხოვრებისა ყოფილა თვითვე ხალხი, თვითვე ერი. ერის სურვილი ყოფილა თვით კანონი — თვით სჯული. მისივე ნება შექმნილა ხელმწიფებად. აი ესრედ მოკლედ და, ვიმედოვნებთ მარტივად აღწერილს პოლიტიკა — საზოგადოობრივ ცხოვრების მოწყობილობას ჰქვიან წარმომადგენლობითი, პარლამენტალური მოწყობილება, კონსტიტუციური მმართველობა ანუ

უფრო ადვილად, კონსტიტუცია ან ესეთი უბრალო და მარტივი ხაზინა (МЕХАНИЗМЪ) აქვს იმ აგებულებას, რომელსაც კონსტიტუციურ აგებულებას ვეძახით. . . . .

მწარე ისტორიული ღვაწლით შეძენილი ყოველთვის ტკბილს ნაყოფს იძლევა. დადგა დრო, მოატანა არჩევანმა და ატყდა ჩოჩქოლი. საზოგადოება გაცოცხლდა, თუ ყოფილა ოდესმე მკვდარი საფრანგეთის საზოგადოება, უფრო გაზეთობა განცხოველდა, გამბეტა, აწინდელი პრეზიდენტი დეპუტატთა პალატისა, რაც იყო ათი იმოდენა შეიქნა, როგორც ცირკში ერთი დიდი თავისაგან უცებ აბელასავით გრძელი კაცი აიყალყებს ხოლმე. ვიღას ახსოვდა თუნისის და ალჟირის უწესოებანი. სადეპუტატო კანდიდატებს თვლა არა ქონდათ. მთელი საფრანგეთი გაყოფილი იყო 560 თემად და ყოველ მათგანს თითო დეპუტატი უნდა აერჩია. საფრანგეთში, როგორც თითქმის ყოველგან, საზოგადოება იყოფება სხვა-და-სხვა დასებად, რომელთა შორის არის მუდამ ყრუ და ჩუმი ბრძოლა. ეს ბრძოლა ცხოველდება და მედგრად იჩენს თავს იმ დროს უფრო, როგორიც ეხლა საფრანგეთისთვის დადგა. საყოველთაო კენჭი გაასწორებს ხოლმე დასებს, ხმის უმეტესობით ერის სურვილისამებრ არჩეულს უმრავლესობას რჩება ბურთი და მოედანი და ბრძოლა ისევ ყრუთ ბრძოლად გადიქცევა ხოლმე მერე უფრო კაი შემთხვევისათვის. დასნი კლერიკალებისა, ბონაპარტელებისა და ერთ-მთავრელებისა, აგრეთვე ძველის მიმდევართა ანუ კონსერვატორებისა უკვე დამარცხებულნი არიან და პოლიტიკურის მხრით არა-რაობას წარმოადგენენ. ამ უკანასკნელმა არჩევანმა მომეტებული სიცხადით დაამტკიცა, რომ მათი მხრით არავითარი შიში არ მოელის რესპუბლიკის დამყა-

რებას მტკიცე საფუძველზედ. ჯერ წინანდელი პალატის შემდგენილობავე წარმოადგენდა რესპუბლიკელთა უმრავლესობას და ახალი პალატისა — ხომ რაღა და რაღა. რესპუბლიკელები ახალ-პალატაში იქნებიან სულ 459 კაცი, ხოლო ბონაპარტელნი და ერთ-მთავრელნი — 88 კაცი მარტო, როდესაც უწინდელში 150 იყო. ამ მხრივ კი აღარ არის შიში. — შიში მეორე მხრივ გაჩნდა. მაგრამ რა შიში?! მე ვიცი საფრანგეთს ძალი და ღონე ვერ შეეწევა გამარჯვებული გამოვიდეს უფრო-უარეს ბრძოლიდამ, მე ვიცი ჭკუა დაეპნევათ მის მოთავეთ და თუნდ ჯოჯოხეთური წამებიდამ განსპეტაკებულნი ვერ ი-მოვლენ თავიანთ სამშობლოს სასიქადულოდ „გმირნი მამულის მადიდნი". ეხლა საფრანგეთში იბრძვის ორი, დიას, მძლავრი პოლიტიკური დასი: ზომიერი რესპუბლიკელნი და უკიდურესნი, რომელნიც შეადგენენ პალატაში უკიდურეს მარცხენა მხარეს და გამბეტისტები ანუ, როგორც ბოლოს დროს მათ ეძახიან, ოპპორტუნისტები და „შეურიგებელნი" (Intransigeant). აქაც არჩევანმა, ულმობელმა უაპელაციო, კენჭისყრის შედეგმა, უმრავლესმა უსულო კენჭთა გროვამ გადაწყვიტა ბრძოლა და ცხადათ დაგვარწმუნა, რომ ჯერ ზომიერი რესპუბლიკელნი იმარჯვებენ, ჯერ ლეონ გამბეტა უმაღლეს ფარდებში ინავარდებს, იმის მჭევრ-მეტყველური სიტყვა იქუხებს, შეიძლება როგორც პალატის თავ-მჯდომარისა კი არა, არამედ როგორც სენატის პირველი მინისტრისა, მთელი სამინისტროს მოთავისა.

ჩვეუანას ეგონა, ეს არის, ამ არჩევანში მოეღება ბოლო გამბეტასაო, კისერს მოიტეხს და ფრთები მოეკვეცებაო. იმედი ჰქონდათ უფრო დაბრუნებული კომუნარებისა, რომელთაც ეპატივათ პოლიტიკური დანაშაულობანი და რომელნიც ითვ-

ლებიან უკიდურეს რესპუბლიკანურ რწმენათა წარმომადგენლებათ; ამას დასძინეთ კიდევ ის გარემოება, რომ ის მეორე უბანი შარიესა, რომლის კანდიდატად ითვლებოდა გამბეტა და რომელშიაც უმრავლესობა შეადგენდა კომმუნარების მომხრე მუშა ხალხს, და მაშინ ცხადათ დაინახავთ, რა იმედები უნდა გაღვიძებოდა გამბეტას მოწინააღმდეგეთ; ყველას ეგონა, რომ გამბეტა სწორედ უარს-ჰყოფს თავის კანდიდატობას ბელვილის უბანში, რომ დამარცხებული არ შეიქნესო, მაგრამ, თქვენც არ მომიკვდეთ! როგორც ლომი გაშმაგებული და თანაც ამპარტავანი, თითქო წინასწარვე დაჯერებული გამარჯვებაშიო, ისე გავიდა მოედანზე. მკითხველს უკვე მოეხსენება, როგორც გაიმარჯვა გამბეტამ, თუმცა არჩევანის დროს შედგა ძრიელი ჩოჩქოლი და უსკანდალოთ არ გადარჩენილა საქმე. (მირს-გალივე!) ამ სკანდალის წინათ, ჯერ სინამ კენჭი არ ყრილიყო გამბეტამ მიჰმართა ბელვილის უბანელებს მანიფესტით, რომელშიაც სხვათა შორის ამბობდა: მხოლოდ მეორე უბნის ამრჩეველთ შეუძლიანთ, უკეთუ ამომირჩევენ, მომცენ ძლიერება და გავლენა, საკმარისი ავტორიტეტი, საჭირო მისთვის, რომ ვიშრომო რესპუბლიკური დაწესებულებათა დამყარებისათვის, დემოკრატიული პროგრესისა და ეროვნობითი აღდგენისათვის. მანიფესტი ამ სიტყვებით თავდებოდა: „წინ-სვლა მუდამ, წინ სიარული უსისხლოდ, ძალ-დაუტანებლად; უკან-დახევა — არას დროს! ასეთია ჩემი და თქვენი დევიზიც. დავშვრეთ და ვიჭირნახულოდ დაუღალავად რესპუბლიკისა და ფრანციისათვის“.

თუმცა გამარჯვება გამბეტასი უეჭველია და მას უცქერიან, როგორც ერთს გენიალურს, არა ჩვეულებრივ ხელმწიფებით კაცთაგანს, არამც თუ მარტო საფრანგეთში, არამედ თვით მთელს ევროპაში, თუმცა მთელი არჩევანის დროს

ყველას თვალი და გული იმისკენ ჰქონდა მიპყრობილი, იმის-გან მოელოდა მომავალის წყვდიადის განათებას, მაინც თან-და-თან, რაც დრო გადის, იმის მომხიბლავი ძალა თითქო სუსტდებაო, მეტად მაღალ პედესტალზე შემდგარს, თითქო ჩამოვარდნა ელისო. უბრალო და უხილავი საქმე აღარ არის გამბეტასთვის ის განუსაზღვრელი სიყვარული ხალხის მიერ, ის დიდი სახელი, რომელსაც დღითი დღე სიბრწყინვალე ემა-ტებოდა, სიწმინდე მიეწერებოდა. მეტის-მეტმა სიწმინდემ სა-კურთხეველი დააქციაო. გამბეტასაც ესევე მოელის, თუ დას-ტოვა თავის გავლენის ერთად-ერთი, მაგრამ ძალუმი იარაღი — მჭევრ-მეტყველობა, რომლითაც საზოგადოებრივს ხმას, როგორც სურს, იმისთანა ფილოს აძლევს და რომელსაც კი თითქო ბადი არა სდევსო. ამიტომ, რომ — ნამდვი-ლად? ხომ იმას სახელმწიფოს წინაშე არაფერი მოვალე-ობა — ზოგადი კაცობრივი მოვალეობის გარდა — არა აქვს ნატვირთი, არავითარს კერძო კანონებს არ ემორჩილება, თვი-ნიერ სახელმწიფოში მომქმედი ზოგადი კანონებისა. აბა აკი-სრებინონ პირველი მინისტრობა, აბა არჩეულ იქმნეს პრეზი-დენტად რესპუბლიკისა, ხომ გაუქმდა მაშინ იმის იარაღი — მჭევრ-მეტყველობა, ხომ გადიქცა იგი კონსტიტუციის ძირ-თადი კანონების აღმსრულებლად, და, მაშასადამე, როგორც პიროვნება, უჩინოდ, ხომ მიეცათ მაშინ მის იარაღი — მჭევრ-მეტყველობა — სხვა ორატორებს და მჭევრ-მეტყველებს პალა-ტაში, რომლითაც, თუმც იმისავით იქნება ვერ ისარგებლონ, მაგრამ უფლება მაინც ექმნებათ რამდენათაც და როგორც უნ-დათ ისე განჰკიცხონ კონსტიტუციური კანონებიც, პრეზი-დენტიც, აწონონ და განჩხრიკონ სამინისტროს მოქმედებაც, გადიმხრონ უმრავლესობა პალატისა და მაშასადამე დასცენ

გამბეტას გავლენა და ძლიერება ისე, რომ მის საარაკო სახელის მოხვეჭილობისაგან თითქმის აღარა დარჩეს რა. ასე არ მოუვიდა გრევის? გრევი დიახაც გრევი იყო და ჭქუხდა მისი სახელი, სანამ პრეზიდენტად იქმნებოდა არჩეული. მუდამ მთავრობის ოპპოზიციის პირველ რაზმებში იბრძოდა, მაგრამ ახლა? ახლა ყველა მიჩუმებულია იმაზე, აღარავის ახსოვს, ტაშს არავინ უკრავს და კინაღამ ლაჩარიც დაუძახეს, კინაღამ სხვის სათამაშებელიც გახდა, როცა გამბეტას კალორში ისე დახვდეს, როგორც პრეზიდენტს კიარა, როგორც უპირველეს კაცს სახემწიფოისას, როგორც ხელმწიფეს, როგორც დიკტატორს. ხომ ნახეთ როგორის სისუსტით ეწინააღმდეგებოდა ბ. ჟულ-გრევი და ჟულ-ფერრი გამბეტას შესახებ მის წინადადებისა არჩევანის სისტემის ცვლილებისა, უბნობითის მაგიერ შედგენილი სიების შემწეობით (scrutien liste)-ეს იმიტომ კი არ მოსდის გრევის, რომ ან უხეირო იყოს, ან სხვა რამე. არა. ყოველი ღრმად პატიოსანი პოლიტიკური მოღვაწე და სამშობლოს მოყვარე ასე უნდა მოქცეულიყო გრევის ალაგს. უნდა დაევიწყებინა პიროვნება, პირადი თავმოყვარება, გამხდარიყო თითქმის უგულო და უსულო კანონის ამსრულებლად, გარეშე ყოველი პარტიობისა, გარეშე თვითავის სურვილისა და წადილისა, იგი უნდა შექმნილიყო იმ კანონად, იმ სახელმწიფო სჯულად კაცის სახით, რომლის წარმომადგენლად იგი არჩეულ იქმნა ხალხის სურვილისამებრ. გახდა კიდეც ამ ნაირ კაცად და ამითი დაიმსახურა დიდი სახელი ისტორიის წინაშე და არა დროებითი სიყვარული წინაშე ხალხისა.

ეხლავე ამბობენ, რომ გამბეტას ან სამინისტროს შედგენა და მის მოთავეობა მოელის ან თვით პრეზიდენტობა, თუ გარემოებამ მოიტანა, თუმც ვადაც არ იყოს გასრული

ამ უწინდელი პრეზიდენტისათ. რა იქნება და რა მოხდება,— ძნელი საწინასწარმეტყველოა. შეიძლება არც ერთი და არც მეორე თანამდებობა არ იკისროს გამბეტამ. მაგრამ ეს კი ცხადია, რომ თუ იკისრა, ან გრევისავით უჩინო, გარნა სვინიდისიერი ამსრულებელი უნდა შეიქმნეს კანონისა, ესე იგი იყოს თავის ქერქში, როგორც გრევია და მაშასადამე დაჰკარგოს ის ძნელად წარმოსადგენი მომხიბლავი ძალა და გავლენა, რომელიც ეხლა იმას აქვს იმ უფლების წყალობით, რომელიც აძლევს მას ნებას თავისი საგანგებო მჭევრ-მეტყველური ნიჭით, არა პასუხ-საგებელ პოლიტიკურ მოღვაწეს როლში, გაჰკრას ვისაც და როგორც უნდა კლანჭი, შეეხოს თავის უწყალო კრიტიკული ღლეჭვა და ანალიზით, კლასიკური მახვილი ჭკუით, თანამდებთაგანს სახელმწიფო კაცსაც, სახელმწიფოში მომქმედ კანონსაც, კონსტიტუციის ხასიათსაც; ან და გადავიდეს კანონისაგან განსაზღვრულს წრეს, პრეზიდენტობის პირდაპირს მოვალეობას, შეიქმნეს იქნებ, თითქო ისევ ისეთი საყვარელი და პატივცემული, როგორც ეხლაა, მაგრამ ნამდვილად კი საზიზღარი დიკტატორი, დამრღვეველი რესპუბლიკური დედა კანონისა, რომლითაც დიდი ხანია უარყოფილია და გმობილი პიროვნობითი მმართებლობა. მაშინ გამბეტტა დაემსგავსება უმსგავსს მაკ-მაგონს, მეორე რესპუბლიკის სიტყვით პრეზიდენტს, ... იმ განსხვავებით, რასაკვირველია, რომ იგი სალდათი იყო და ეს კი უფრო კაცთმოყვარე ბურჟუა იქნება, ... მან თავის მარშლობა დაამყარა მხედრულად განწყობილს სახელმწიფო ბურჯებზედ მარშლობის უპატიურებისათვის ციხეებში უპირველესი პატრიოტების დალპობაზე, და ეს კი თავის დიქტატორობას და-

ამყარებს თავის მჭევრ-მეტყველობის შემწეობით ბურჟუაზიულს სამირკველზედ, ზომიერ წინ-მსვლელობის ნიადაგზე.

რა კაცი უნდა იყოს ეს კაცი, რომ მთელ ევროპას ყურადღება იმაზე აქვს მიქცეული, საფრანგეთის ცხოვრებას უალრეს ოვერს აძლევს და სხვა-და-სხვა დასებში დედა-ბოძად ჩამდგარა? ერთ უბრალო ცალ-თვალა ადვოკატმა, რომელიც დახეული ბაშმაკებით დადიოდა და პარიჟის ყავახანებში ვარჯიშობდა მჭევრ-მეტყველობაში, როგორ მიაღწია ამ უშველებელ გავლენამდე? დიახ, რესპუბლიკანურ საფრანგეთში მარტო ეს შესაძლებელი.

გამბეტა ოპორტუნისტია და მისი პოლიტიკაც რასაკვირველია ოპორტუნისტულია. რაში მდგომარეობს ამ ნაირი პოლიტიკა შინაგანი თუ გარეგანი? აი რაში. „უცბათ არაფერი იქმნება, არაფერი არ მოხდება ქვეყანაზე და არ მომხდარა ისტორიაში, ხალხის წარსულ ცხოვრებაში და რასაკვირველია არც ეხლა მოხდება. ისტორია ნახტომებს არა შვრება, natura non sacit saltum. ამისათვის სცდებიან, გამოჰყავს გამბეტას დასკვნა, ვინც აჩქარებულა და უცბად ხალხის ბედნიერების დამყარება მოუნდომებიათ. აქ ჯერ რესპუბლიკა არ დამყარებულაო და სოციალურს მდგომარეობის მეტის-მეტ გაუმჯობესობასა თხოულობენო. ამ ნაირს ხალხს გამბეტა უქმს ფანტაზიორებს და უტოპისტებს ეძახის... იმ სწავლის მიმდევართა, რომელთაც წადილი შეუსრულებელია. გამბეტას სწამს უფრო ფაქტები, დოკუმენტები და არა იდეალური დაწყობილებანი —პრინციპები, რომელნიც მას „ხიმერებად“ მიაჩნია. თავის პირველ ბელვილის სიტყვაში გამოსთქვა გამბეტამ, რომ საფრანგეთის დემოკრატიამ უნდა უარჰყოს მაღალა ფარდებში ფრენა და ძირს დედა მიწაზე ჩამოუშვასო, თავის ძალ-ღონე უნდა მიაქციოს ფაქტების შესწავლას,

უნდა მხედველობაში მიიღოს ტრადიციები, ზნენი, ცრუ-მორწმუნეობანი, რადგან ცრუ-მორწმუნეობა ძალაა და მის გაქრობა, უცბად გაქრობა, დალეწა არ შეიძლება; შეიძლება მხოლოდ გაფანტვა მათი სწავლისა და განათლების გავრცელებით. ამ ნაირივე აზრი გამოსთქვა გამბეტამ, როცა ლაპარაკობდა კონსტიტუციის კერძო ცვლილებაზედ. „ამ ცვლილებასთან ერთად, შენიშნა გამბეტამ, ათასი სხვა ცვლილებაა მოსახდენი პოლიტიკური და სოციალური. გარნა თქვენ მოგეხსენებათ როგორ მეტოდას და გზას ვადგევარ ყოველ ამ ნაირ შემთხვევაში. იგი არა მდგომარეობს იმაში, რომ მიადგე საქმეს იერიშით, შეესო უცებ ყველა საგნებს, დაიტვირთო თავი ყველა მასალით, რომელიც სხლის აშენებისათვის, არის საჭირო ქვეშ მოჰყვე და გაიჭყლიტო. არა, ჩემი მეტოდი თხოულობს საგნების დაწყობილებას, კლასიფიკაციას-ნომრობით აუცილებელი საჭიროების მიხედულობით". გამბეტას გერმანიის ჯავრი საშინლად სჭირს. იმას უნდოდა გადესადნა და მიეგო სამაგიერო იმ სირცხვილისთვის და დამარცხებისათვის, რომელიც საფრანგეთს შეემთხვა 1871 წელს მისგან. მეტადრე გულს უკლავს გამბეტას ორი თემი, ელზასი და ლოტარინგია, წართმეული გერმანიისაგან და იმის დაბრუნება უნდა უკანვე. მაგრამ, როგორც ოპორტუნისტი, უკან იხევს, აგვიანებს, ვერ ბედავს, ელის კაი შემთხვევას, რადგან ეხლა იგი დარწმუნებულია, რომ გერმანიის სამხედრო მომზადებულობას, იმის დაწყებულს რაზმებს და მოკაზმულობას, ვერ შეჰლეწს საფრანგეთის სამხედრო ძალა. აი ეს მეორე ნაკვეთი კიდევ გამოჩენილი ოპორტუნისტის პოლიტიკისა. ამ პოლიტიკას დასცინიან და მასხარათ იგდებენ შეურიგებელნი როშფორის და აგრეთვე კლემანსოს მოთაობით — დასცინიან მეთქი, და სცინიან კი არა, მო-

სისხლე მტრად არიან გადაქცეულნი. გამბეტა არ უარ-ჰყოფს სასიკეთო ცვლილებების შემოღებას, მით უმეტეს რომ უკანასკნელმა არჩევანმა ცხადათ დაარწმუნა იგი, რომ რესპუბლიკა დამყარებულია მტკიცე საფუძველზე, შიში აღარა მოელის რა ბონაპარტელ — ლეგიტიმისტებისაგან და მაშასადამე ამ მხრით დასათრიჯამებულია. დარჩნენ მაშ სოციალისტები და ახლა იმათ უნდა გაუსწორდეს გამბეტა და რესპუბლიკა. გამბეტა და რესპუბლიკა მეთქი, იმიტომ რომ უმრავლესობა ახალი პალატისა, როგორც წინათაც მოვიხსენეთ „მმართველობითი მომეტებულობა" სულ გამბეტისტები არიან, ოპორტუნისტული პოლიტიკის მომხრენი. აქედამ სჩანს, რომ ამ ახალი პალატის ვადის განმავლობაში შეურიგებელნი და სოციალისტები ვერ გაუწევენ ვერანაირ მოცილეობას გამბეტისტებს, მაგრამ გამბეტასი და მმართველობის დასაფიქრებელი ის არის, რომ უკანასკნელ არჩევნების დროს მათ მაინც დიდი ბიჯი წადგეს წინ, ხალხმა დიდი თანაგრძნობა გამოუჩინა მათ. წარმოიდგინეთ, რომ კლემანსომ მონმარტის ორ უბანში მიიღო 10,000 კენჭი თეთრი და 3,500 შავი, მაშინ როდესაც გამბეტას უეჭველი უმრავლესობაც კი არ ერგო კენჭებისა. ორ ბელვილის უბანში მან მიიღო 9,404 თეთრი და 9,407 შავი. არაფერი სასიქადულოა, სწორეთ მოგახსენოთ, გამბეტასათვის ამ ნაირი გამარჯვება ბელვილში, მაგრამ, როგორც წინათაც ვთქვით, ისიც საკმარისია, რომ იმან ისეთს რადიკალურს უბანში, როგორიც ბელვილისაა, არ უარ-ჰყო თავის კანდიდატობა და იყარა კენჭი. ამ უხეირო გამარჯვების მაგიერ ზნეობითი გამარჯვებით დააჯილდოვეს: 11,000 მიმლოცველი ტელეგრამმა მიუვიდა მას სკანდალის შემდეგ ბელვილში. ზოგი, რასაკვირველია, ხრიკებსა და ოინებსაც მიეწერება ამ

არჩევანში: გამბეტას ცინებას ორატორების მიერ რომ თავი დავანებოთ, საკმარისია გავიხსენოთ ათასი ბროშურების ყიდვა შესავალ კარებებში სულ გამბეტის წინააღმდეგ, ასეთი სათაურებით: „სოციალური რევოლიუციაო“, „გამბეტა სამმარცხვინო ბოძზე მიკრულიო“, „გამბეტა წინაშე ხალხის სამსჯავროისაო“ და სხვ. და სხვ. რასაკვირველია, არც გამბეტისტებმა დაუკლეს რამე ამ მხრივ შეურაცხყოფას. ასეთი ცოცხალი ჭორი გამოიგონეს და ასეთი ცილი დასწამეს ტონი რევილიონს, იმათ ერთ უკეთეს კანდიდატს, რომ თუ მაშინვე ტუსაღს მოკლე ფეხები არ გამოსჩენოდა, აუტეხდა რასმე თავს რევილიონი.

ერთი სიტყვით ბრძოლა ამ დასებთა შორის კაი გაცხარებული იყო და მებრძოლთ ერთმანერთი არ დაუზოგავთ, თუმცა კი ამ ოთხ წელიწადს ცხადი გამარჯვება დარჩათ გამბეტისტებს, და შართებლობითი ბურთი და მოედანი მათ დაელოცათ ძალთა ძლეობით. არავინ იცის—როდემდინ გასტანს ამ ნაირი ძალთა ძლეობა, რომლის შემწეობით გამბეტისტებს რჩებათ ბურთი და მოედანი. ეს კი ცხადია, რომ უწყალო კრიტიკა და დევნა ოპორტუნისტობისა მოაკლებს მას ძალას. საყურადღებო და საინტერესოა იგი კრიტიკა ოპორტუნიზმისა, ქმნილი კლემანსოს მიერ არჩევანის წინ წარმოთქმულ სიტყვაში. კლემანსოს აზრით, არ შეიძლება კაცი ხელმძღვანებლობდეს მარტო ფაკტებით პოლიტიკაში. მან შენიშნა, რომ მას პოლიტიკას ტყუილად დაარქვეს ოპორტუნისტულიო, ნამდვილად იგი უფრო ემპირიკულიაო; იმას მისდევენ ისინი, ვისაც არავითარი რწმენა არა აქვსო. ორატორის სიტყვებიდამ გამოდის, რომ ამ ნაირ პოლიტიკას უნდა დაუპირდაპირდეს და შეებრძოლოს პოლიტიკა პრინციპებისა, რომელიც ხელმძღვანელობს სოციალუ-

რი განოხებით. მოხერხებაც ხელმწიფებითი კაცისა იმაში უნდა მდგომარეობდეს რომ ცხოვრებაში განხორციელდეს ეს კანონები. „ახალი პროგრამმა, აღიარებული ბელვილში, — თქვა კლემანსომ, პრიციპებს, რომელზედაც მე ვლაპარაკობ, ხდის ხიმერემად. მაგრამ რამდენი სისხლია დაღვრილი ამ ხიმერებისათვის; რამდენი მოქალაქე შეწირული! მე ვამტკიცებ რომ ასე ლაპარაკი გმობაა კაცობრივი სულისა, შეურაცხ-ყოფაა ჩვენი საუკეთესო ტრადიციებისა“. არც ლუი-ბლანმა დააკლორამე გამბეტის პოლიტიკის გარჩევის დროს, როცა მას დაუძახა „ზოზინების და დღითი დღეობითი პოლიტიკა.“ მან თქვა: რითი სჯობიან რესპუბლიკა მონარხიასა, თუ კი იგი, ხალხს არ გახდის უფრო განათლებულად, უფრო ბედნიერადო და კეთილ-ზნიანად. რით არის იგი უმჯობესი სხვა-ნაირ მმართველობაზე მუშა კაცისთვის, რომელიც უდიერი ჯაფისაგან წელში გამწყდარია, ყველა იმისთვის, ვინც სიღარიბეს უკიდურეს სისაწყლემდის მიუყვანია, თუ კი რესპუბლიკანური მმართველობა არ ცდილობს სამუშაო ფასის მომატებას, შრომის რიგიან ორგანოვკანობას, მუშა ხალხის ბავშვების აღზრდას და შრომის მოპოვებას მათთვის. რის მაქნისია რესპუბლიკა, თუ იგი არ შექმნის ახალ ხანას იმ ისტორიული კანონის განხორციელებისათვის, რომელიც თხოულობს გაუქმებას და მოსპობას მონებისა და პროლეტარიატისას, იმ კანონისას, რომელიც გაჰკაფავს გზას სიმართლისა და ნამდვილი თავისუფლების სუფევისაკენ? ასეთია ბრძოლა ორს უმთავრეს მიმართულებათა შორის, ორ დიდ მძლავრს დასთა შორის საფრანგეთში. ჩვენი აზრით, აქ საშიშიც არა არის-რა. უბრძოლველად საზოგადოებრივ ცხოვრებას უფერულობა და დამყაყება დაეტყობა. თუ მთავარ დასს მძლავრი მოწინააღმდეგე არა ჰყავს, გა-

მარჯვებული დასი განცხრომას და თუთუნებას ეძლევა. რომ ეს არ მოხდეს, არის საჭირო ორი მაინც მოწინააღმდეგე მიმდინარეობა საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, კელიტინი და ჩხვლეტა ერთის მეორისაგან, რომ არც ერთი უკან არ შეჩერდეს, არ შემდორდეს და არ დამყაყდეს. ეს პოლიტიკური აქსიომაა თითქმის.

დასასრულ საჭიროდ ვთვლით მოვიყვანოთ ერთი ადგილი გამბეტის სიტყვიდგან, რომელიც მან წარმოსთქვა ლიტერატურულ კონფერენციაზე საზამთრო ცირკში და რომელმაც ძალიან შეაფუცხუნა კლერიკალები, რამწამ თქვა რომ „მე ვაღიარებ სარწმუნოებას ინტელექტუალური გონებისასა„ კონფერენციის საგნად იყო ლექცია პოლბერისა სასულიერო შკოლებზედ. არც ლექცია და არც სიტყვა არ იყვნენ სასულიერო წოდებისადმი მოწიწებით წაკითხულნი გინა თქმულნი. გამბეტას მიეგებნენ ახირებული ტაშის კვრით. დიდხანს არ შეწყვეტილა ხალხის გრიალი: „გაუმარჯოს გამბეტას, გაუმარჯოს ბელვილის დეპუტატსაო“. გამბეტა გაუკვთლებულიყო მეტის-მეტი სიხარულის მღელვარებისაგან და თავს დაბლა უკრავდა. თავის მოკლე სიტყვაში მან გამოსთქვა ის აზრი, რომ ყოველი ხელმწიფებითი კაცის და ფილოსოფოსის ცდა უნდა იყოს მიმართული განსამღიერებლად და განსავრცელებლად უმთავრესი თანხისა, რომელიც მინიჭებული აქვს კაცს და რომელიც არის გონება. გონება—აი ძალა კაცისა. მხოლოდ ამ ძალის შემწეობით ან ინტელექტური თანხით, შეგვიძლიან ვეღირსოთ უკლებისა და სიმართლის გამარჯვებას. „აი ჩემი სარწმუნოება მეგობარნო ჩემნო,—სარწმუნოება გონებითი კულტურისა“, დაუმატა ორატორმა,—„იგი გვასწავლის დიდათ ვაფასებდეთ კაცობრიობის შემაერთებელს კავშირს. მასშია ძალა, რომელიც

აერთებს, ერთს კაცს მეორესთან; მხოლოდ იგი და სხვა არა რა არს მიზეზი რომ ყოველი, კაცი თანასწორი ყველასთან, ეგებება და ესალმება მათს ღირსებაში თავის საკუთარს ღირსებას და აფუძნებს თავის ბედნიერებას ურთიერთარს პატივისცემაზედ“.

არადელი.

Открыта полугодовая подписка на

еженедѣльный журналъ

„ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

(издаваемый въ г. Тифлисѣ)

Съ 1 Іюля 1881 года по 1 Января 1882 года.

Цѣна за полгода 6 руб.

Кромѣ того можно подписаться на 3 мѣсяца —3 руб. 20 коп., на 1 мѣс. — 1 руб. 20 коп. Подписка принимается съ 1 числа каждаго мѣсяца и не далѣе конца года.

Разсрочка во взносъ денегъ допускается по соглашенію съ администраціею журнала.

Подписка принимается исключительно въ администраціи журнала, въ г. Тифлисѣ, близъ Головинскаго пр., по безъименному пер. въ домѣ Тамамшева.

Издатель А. С. Френкель

Редакторъ А. В. Степановъ

ი 474
1881

„იმედზედ" ხელის-მოწერა მიიღება რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ავჭალის ქუჩის პირველ შესახვევ-ში ნემენცების სასაფლაოსთან, № 12.

გარეშე მცხოვრებლებს შეუძლიანთ დაიბარონ ჟურნალი ამ ადრესით: *Въ Тифлисъ. Въ редакцію грузинскаго журнала „ИМЕДИ.“*

ფასი წლიურის გამოცემისა გაგზავნით სხვა ქალა-ქებში და თფილისში შინ მიტანით არის 8 მან.
ნახევარი წლისა. — — — — — 4 მ. 50 კ.
სამი თვისა — — — — — — 2 მ. 50 კ.

ვისაც ჟურნალი მისდით და ხვედრი ფული ჯერ არ შემოუტანიათ, ვთხოვთ მალე წარმოა-დგინონ. ვთხოვთ აგრეთვე იმათაც, ვისაც მარტო პირველი ნახევარი წლის ფასი აქვსთ წარმოდგე-ნილი, მალე გამოგზავნონ მეორე ნახევარ წლის ხვედრი ფულიც.

ვისაც რომელიმე ნომერი ჟურნალისა არ მისვლიათ, ან არ მიუვიდესთ, ვთხოვთ გვაცნობონ და დაკარგული ნომრები გაეგზავნებათ ხელ-ახლად.

რედაქტორი და გამომცემი მიხეილ გურგენიძე.